Ali Şeriati

KÜLTÜR VE İDEOLOJİ

BİRLEŞİK
YAYINCILIK

2. BASKI

- KÜLTÜREL SOSYOLOJİNİN PİRAMİDİ
- KÜLTÜREL KAYNAKLARIN ORTAYA ÇIKARILMASI ve ARINDIRILMASI
- İDEOLOJİ
- TOPLUMDA ENTELLEKTÜELİN ROLÜ

BİRLEŞİK
YAYINCILIK

DR. ALİ ŞERİATİ

●

KÜLTÜR VE İDEOLOJİ ETRAFINDA KONUŞMALAR

Türkçesi :
Orhan Bekin

BİRLEŞİK YAYINCILIK

Molla Fenari Sok. Birol Han,
No: 10/1 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel/Fax: 511 70 40 - 511 95 74

İÇİNDEKİLER

Dr. Ali Şeriati'nin Kronolojik Biyografisi 7

Kültürel Sosyolojinin Piramidi 11

Kültürel Kaynakların Ortaya Çıkarılması ve Arındırılması 51

İdeoloji 93

Toplumda Entellektüelin Rolü 131

DR. ALİ ŞERİATÎ'NİN KRONOLOJİK BİYOGRAFİSİ

23 Kasım 1933 : Horasan Eyaletine bağlı Sabzivar'ın Mezinan köyünde dünyaya gelir.

1940 : Okula başlar.

1950 : Meşhed'teki Öğretmen Kolejine girer.

1952 : Meşhed'in yakınlarındaki Ahmedabad köyünde öğretmenliğe başlar.

1955 : MEKTEB-İ VASİTA'ı yazar ve EBU ZER'İ GIFFARİ'yi tercüme eder.

1956 : Meşhed Üniversitesi Edebiyat Fakültesine girer. Horasan gazetesi için «TOYNBEE VE TARİH» başlıklı makaleleri, Farhang için de «BEN HANGİSİYİM» başlıklı makaleyi yazar.

1957 : Ulusal Direniş Hareketine üye olduğundan, babası ve diğer üye-

lerle birlikte tutuklanarak Kazil Kaleh cezaevinde altı ay tutuklu kalır.

1959 : Alexis Carrel'den DUA'yı tercüme eder. Meşhed Üniversitesinden mezun olur ve en başarılı öğrenci olması nedeniyle Fransa'ya gönderilme hakkını kazanır, fakat o esnada bazı aksilikler çıkar.

1960 : John Isolah'tan «İyimserlik ve Kötümserlik»i tercüme eder ve KUDÜS dergisinde yayınlar.
Zorluklar halledilir ve Fransa'ya gönderilir. Fransa'da Sosyoloji ve Dinler Tarihi üzerinde çalışır. Cezayir Kurtuluş Hareketine aktif olarak katılır.
«Neye Bağlanmalıyız?» isimli makaleyi yazar ve Fransız dergilerden birinde yayınlanır.

1961 : Sartre'den «Şiir Nedir?» i tercüme eder ve Paris'te yayınlar. Cezayir Kurtuluş Hareketi'ndeki faaliyetlerinden dolayı Paris'te tutuklanır ve Şehir Cezaevi'ne gönderilir. Orada GİVZ ile konuşmalar yapar. Bu konuşmalar 1965 yılında TOGO'da yayınlanır.

1962 : «Frantz Fanon'un Ölümü» isimli bir makaleyi Paris'te yayınlar.
Sosyoloji ve Dinler Tarihi üzerinde doktorasını tamamladıktan sonra İran'a döner. Bazar-

gan'daki Türk-İran sınırında tutuklanır ve KAZIL KALEH hapishanesinde aylarca kalır.

1965 : Meşhed'in yakınındaki bir köyde ortaokul öğretmeni olarak bulunur ve daha sonra şehirdeki bir okulda öğretmenliğe başlar. Nihayet, Meşhed Üniversitesi'nde Asistan olarak görevlendirilir.

1967-1973 : Hayatının bu en üretken döneminde Meşhed, Hüseyniye-i İrşad, Tahran Üniversitesi ve diğer merkezler ile üniversitelerde konferanslar vermeğe başlar.

Eylül-1973 : Hüseyniye-i İrşad kapatılır ve gizli polis (SAVAK) Şeriati'yi aramağa koyulur. Onu bulamayınca babasını tutuklar ve bir seneye yakın onu hapsederler. Babasının tutuklanmasından bir ay sonra Şeriati kendisini polise teslim eder ve Komite Hapishanesinde yalnız başına bir hücrede 18 ay kalır. Bu hapishane Şah tarafından siyasi mahkûmlar için yapılmıştı, tıpkı Hitler'in Daça'sı gibi.

1975-1977 : Tahran ve Meşhed'te yaşamaya devam eder fakat Savak'ın askerleri kendisini bulmasın diye sadece başkalarının evinde ve gizli olarak sabahlara kadar süren konuşmalar yaptığı gecelerde aktiftir. Fakat böyle bir ya-

şam, onun coşkun tabiatma uymuyordu. Allah'ın bir muhaciri olarak emperyalizme karşı mücadelesini sürdürmek için Avrupa'ya gider.

16 Mayıs 1977 : Avrupa'ya hicret eder. Her ne kadar Londra'ya gizlice girdiyse de, 30 gün sonra Savak, İngiliz İstihbarat Teşkilâtının da yardımı ile onu şehid etti.

27 Haziran 1977 : Şam'daki Hz. Zeyneb'in türbesinin yanına gömüldü.

ALLAH ONA GANİ GANİ RAHMET EYLESİN.
(Amin)

KÜLTÜREL SOSYOLOJİNİN PİRAMİDİ

Bu toplantının düzenleneceği daha önce bana anlatılmadığından, bu gece sunacağım planlanmış bir konuşmamın olmadığını söylemeliyim. Öğrencilerimle bir sohbet yapabileceğimi düşünmüştüm. Fakat bu gece tam anlamıyla bir toplantı sözkonusu ve benim de bir konuşma yapmam bekleniyor. Dediğim gibi, sunacağım hazırlıklı bir konuşmam yok; yine de dün akşamki tezimin düşünce sonrası olan bir konu hakkında konuşacağım. O, genç neslin zihnini kurcalayan bir dizi zorluklarla ümitvar şekilde bizi aşina kılacak bir soruna özel yaklaşımın analizi olacaktır. Bu yaklaşım, ayrıca, gençlerin toplum ve dinle ilgili sorunlarını anlamada bize yardımcı olacaktır; o, entellektüelin toplumdaki rolünü anlamamıza yardımcı olacaktır; o, karşı karşıya olduğumuz fakat kendi kendimizi bu münasebetle açıklamamız gereken Doğu-Batı ilişkilerinde meydana gelen bir çok sorun hakkında bize bazı şeyler anlatacaktır. Bu geceki konuşmamın dün akşamkinin aksine bir tez olmadığını hatırlatmama izin verin. O, tarihin ardışık

dönemlerindeki çeşitli entellektüel ve kültürel konuları ve değişimleri onun vasıtasıyla açıklamaya çabalayacağı bir yöntemden başka bir şey değildir.

Yöntem kişisel olabilir fakat onu, herhangi bir öğretmenin deneyim yoluyla kendi yöntemini keşfetmesi gibi, öğretim deneyimi aracılığıyla geliştirdim. Kültürel sosyolojinin, tarih ve uygarlığın, ve dinler tarihinin bir öğretmeni olarak, tarihin çeşitli dönemlerindeki entellektüel ve tarihsel değişimleri açıklamada ve analiz etmede çok faydalı olduğunu gördüm. Ve ümit ediyorum ki, bu yöntem tarihi ve onun temel değişimlerini başka bir perspektiften görmenizi sağlayacaktır.

Uygarlık tarihini veya kültürler tarihini ve bir devirden başka bir devire uygarlık ve kültür gelişimini, bir sosyal dönemin diğerine geçişini irdeleyelim. Kanaatimce, bir tarih dönemi, halkın belirgin ve yaygın zihinsel, dinsel, bilimsel, kültürel, toplumsal ve varoluşçu özellikler yüklendiği andaki belirgin dönemdir. Çok sık olarak bu özellikler, bu belirgin zaman sürecinde kendilerini o zaman kanıtlayacak olan belirli kişiliklerde billurlaşırlar. Fakat, bir kültürel dönemin özelliğini ve farklı yapısını simgeleyen bu özellikler; savaş, dış tesirler, temaslar ve diğer böylesi biribirini etkileyen türdeki toplumsal, ekonomik, siyasal, tarihsel etkenler ve koşullar tarafından etkilenmek suretiyle aşama aşama değişirler. Sonuçta bu belirgin dönemin insanının özel karakteri de değişmektedir. Onun önceki özellikleri sönecek, unutulacak; ardından yenilerince etkilenmek suretiyle onun tarafından terkedileceklerdir. Yıllar ve yüzyıllar sonra, önceki dönemde var olmayan yeni

düşüncelere, duygulara, görüşlere ve özelliklere sahip yeni bir insan tezahür edecektir. Bu yüzden, toplum eski devirlerden yenilerine hareket eden, daima değişen bir akış durumunda görülür.

Dünyanın bu kesiminin gençleri, entellektüelleri, aydın sınıfı olan bizler toplumumuzda ciddi bir çelişki ile yüzyüze olduğumuzu anlamalıyız. Eğer bu çelişki hissedilmezse, algılanmazsa, ortaya çıkarılmazsa, analiz edilmezse, değerlendirmeye tabi tutulup üzerinde karar kılınmazsa ve daha sonra cesaretle göğüslenmezse, gelecek bir başka tarih döneminde etken olacak şartların oyuncakları olacağız. Fakat, çelişkinin tabiatını ve onun varoluşumuza olan etkilerini algılayabilirsek ondan vazgeçmeye veya onu seçmeye karar verebilmemiz için onu ayırıma tabi tutma ve analiz etme gücüne sahipsek, o zaman tarihimizin kaderini oluşturmada ve belirlemede gerçek entellüektüel rolümüzü oynayacağız. Yoksa, kaderin kör ve bilinçsiz kuklalarından başka şeyler olmayız. Veya, kaderi, onun insanı ve hayatını nasıl belirlediğini konuşan ve hala servet ve iktidar toplamaya devam eden yazarlar gibi oluruz.

Bu çelişki, değişik yönlerden ve akımlardan neticesini bulmaktadır. Ayrı tarih ve kültürü ile dünyanın bu belirgin kesiminde doğmuş olmaktan, burada düşünüp yaşamaktan dolayı, tabiatıyla halkımızın kitleleriyle, tarihimizle, kültürümüzle, dinimizle, toplumumuzun sosyal yapılarıyla ve sistemleriyle ilgiliyiz. Bu unsurların özet toplamı Doğuya, İslâm'a, onları karakterize eden belirgin bir tarih ve kültürle bizi ilgilendirmeye meyleder. Kendimizde veya toplumumuzda bizi Batı'yla; Batı dünyasının çağdaş ruhuyla ilgili kı-

lan başka akımlar veya tesirler vardır. Batı'ya sürüklendiklerini sık sık hissedenler toplumumuzun aydın gençleri veya entellektüellerdir. Batının entellektüel ve kültürel fikirleri ile değerleri zihinlerini istila etmiş ve böylece düşünme yollarını da etkilemiştir. Batıdan, bilimsel konuların, formüle edilmiş yargıların, standartlaştırılmış kural ve yöntemlerin, eleştirilerin, yerleşik fikirler ile kavramların içeriklerinin tümü, tıpkı ithal edilen konserve kutuları gibi paketlenmekte veya parsellenmekte ve etiketlenmekte, daha sonra da Doğudaki Batı-düşünceli entellektüellerimize sevkedilmektedir. Onlar burada, onların toplumla ilgileri sorusunu sormaya eğilmeden, kendi bireysel uyumlarını ve onları okumadaki inceliği dile getirmeden etiketleri alelacele gözden geçirecek, muhtevaları açacak ve daha sonra zihinlerini yeni ithal fikirlerle dolduracaklardır. Sonuçta, son iki yüzyılın —modern çağların— kültür ve bilimlerinde kökleşmiş bir Batı-yönelimli ruh oluştururlar. Tamamen Batılı olan bu ruhun dünyanın kaderini tayin eden hakim gücü haline geldiğinden beri Batı, kendi zihinsel, ahlaki, kültürel, sanatsal ve hatta estetik özellikleri Batılı olmayan uluslara tahmil etmeye çabalamıştır. Görünen odur ki bir yanda Doğulu toprakta, İslâm'da ve kendi tarihimizde derine gömülmüş köklerimiz varken, öte yanda kollarımız ve dallarımızın Batılı denizlerden yükselen bulutlardan yağmur damlalarını almak için yüksekten ve geniş olarak teneffüs etmeye çabalamış olduğu görülüyor. Fakat iki uç arasında küçük bir ilgi ve nisbilik vardır. Öyleyse biz, dalları başka yere-Batıya doğru uzanan, kökleri Doğuda olan bir ağaç olmuşuz. Bu kutbiyetin

pençesine yakalanmış bir halde, hangi istikamete gideceğimizi bilmeden sık sık kararlarımızda tereddüt göstermekteyiz. Fakat bu çelişki hakkında doğru karar vermek ve seçimde bulunmak zamanıdır. Başarımız, çelişkinin tabiatını keşfedip onu analiz etmemizin şekline ve onun kanalıyla yolumuzu bulmamıza bağlıdır. Doğulu bir entellektüel olarak bizim rolümüz çelişkiyle karşılaşmak, derinliğini araştırmak ve daha sonra kendi sonuçlarımıza ulaşmaktır. Yardım için Batılı düşünürlere bakmamak gerekir. Zira onlar böyle bir çelişkinin içine girmemişlerdir. Bizler, çelişkinin tabiatını ve hayatımıza getirmiş olduğu kutbiyeti değerlendirmede bizden ayrı ve müstesna rol ve sorumluluk taşımamızı isteyen İslâm toplumuna aitiz. Bağımsız Doğulu entellektüel ile onun Batı zihniyeti tipi arasındaki fark şudur: İlki hiçbir zaman Batıdan ithal edilen entellektüel normlarla kendisini sınırlandırmak istemez, fakat ikincisi ise Batıyı taklit edilecek bir model olarak düşünür. Batı-zihniyetli bir entellektüel, iyi eğitim görmüş ve ilmi olabilir, o, yine de toplumuna yapıcı bir tarzda tesir edemiyecek kadar ondan kopmuştur. O, kendi toplumunun asıl olguları ve gereksinimleri ile aşina olmadığından halkının aydın ve bilinçli önderi olamaz. Toplumsal rolü bakımından onun için hüküm vermeye gelince, o daima toplumun köklerinden koparılmış fakat hala onlardan beslenen olgunlaşmamış, kudretsiz, şaşkın ve zayıf bir bireydir.

Bizim Doğu ile olan ilgimiz din ile bütünleşmiştir; Batı ile olan ilgimiz temelde materyalizme eğilimli burjuva kültürü ve bilim ile bütünleşmiştir. Bilim açısından Batıyla ilgili olduğumuzdan,

onu bilimsel ve öznel olarak tanımaya uğraşmalıyız. Batı'yı yanlış tanımak, onu yanlış taklit etmeye götürür. Batı'yı taklit etme fikrini inkâr etmeyi kasdetmiyorum, fakat onu kör bir tarzda taklid etme fikrini de onaylamıyorum. Bizim seçmediğimiz, gereksinimlerimizin ve arzularımızın temeline göre seçilmeyen bir taklit yanlış ve değersizdir. Batı'yı bizden istediği tarzda taklit etmekten sakınmalıyız. Bizim için en iyi taklit, Batı'nın modern uygarlığın bu aşamasına yürüdüğü yolu bulmak için araştırma yapmak olacaktır; aynı yolda bilinçli ve dikkatli bir şekilde yürümeye çalışmalıyız. Birinci tarzın taklidi yalnızca taklitçilikten doğan sahteliktir. O, üstünü taklit eden önemsiz bir tâbi gibidir. Böyle bir taklit, hizmetçisinin ne kadar kendisini taklid ederse o kadar itaatkâr olacağını ve o denli hizmetinin süreceğini bilen efendisi tarafından saptanır ve dikte edilir.

Fakat ikinci tip taklit, bilinçli ve yaratıcı şekilde taklit etmekle bir öğrenme işlemine girmektedir. Bundan anlaşılıyor ki bir toplum bilimsel ve teknolojik olarak geri olduğu sürece, Batı'yı görmezlikten gelemez veya onu başından savamaz. Böyle bir toplum için Batı'nın reddedilmeyecek kadar kabul edilmesi bir gerekliliktir. Batı'yı gözardı etmek gericiliğe dönüş olabilir. Bu çağda hayatımızı kuşatmış bulunan dünyamızın mevcut realitelerinden kaçırmak boş bir çabadır. Benim desteklediğim taklid şudur: Bugün Batı'nın modern dünyada efendi ve hakim güç olmak için izlediği eylemlerin, düşüncelerin, davranışların, alışkanlıkların, perspektiflerin, dünya görüşlerinin, tekniklerin, araçların, amaçların sürecini iz-

lemeliyiz. Onları izlemiş olmakla birlikte, Batı'nın modern dünyada bu uygarlık dönemine ve dünya önderliğine geçişine yardım eden koşulları ve gereklilikleri incelerken, onları analiz etmeli, değerlendirmeye tabi tutmalı, uyarlamalı ve taklid ederken de aynı süreci izlemeliyiz. Eğer yol akıllıca ve zekice yürünürse, efendiye tâbi veya hizmetçi olmaktan bizi kurtaracaktır. Eğer efendi iyi biliniyor, öğretileri alınıp iyice analiz ediliyorsa, öğrencinin kendisi bizzat öğretmen olacaktır. Eğer çırak gelecekte efendisinden bağımsız olmanın hasretini çekiyorsa, bu onun uygulayacağı mantıksal, ilerici ve öğretici tipte bir taklittir. Bu tür bir taklit gereklidir, aksi takdirde öğrenci öğretmen olamayacaktır.

Fakat, Frantz Fanon'un dediği gibi yanlış ve köleci taklit tiksindirici ve maymunumsudur. Bu tür taklide kendimizi ne kadar kaptırırsak, o kadar Batı'ya bağımlı olacağımız idrak edilmelidir. Yoksa onun tüketicisi olma seviyesine alçalan ikinci bir kuşak oluruz. Nihayet Batı'lı ırk, şüpheye yer kalmayacak şekilde taklit edilecek ve izlenecek kusursuz bir model olarak kabul etmeye meyledeceğimiz üstün bir ırk olarak görünecektir. Sonuçta, tüm batılı kültürün, ahlâkın yargısal ve entellektüel içeriklerin bizimkilerden üstün olduğunu düşünmeye başlayacağız. Bu noktada, aşağılık hissinin acısını çekmeye başlıyacağız. Oyleyse, bir Müslüman veya Hindu veya bir İranlı veya başka bir Doğulu; Batının üstün ırk ve kültür olduğunu düşündüğü an, Batılı düşünce ve davranışı taklid etmekte tereddüt etmeyecektir, zira ona kalırsa neyin doğru neyin yalış olduğunu beyan edecek olan Batının kendisi olmalıdır. O,

Hakikat, Muhakeme ve Mantık ile birleştireceği değerlendirme normlarını Batı'lı ırka atfetmekte tereddüt etmiyecektir. O, Batı ile olan zihni meşguliyetinde kendi toplumunun acılarını ve ihtiyaçlarını çözümlemeyi unutmaya eğilimli olacaktır. Seçilmiş ve öğretici taklidin aksine bu tür taklid kör bir fanatikliktir. O, öğretmenini taklit eden öğrencidir, disiplini öğrenen değil.

Ne acıdır ki belirli Doğulu entellektüeller ve önderler sık sık Doğu'nun Batı'lılaşmasını savunmuşlardır. Takizade, Batı'dan döndüğünde şunları ilan etti: «İranlılar, sizin tek seçeneğiniz vardır ve o da baştan ayağa kadar Batı'lı olmanızdır.» Bu, İslâm dünyasında tek ses değildi. Türkiye örneği izlendiğinde, birçok müslüman düşünür bu yüzyılın ilk çeyreğinde benzer sesleri terennüm etmişlerdir. Doğu'nun Batı'lılaştırılması fikrini destekleyenlerden bir çoğu Sartre'nin Fanon'un «Les Dammes de La Terre» (*) sine yazdığı önsözde sözünü ettiği Üçüncü Dünyanın entellektüel tiplerinin aynısıdırlar:

«Çok önce değil, yeryüzündeki sakinlerin sayısı iki milyardı: Beşyüz milyon ayrıcalıklı insan ve bir buçuk milyar yerli. İlki kelama diğerleri de onun kullanımına sahipti. Her ikisi arasında baştan sona kadar sahte aracılar olarak hizmet eden kiralık kralcılar, derebeyler ve burjuva vardı. Sömürgelerde hakikat çıplak durmakta, fakat ana ülkenin vatandaşı onu giyinik tercih etmekte; yerli halk onları analarını sevdiği gibi sevmek zo-

(*) Yeryüzünün lanetlileri, Dr. Frantz Fanon, Bir Yayıncılık, 1985

rundaydı. Avrupa'lı elit, yerli bir elit yetiştirmeyi üzerine almıştı. Yetişkinlerden yetenekli olanları ayırdılar; onları kızgın demir gibi Batı kültürünün ilkeleri ile dağladılar; ağızlarını gürültülü tamlamalar ve deve hamuru misali kocaman kelimelerle tıkabasa doldurdular. Ama ülkede kısa süreli kalıştan sonra beyaza yıkanmış halde vatanlarına gönderildiler. Bu «canlı yalan makinaları» mn kardeşlerine söyleyecek bir şeyleri kalmamıştı; sözleri yalnızca yankılardı. Paris'ten, Londra'dan, Amsterdam'dan biz «Partenon! Kardeşlik!» dedikçe, Afrika veya Asya'nın herhangi bir yerinde dudaklar «..... tenon, ... deşlik!» diye açılacaktır. Bu bizim altın çağımızdı. (*)

Batı hayranlığı yeni bir olay değildir. Avrupa'nın böylesine gelişmiş ve uygarlaşmış olduğu halde kendi ülkesi Rusya'nın neden geri ve gelişmemiş olduğu büyük Peter'in zihnini kurcalıyordu. O, Hollanda'da öğrenci iken her zaman bunu düşünüyor, fakat gerçek sebebi bulamıyordu. O hergün Hollandalıları seyrediyordu. Onlar her bakımdan Ruslar'dan farklıydılar. Hergün iyice tıraş olurlar, iyi, muntazam, zarif elbiseler giyerler ve zevkle dolu halde çok zinde ve ilgiyle işlerine giderlerdi. Fakat Rusya'da halk tüm bunlardan yoksundu. Tüm bunların da ötesinde Hollanda'lı hergün sakalını tıraş edip güzel kokulu losyon ve kolonya sürüyordu yüzüne, halbuki Ruslar öylesine

(*) Yazarın Sartre'den naklettiği ifade eksik olduğundan Frantz Fanon'un «Yeryüzünün Lanetlileri, Costance Parrington çevirisi (Penguin Books, 1967)» kitabından ilk giriş paragrafı nakledilmiştir.

uzun sakallar bırakıyordu ki; insanı, kendilerinden uzaklaşmaya mecbur edecek kadar kötü bir şekilde kokuyorlardı. Peter'in yansıttığı şekliyle Rusya'nın böylesine geri ve uygarlaşmamış halde kalmasının nedeniydi bu. Nihayet, tüm sefaletin suçunun uzun sakallara yüklenmesi sonucuna vardı. Ve gerçek sebebi bulduğunu zannedip ülkesine döndü. Ülkesinde yönetici olduğu zaman ilk işi uzun sakalları kestirmek oldu. Uzun sakallarına kendi aristokratik veya dini karakterlerinin ve prestijlerinin bir parçası gözüyle bakanlar onların kesilmesini reddettiler. Fakat birkaç günlük «yakala ve tıraş et» kargaşasından, tehdid ve cezalandırmadan sonra tüm uzun sakallar gitmişti. Peter sefillerin karmaşık sakallarını kesmeyi başarmış fakat ülkesinden sefaletin köklerini kesip atamamıştı. Her ne kadar sakallı çehreler kaybolduysa da Rusya hala yoksulluk ve sefalet içinde yüzüyordu.

Bu görüşe muhalif olanlar diğer aşırı görüşü seçtiler. Onlar, Batıyı taklid etmek veya Doğuyu Batılılaştırma fikrine karşı uyarılarda bulunuyorlardı. Onlar Doğulu olarak kendi kendine hapsedilmiş, yabancı kültüre karşı tecrid edilmiş olarak Batı ilminden ve entellektüel çalışmalardan uzak kalınması gerektiğine inanıyorlardı. Tutucu ve gerici olarak bu hareket, Doğuyu sürekli tarımsal ürünler ve hayat tarzına bağlı feodalist dönemde bırakmak anlamını taşıyordu. Bununla beraber, ne kadar karşıt olsalar da her iki aşırı görüş son iki yüzyılda ve bu yüzyılın ilk döneminde Batı sömürgeciliğinin çıkarlarını desteklemiş olduklarını kanıtlamışlardır. Kimileri de bu iki karşıt sloganın sahiplerinin dolaylı veya dolaysız ola-

rak, Batı sömürgeciliğinin Üçüncü Dünyadaki ajanları olduklarını iddia ederler. Onlar ister bilim, uygarlık ve modernliğin destekleyicileri, ister statükonun savunucuları veya gelenekçiliğin koruyucuları veya dinin, ahlâkın, ruhani mukaddesatın ve faziletlerin muhafızları oldukları sahte tavrını takınanlar olsun, tüm gizliliklerinde, kasıtlı olarak veya farkında olmadan, Batı sömürgeciliğinin suç ortakları oldukları ortaya çıkmıştır. Batı'da Batılılaşanlar ile Necef'teki dinsel merkezlerde eğitilenler ülkeye geldiklerinde birbirlerine karşı ayaklanırlar ve bir savaşı-ulusu uzun zaman başka bir savaşta, emperpalizme karşı savaşta kavga edemiyecek kadar zayıflatan kemirici bir iç savaşı başlatırlar. İki taraf arasındaki bu savaş kitlenin yenilmesi anlamını taşımıştır daima. Her hangi bir tarafın kazandığı zafer de ulus için yenilgi anlamını taşımıştır. Bu iki hizip daima belirli bir toplumsal tipe veya gruba bağlıdır. Batı eğitimi görmüş entellektüeller ile Necef'te eğitim görmüş olanların tümünün bu iki hizibten birine dahil olmaları gerekmez. Gerçekte, Seyyid Cemal'den başlayarak çağdaş olanlara gelinceye kadar düşünürlerimiz, devrimcilerimiz, sömürgecilik karşıtı liderlerimiz ve kitlelerin önderleri Batı'da veya Necef'te eğitim görmüş bireylerin arasından çıkmışlardır. Zaman zaman «Tanrının Ruhu» «Ruhaniyet» (*) in bu kokuşmuş ve köhnemiş şeklini ilham etmiştir.

(*) «Ruhaniyyum (Ruhban sınıfı) ile «ULEMA» nın bir olduklarını düşünmüyorum. Bence, her ikisi birbirine zıt guruplardır. İslam'da **RUHANİYYUN** adında böyle bir kurum veya grup yoktur. O yeni bir terim-

Üçüncü grupsa, kendi yerli kökleri üzerinde durma gereğini hisseden fakat aynı zamanda Batının ve Batı bilim ve uygarlığının kazançlarını seçen ve onlardan yararlanan entellektüellerden

dir. Ve tarihimizdeki kullanımı yenidir. İslâmda «alim» vardır, ki onun karşıtı «gayrialim» dir. Fakat **RUHANİ** terimi «CISMANİ»nin zıttıdır.

Bazıları neden benim bu toplumu veya grubu ciddi bir şekilde savunduğumu ve en güçlü inançlarımı ve ümitlerimi onlara bağladığımı, bazı zamanlarda ise onlara en şiddetli hucumları başlattığımı merak etmekteler. Onlara yönelik tutumumdaki bu çelişki, Ulema ile Ruhaniyyun arasında mevcut olan çelişkiden kaynaklanmaktadır. Fakat ne acı vericidir ki, her iki grup aynı kıyafetleri giyerler ve dindar toplumda aynı zemini işgal ederler. Fakat onların rolleri özde zıttır.

Kitle ile olan ilgisi yalnızca çıkara ve kendilerine saygıya dayanan, bir ellerini gasbetmeye, diğer ellerini de öpülmeye uzatan bu ruhaniler İslam'ın anlaşılmasından, Kitabın tarihinden, inançlarından, Peygamberin sözlerinden, Şiilikten, onun felsefe ve emirlerinden, Peygamberin gerçek misyonundan ve ruhundan, Ali'nin mektebinden, Hüseyin'in hareketinden, ve adaletinden, imametten, imamı bekleme kavramından tamamen habersizdirler. Onların oynadıkları rol, diğer dinlerde hahamların, keşişlerin, papazların, münecimlerin ve resmi ruhbanlar sınıfının oynadığı rolün kopyasıdır. Onların tümü, kökü İslam tarafından kazman fakat daha sonra hakimiyetlerini icra edecek ve arzularına hizmet edecek şekilde anlamını değiştiren resmi din ağacının bir dalını teşkil etmezler. Hakim hiyerarşi, ruhaniyyum'u o, resmi din ağacının bu dalını kendisinin kitle arasında en güçlü direklerinden biri olarak tesis etmiştir. Sunni geleneğinde bu direğin ilk köşe taşı, Osman döneminde konulmuştu. Ardından, ictihadın kaldırılması ve hak yol olan Caferi

meydana gelmektedir. Kendi zamanlarının ruhunu ve modern dünyanın gerçeğini algıladıklarından şu sloganı haykırmışlardır: «Kendi gerçek kültür yapımıza dayanalım. Eğer Batıyı taklit edeceksek akıllı seçimler esasından şuurlu ve bağımsız bir yolla hareket etmeliyiz. Batıya karşı tutumlarımız hissi olmamalı. Seçmek, kör maymu-

İslam hukuk mektebinin tanındığı Abbasiler döneminde hakim düzenin büyük dalı olarak zuhur etmeye başladı.

Şii geleneğinde, ruhani adı verilen yerleşik ruhban sınıfını yaratmakla şiiliği hakim monarşinin hizmetine sunan, hem monarşinin hemde hilafetin hakimiyetine varis olan Safavilerdi. Safaviler biliyorlardı ki kendi amaçlarına hizmet etmek için ulema kullanılmazdı; onlar kızılbaşın (kırmızı şapka giyen Safavi askerleri) suç ortakları olamazlardı. Ruhani ve kızılbaşlar ki Şah Sultan Seyyid Hüseyin onları, kendi ayaklarına tam gelen, iyi birçift ayakkabıya benzer bir şekilde birlikte oluşturdu. Besbellidir ki, böyle bir sistemde cehalet rahatlıkla çiftleşirse, adaletin ve imametin destekleyicisi şii alim nihayette yerleşik ruhani tarafından azledilip ayağı kaydırılacaktır. Bu yüzdendir ki Sefavilerden bu yana hiç bir şey yazılmamıştır. Ali ve arkadaşları hakkında kayda değer bir tek kitap yazılmamış olması Şii ulusu için ne kadar utanç vericidir.

Fatma'nın Louis Massignon adlı bir Fransız tarafından bizce bilinmesi ziyadesiyle utanç vericidir. Fakat bir Ayetullah olmak, ün ve popülerlik sahibi olmak, halk tarafından sevilmek ve halkın önlerinde eğilmesi öyle kolaylaşmıştır ki; Genel şöhret ve kamunun dikkati için çırpınanın aksine, kesin olarak halkın bilmediği, gözden uzak, araştırmaya ve ilmi çalışmalara kendini adayan başka bir dindar sima vardır. Fakat Ruhani, araştırmayla meşgul olmayı gururuna yediremez.

numsu taklid ile karıştırılmamalı. Hepsinden öte, Doğuyu Batının izlediği aynı istikamete, dünyada kendisini iktidar ve önderlik dönemine getiren istikamete yöneltmeliyiz.»

Bu grubun savunduğu ne taklittir ne de kesin ilgadır; o, aksine bir nevi ihtiyatlı, seçici ve gelişmeci taklittir; o, gelişmeyi taklit etmektir ki, böylece mukallid de gelişsin, böylece ebediyyen mukallid kalmasın. Batı kültür ve uygarlığının önünde duran bizler, ne gözlerimizi kapamalıyız ne de bakar vaziyette kalmalıyız, zira kayıtsızlığa verirsek tuzağa düşeriz, onu tamamiyle bırakırsak gericiliğin pençesine düşeriz; onun için bize en uygun yol, tetikte durmak, açık fikirli ve kendi bilincimizde olmaktır.

Batı kültürüne, onun entellektüel bilimsel, maddi, sanatsal ve hatta ahlâki akımlarına maruz kalmamız sorunu, onun tarihinin evrimci akışını anlamamızı ister. Sorunun dikkatli ve bilimsel analizi, Batılı gelişmenin temel etkenini keşfetmemize yardımcı olacaktır, ve daha sonra kendi perspektifimiz açısından onu mantıklı ve ihtiyatlı bir şekilde değerlendirebileceğiz. Analiz, toplumumuzda sorumluluğumuzu yerine getirmemize yardımcı olacak, bize yol gösterici bir bilinçlilik sağlayacaktır. Batı uygarlığının gidişatını yeni bir yolla anlamak için, konuyu sunuşumun yöntemi olarak bir pramit örneğini kullanacağım.

Genelde Batıyı kavrayışımız onun dünyaya sunduğu uygarlığın şeklinden, endüstriyel hayatından, biliminden, ahlâkından, toplumsal ilişkilerinden meydana gelmektedir. Genellikle Batıyı bu özellikler ve onları vucuda getiren batılılaşmış

tip açısından algılarız. Bugün yetişme standartları Batı'da üzerinde karar kılınan bu normlara dayanmaktadır. Öyleyse, yetişkin erkek, yetişkin kadın, yetişkin çocuk ve yetişkin kız, kendi davranışlarında Batılı yetişme normlarını gösterdikleri için yetişkindirler.

Mevcut tüm kültürel konumları ve tarihsel değişimleri ile zamanımızın Batısı son üç asrın uzatmalı Batısıdır. Başka bir deyimle, tüm zihni, psikolojik, ve sosyal özellikleriyle Batı insanı gibi bugünün insanı da kendinde aynı uygarlığı ve hayat yolunu geliştirmiştir; ve onun emsalsiz karakteri, kişiliği ve düşüncesi de son üç asırda gelişmiştir; zira bu üç asır Batının tarihinde belirgin bir zaman dilimini oluşturmuştur. Bu modern dönemdir. Ve son üç asrı bağlayan yeni dönem tarihte başka bir geçişin ilk safhasına girmeye başlamıştır. Bu yüzyılın son çeyreğinde kendi düşünme tarzında, duyumunda, hareketinde ve ilmini, hayatını, uygarlığını ortaya koyuşunda kayda değer değişiklikler meydana geldiğinden Batılı tarihte başka bir dönemin başlaması zorunludur.

Tarihte Batılı uygarlığın kuvvetli ve zayıf noktalarını ortaya çıkarabilmemiz için, Batılı toplumun tarihsel gelişimini tarihsel dönemlerde ve sosyal sınıflarda tasnif edeceğiz. Ve Batılı toplumlarda çeşitli sosyal sınıfların nasıl değiştiğini ve belirli kültürel ve entellektüel özellikleri nasıl ortaya çıkardığını resmeden bir piramid düşüneceğiz. Bu piramid şeklindeki yaklaşımla Batının şimdiki durumundan, değişik bir döneme nasıl hareket ettiğini görebileceğiz. Bu incelemede ana mevzum budur.

İlkin piramidimizi modern zamanlar öncesi yüzyıllara, 11, 12, 13, 14, 15 ve 16'ncı yüzyılların Batı toplumunda üç temel sosyal sınıfın yerleşimini temsil eden piramidin tavandan tabana üç temel düzlemini inceleyelim. Hacminin büyük bölümünü kaplayan piramidin tabanı kitleyi temsil eder. Bu tabanın yukarısındaki ince katman, tarihin her dönemindeki entellektüeli temsil eder. Entellektüel sınıfın veya aydın sınıfın yukarısında bulunan katman, kitlenin üzerinde yerleşik olan Batı toplumundaki yıldızların düzlemidir. Onlara iki sebepten dolayı yıldızlar diyoruz. İlkin her hangi bir toplumda onların sayıları bir sosyal sınıf oluşturmayacak kadar sınırlıdır. Piramidin doruğunda yer alan bu yıldızlar, sosyal hiyerarşide küme oluşturamadan önce zaman zaman pırıldamaları gereken, toplumun nadir insanları, nadir düşünürleri, nadir dahileridirler. İkinci olarak, tarih göstermiştir ki, onların düşünme tarzları daima kitleden ve entellektüelden farklı olmuştur. Onlar yeni düşünceler aktarmakla, yeni çırpınışlarla, yeni kavrayışlar ve yeni ruhlarla toplumun hareketsiz gövdesini uyandırmayla, kendi zamanlarına yeni bir düşünme tarzını tanıtmayı amaçlarlar. Onlar, görünüşte, ahlâkta, kültürde, bilimde ve toplumsal hayatta toplumun geçişli değişimlere uğramasına etken olan bireylerdir. Tüm diğer düzlemlerin üstünde, özellikle tarihsel dönemin sonunda pırıltılar yaymakla, başlayacak olan yeni bir dönemden söz edecekler. Onların düşünceleri, ideolojileri ve görüşleri, tümü yeni bir tarihsel dönemin gelişini haber verir. Bununla beraber, kendi zamanlarından yabancılaşmış olarak mütalea edilebilecekleri gibi, kıyamları, kampanyala-

rı, misyonları, bir toplumsal değişim ve devrimle birlikte ve kendi fikirlerinin evrensel yayılımı ile tüm bu etmenler kaçınılmaz olarak toplumu önceden haberi verilen döneme yönelteceklerdir. Fakat bir yüzyıl veya iki yüzyıl zarfında yeni dönemin entellektüel sınıfını oluşturacaklar. Zamanın genel ve entellektüel akımlarına karşı duran, yabancı inançlarından dolayı kendilerine zulmedilen, kınanan veya lânete uğrayan aynı yıldızlar, yeni dönemin yerleşik entellektüel sınıfını meydana getirmişlerdir. Ve bu da dönemin sona ermekte olduğuna dair bir kanıttır, zira toplum yeni bir geçiş dönemine girmiştir.

Tarihte belirgin bir dönem, bir nevi ruh ile hayatın bütününden meydana gelmektedir. Yeni dönem, ilerledikçe kendi piramidini geliştirecektir. Dönem, en yüksek aşamasına ulaştığında, piramidin doruğunda yer alan yıldızlara gelecek yakın dönemin düşüncesini ve insanını tanıtmaya koyulacaklar, sonuçta, yeni yıldızlar ile zamanın yerleşik entellektüelleri arasında yeni bir mücadele yükselecektir. Bu mücadele, doğacak bir başka günün zuhurunu haber verecek olan o yıldızların lehine dönecektir. Her zaman olduğu gibi onlar daha önceden haberini verdikleri aynı dönemin entellektüel tabakasını şekillendirecekler. Bu, piramidin tarihin her döneminde kendi kendisini tekrar ettirişidir.

Avrupa'nın ortaçağ toplumuna uygulandığında piramidin tabanı temelde dindar olan Ortaçağ kitlesini temsil eder. Bu, dinde katolik, inançta önyargılı, zekâda toy, aynı dinin adı altında zihinlerine aşılanan geleneklere bağlı toplumun daha düşük seviyedeki sınıfıydı.

Bu sınıfın tipik bir üyesi daima gelenekçi, geri-düşünceli, ve geriye bağlı olmuştur. O, kendi dininin ibadet şekline ve düsturlarına ve onların tarihteki işleyişine inanmıştır. O, öte-dünyalı idi ve kendi dininin dışındaki tüm dinlerin yanlış ve hatalı olduğuna inanıyordu. O, ayrıca, kendi toplumunun, dininin, geleneklerinin ve hayatının tümünün ebedi ve gerçek olduğuna inanıyordu. Piramidin taban düzleminde görülen ortaçağ kitlesinin bazı temel özellikleri vardır.

Entellektüel sınıfın üstünde, Ortaçağ Hristiyan aleminin okullarında eğitim görmüş papazlar ile diğer ruhban üyeler vardı. Bu okulların öğrencileri, dini gruba yeni girenler ve ortaçağ Avrupa'sının rahipleri Orta Çağların kültürel piramidinin özünü teşkil eder. Onlar kendi zamanlarının düşünce ve ruhunu şekillendirip belirlediler. Orta Çağların entellektüelleri gibi kendilerini ruhani sınıfın üyeleri diye adlandırıyorlardı, geri kalan halk ta dünyevi (geçici) ve ruhani olmayan sınıfın üyeleri olarak anılıyorlardı. Onlar kutsal ruhun kendilerine lutfettiğini ve Kutsal Ruh'tan bir parçanın kendilerinde mevcut olduğunu iddia ediyorlardı. Fakat avam halka gelince, onlar bu ruhtan yoksundular, bu yüzden Halaskar (kurtarıcı)'ya yakın olabilmek için ruhani sınıfın üyelerince vaftiz edilmeleri ve günahlardan arındırılmaları gerekiyordu. Aksi takdirde, ebediyyen günahkâr ve temizlenmemiş olarak kalacaklardı.

Kendilerini İlahi Ruh ile birleştirmekle kitlelerden istedikleri ve onları icbar ettikleri sınırsız sosyal, ekonomik, siyasal ve dinsel haklar, tüm tarih boyunca toplum içerisindeki yönetim ve hakimiyetlerini emniyete almaya yetiyordu. Orta-

çağ entellektüelleri güzel sanatlarla, edebiyatla, felsefeyle ve bilimsel konularla meşguldüler, fakat tüm bu bilgi dallarına Kilisenin izin vermesi ve onları himaye etmesi gerekiyordu. Kilise, uyulacak kurallar ile taklid edilecek örnekler yerleştirmişti. Kilisenin üyeleri Mesih İsa'nın yeryüzündehi kutsallığını ve vekilliğini iddia ediyorlardı, onlar yeryüzünde Allah'ın hükümranlığını tesis etmekten sorumlu olduklarını va'zediyorlardı. Onlar avam halkı korumalarına muhtaç koyun sürüleri olarak telakki ediyorlardı. Fakat avam halk Kiliseye süt, yün, et ve diğer ürünler ile haraç vermek uğruna çobanlaştırılmıştı.

Ortaçağ dönemi nihai sona ulaştığında gelecek yeni bir çağı konuşmak üzere yeni yıldızlar zirvede zuhur ediyorlar. Zamanın hakim ruhunun aksine onlar ileriye yönelik hareket eden kimselerdi. Onlar, verilen çerçevenin ötesinde sekularize edilip genişletilmesi için bilimin Kilisenin bağlayıcı bağlarından kurtarılmak zorunda olduğuna inanıyorlardı. Bilimin insanın maddi ve dünyevi hizmetine sunulması gerektiğini tartışıyorlardı. Fakat yerleşik resmi ruhbanlık, bilimin dini haklı çıkarabilmesi ve Kilisenin arzuladığı şekilde onun amacına hizmet etmesi için, onu hayattan koparmış ve dine bağlamıştır. Yeni yıldızlar metafizik araştırmanın, yerini insan hayatı ve tabiat araştırmasına bırakması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Onlar, metafiziğin gerçek olmadığından insanın onu araştırmasının faydasız olduğunu söylüyorlardı. Onun yerine tabiatın araştırılması ve anlaşılması lâzım, zira o hem gerçek hem de faydalıdır. Fakat yerleşik resmi ruhbanlık, bilimi, yaradılışın sırrını araştırma, Mesih'in ilahlığını

haklı çıkarma ve Teslis —yani Tanrının aynı anda bir ve üç olması— sorununu çözme işinde sınırlamıştır. İslâm dünyasında İbn-i Sina gibi, büyük bir Ortaçağ siması olan Saint Augustine, milyonlarca meleğin, ucu yassı olmayan küçük bir iğnenin ucunda ve melekler sıkışmayacak şekilde nasıl yerleşebileceklerine dair ünlü bir tez yazmıştır. O, iğne ucunu işgal eden meleklerin kesin sayısını verebilmeyi iddia edecek kadar ileri gitti. Metafizikte bu tür soyut incelemeler, insan yeteneği ile enerjisinin yeryüzünde insan hayatının koşullarını iyileştirmek için harcanması gerektiğini ilân eden yeni yıldızlarca reddedilmiş ve alay konusu olmuştur.

Onlar ayrıca, kilisenin ve hakim kurumların dili olan Latince yerine anadilin, kitlenin yaygın dilinin resmi ve gayriresmi iletişimin aracı olarak kullanılması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Fakat, Hristiyan kalıbıyla Roma imparatorluğunun uzantısı olan Katolik kilisesi için Latince, İncil'in tercüme edildiği kutsal bir dildi. Kuşkusuz İbranice Rabb'in ve O'nun sözlerinin (İncil ve Tevrat) diliydi. İncil dilinden sonra ikinci sırada mütealaa ediliyordu. O yüzden, Kilise, Latincenin Avrupa'nın her yerindeki dini ve seküler kurumların aracı olmak zorunda olduğunu dikte ediyordu. Bu görüşün aksine, yeni yıldızlar, her ulusun veya toplumun kendi ana dilinde düşüncelerini ve duygularını ifade etmelerine müsade edilmesi gerektiğini vurguluyorlardı. İncilin bile bu dillere tercüme edilmesi gerektiğini savunuyorlardı.

Hakim resmi ruhban entellektüeller, yalnızca Mesih'in dünyanın yöneticisi olduğuna ve onun ikinci gelişine kadar da kendilerinin onun vekili olduklarına inanıyorlardı. Fakat yeni yıldızlar,

her ırkın veya ulusun etkinliğe ve geleneklere dayanan kendi özerkliklerine sahip olmaya hakları olduklarını savunuyorlardı. Kiliseye yalnızca dini konularda sadakat göstermesi gerekiyordu, laik işlerle ilgili konularda değil. Ruhbanlar, feodal düzenin, Kilisenin ekonomik ve askeri bakımdan dayandığı aristokratik ve kilise örgütüne ait kuruluşlar (Haçlı seferlerine savaşçı gönderen de aynı sistem idi.) gibi, toplumda hayatın esası olarak idame edilmesi gerektiğine inanıyorlardı. Fakat yeni yıldızlar feodalizmin Avrupa toplumunu dağıttığına ve müslümanların hücumlarıyla zedelendiğine, inanıyorlardı. O yüzden, onun yerini birleştirici siyasal ve yönetimsel merkeziyetin alması daha iyi olurdu.

Hakim ruhban entellektüeller ile dönemin sonunda zuhur eden yıldızlar arasındaki fark, ortaçağlar ile Rönesans arasındaki büyük çatışmaları temsil ediyordu. Çatışmaların şiddetini artıran ve Ortaçağların çöküşünü beraberinde getiren de bu yeni yıldızlar olmuştur. Kepler, Galileo, Dekart, Kant, Francis Bacon, Roger Bacon ve Rönesansın bir çok tanınmış siması, zamanın en gözde yıldızlarından bir kaçıydı. Kilisenin, teokrasisi ve kurulu ruhban entellektüelleri ile birlikte düşüşüne etken olanlar onlardı. Onlar papalığın saldırgan elini, diğer zorba uzuvlarıyla birlikte, toplumun entellektüel, ahlâki, zihni ve sosyal hayatından kestiler. Yeni dönemin gelişi ile birlikte, sanatlar, edebiyat, felsefe ve bilim eski yönlerini ve hedeflerini değiştirdiler. Onlar, sanatlarını İsa ile Meryem gibi Kitab-ı Mukaddes'e ait figürleri oyması ve resimlemesi ile sınırlamak yerine, tabiatı ve insan şekillerini resimliyorlardı.

Fakat, Ortaçağ döneminde sanatçıların ruhban sınıfın emirlerini dinlemeleri gerekiyordu. Sizler de Kilisenin Michelangelo gibi büyük sanatçıları nasıl kör ve önyargılı hakimiyeti altına aldığını ve uzun zaman onun sanatsal özgürlüğüne ve yaratıcılığına engel olduğunu çok iyi biliyorsunuz. Bir sanatçı için Ortaçağlardaki adi rahiplerin pençelerine yakalanmaktan daha kötü ve trajik bir şey olamazdı. Fakat Rönesans ile birlikte kendilerini ifade etmekte ve istediklerini yaratmakta serbest kaldılar. Kiliseye ve onun katı ressamlık anlayışına tepki olarak, Rönesans sanatçıları öylesine serbest ve denetsiz geliştiler ki eserlerinde çıplaklığı popüler hale getirdiler. Öyleyse Rönesans sanatçıları artık Kilisenin veya başka bir kurumun baskısı altında değillerdi. Rönesans ile birlikte sanatçılar, entellektüeller ve yazarlar serbestti. Onlar ayrıca sanatı, bilimi, ve edebiyatı Ortaçağ geleneklerinin katı çerçevelerinden kurtardılar. Onlar klasikliğin canlı ruhunu ihya ettiler ve metafizik araştırmayı ekonomik gelişmeye yardımcı olan tabiatın fiziki ve maddi kanunlarını araştırmaya dönüştürdüler.

Rönesanstan önce bu yeni yıldızlar, entellektüel özgürlükten yoksun idiler. Yine de, sansüre ve zulme mukavemet etmekle fikirlerini ifade etmek için mücadele ettiler. Onlar zamanın hakim ruhuna ve otoriteye muhalif bulunduklarında, zulme uğrayacaklardı veya en alçak bir yolla rezil edileceklerdi ve hatta en şiddetli bir tarzda linç edileceklerdi. Buna rağmen dayandılar ve muzaffer oluncaya kadar mücadele ettiler. Rönesans döneminde onlar, Ortaçağ ruhban sınıfını eski manastrlarına kapanmaya, hayatın çarpan

kalbinden ve toplumsal hareket ile tarihsel değişimden uzaklaşmaya zorlayarak iktidarla yükseldiler ve zamanın entellektüel nüvesini meydana getirdiler. Yeni dönem, Avrupa'da modern çağın doğuşuna yol açtığından, yeni yıldızlar modern Avrupa'nın entellektüelleri oldular ve onun gelecekteki akibetini ve yönünü şekillendirdiler.

Şimdi Rönesans sonrası Avrupa'ya dönelim. Aynı yaklaşımı uygularsak göreceğiz ki piramidin tabanı, hâlâ Orta Çağlardan beri pek değişmeyen kitleyi temsil etmektedir. Örneğin, Roma'da Saint Pierre'yi ziyaret edersiniz, saatlerce, hatta günlerce bekliyerek Papa'nın vucudunun bir kısmını, yahut aşağıda bekleyen insanları işitilmesi zor olan bazı dualarla selâmlamak için penceresinden bazan çıkardığı kolunu görmeyi bekleyen aynı avam halkla yüzyüze geleceksiniz. Yine de yakıcı güneşin veya yağmurlu karlı gökyüzünün altında tarihi manzaraya (onlara göre kesinlikle tarihi bir manzaradır) tanık olmak için bekleyenler kalblerini arındıran dini duygularla ve gözlerinde yaşlarla duygusal halde hareket etmekteler. Onlardan her biri kendini boş bir gemi gibi düşünürdü, fakat şimdi Papa'nın feyziyle kendini dolu ve mutmain hissedecek, ta ki gelecek seneye aynı şeyleri tekrar edinceye kadar. Ne kadar çok muhterem, zarif ve izzetli görünseler de bu kalabalık Orta çağlarda veya Hristiyanlığa ihtiva etmeden çok daha önce yaşayan aynı avam halk kitlesinin bir uzantısıdır. Din, tarih süresince değişebilir. Fakat bu kitlenin mentalitesi zor değişebilir. Din, evrimci bir akışa sahip olabilir fakat kitle cehalette ve batıl itikatta yüzecektir. Bu sebepten, kendi dinlerinin önemini ve değerini

—kendiliğinden dinlerini değil— tayin etmeye temayül etmek bir halkın zihni kalitesidir. Bu yüzden, bir dinin diğerinden üstün olduğunu iddia etmek anlamsızdır. İlerici bir dine sahip olduğunu iddia eden zeval bulmuş bir toplum, cahil ve geri olduğu sürece hatalıdır, zira böyle bir toplum dinlerini kirletilmiş küçük kalıplara indirgemekle onu çöküşe maruz bırakmaktadır da. Aksi olarak, öncü mentalitesini kullanmakla ilerici aydın bir toplum, zeval bulmuş ve dışlanmış bir itikadı en modern ve karşılık verici dine dönüştürebilir.

İsa'nın evrensel mesajına ve onun tarihte oynadığı muhterem role dikkat edin! Bugün bilinen İsa (Biz gerçekten asıl İsa hakkında pek birşey bilmiyoruz) Roma imparatorlarının elindeki Doğulu kölelerin sefaletini haklı çıkarmak için gerçekte Roma imparatorluğu tarafından meydana getirilmiştir. Aynı İsa şunları söylemektedir: «Biri sağ yanağına vurursa, ona sol yanağını da çevir!», «Ceketini çalarsa, elbiseni de almasını söyle ona.» İsa, insanın sevmesini söyler, hatta düşmanını bile; O, affetmeli, günahkârları bile. Edilgen şekliyle İsa'nın mesajı budur. Yine de Avrupa'nın uyanık entellektüelleri onu öylesine ilham verici bir tarzda yorumladılar ki, mazlumların zalimlere karşı bir sloganı, sömürgeleştirilenin sömürgeciye karşı kıyamı için bir uyarıcı oluverdi. Osmanlı İmparatorluğunca işgal edilen bir dizi Avrupa'lı ulus ta, işgalciye karşı ayaklanmak, kendi bağımsızlıklarını tekrar elde etmek için aynı slogandan ilham almıştır.

Bu tür yorum ile İsa, bilginin, ilhamın, hareketin ve insan onurunun kaynağı olarak görülmüştür. O, ayrıca, kitlelere adalet için, özgürlük

için, tiranlık ve yağmanın pençesinden kurtulmak için kavga vermek ilhamını veren, insanlığın kurtarıcısı olarak ta görüldü. Fakat hayatlarını insana özgürlüğünü ve izzetini iade etmeye, despotluğa ve tutsaklığa karşı kıyam etmeyi kitlelere ilham etmeye adayan, böyle büyük insanlar, böylesine kaynayan kan, zeval bulmuş ve uyuşturulmuş bir toplumda afyona dönüştürülmektedir.

Onu bugün tanıdığımız kadarıyla, böyle bir toplum, böyle asil bir kanı afyona dönüştüren şaşkınlık Petro-kimyası gibidir. O, ayrıca, kendi dininin (bağlılarına hizmet etmeye, onları özgürleştirmeye ve yüceltmeye kendini adayan din) gerçeklerini, inançlarını ve en iyi figürlerini çöküşe ve olumsuz etmenlere dönüştürmeye de eğilimlidir. İdrak edici ve gelişmeci bir zihinde, din gerçek anlamını bulur. Bu yüzden, Seyyid Cemal «Du France» Kolejinde, İslam üzerine konuşma yaptığı zaman, «Kuşkusuz İslâm, insanın dinidir ve ben de kabul ediyorum ki dinin kıymeti, bağlılarının sahip olduğu zihnin ve kavrayışın kalitesine dayanır.» şeklindeki ünlü sözünden dolayı kendi kilisesi tarafından mahkûm ve aforoz edilen Ernest Renan gibi insana büyük bir ilginin ilhamını vermiştir. Seyyid Cemal'de İslâm, gerçek özünü ve derinliğini bulmuştur, çünkü o, derin algılayışın adamıydı. Böyle zihinlerde din, kendi gerçeklerini devam ettirebilir.

Orta çağları ve Rönesansı inceledikten sonra, zamanımıza dönelim. Burada yine piramidin tabanında, ortaçağlarda gördüğümüz aynı kitleden farklı olmayan değişmeyen kitleyi buluruz. Biz şimdi nasıl müslüman isek, bu sınıfın üyeleri de Orta çağda Hristiyan idiler. Ve, nasıl ki diğer İs-

lâm toplumlarında benzer müslümanlar var ise şimdi biz de bu toplumda müslümanız. Başka bir deyimle, bugünün alışılmış müslümanları, kendi toplumlarında müslümandırlar, tıpkı alışılmış Hintlilerin kendi toplumlarında Hindu, Budist, ve - ya Vedik oldukları gibi.

Her hangi bir toplumda, kitlenin mentalitesinde görüldüğünde din, şekilde aynıdır; zira, Batı Avrupa'da dahi, her hangi bir toplumda kitlenin zihinsel yapısında çok az bir değişim olmuştur. Bugün Fransa'da, Rönesans'ın merkezi olan ve Avrupa'yı liberalizm, demokrasi, insan hakları ve dini töleransa sürükleyen aynı Fransa'da, bilim ve uygarlığın bu asıl merkezinde hâlâ mentalitesi Orta Çağlardan bu yana pek değişmemiş aynı alt sınıfı bulabiliriz. Bu yüzyılda dahi Roma, müslümanların bir camiye sahip olmasına izin vermemektedir, halbuki İslâm daima Hıristiyan ve Yahudi azınlığı kabul etmiş ve onlara ibadet özgürlüğünü vermiş, tarih boyunca onlara misafirler gibi davranmıştır. İtalya ancak büyük bir korku ve çok miktarda tahdit ve şartlarla boşanma konusunu ortaya koyabilmiştir. Fakat her ne kadar sınırlı bir boşanma idiyse de Kilise onu kabul etmedi. Bu tür koşullar altında piramidin tabanının Orta Çağdan bu yana değişmediğini iddia edebiliriz. Rönesans geldi ve gitti, Kepler, Galileo ve diğerleri geldiler, başarı kazandılar ve hakim oldular; entellektüel sınıf daima değişmiştir; fakat piramidin tabanı tarihten önceki her hangi bir zamanında olduğu gibi atıl kaldığından değişmemiştir.

Zamanın entellektüel sınıfı, Orta Çağ yıldızlarının düşünceleri uzantısında tümden değişmiş-

tir. Kültürel sosyoloji açısından, şimdiki entellektüel sınıfta şu özellikler mevcuttur: O metafiziki akımlara, dini hislere, eski şekliyle felsefi düşünceye, ideal gayba ve hakikata inanışa, hakkı aramada zekânın meşgul oluşuna ve teokrasinin evrensel veya yerleşik şekline karşıdır. O, doğmatizme ve sentimentalizme karşı bilimciliği savunur. O, tecrübe, analiz, mantık ve muhakeme yoluyla incelenemeyen bir şeyin gerçek olmadığını iddia etmektedir. Dinin, ahlâkın, ve bir çok Dekartvari normların anlaşılabilir ve analiz edilebilir olmadığından gerçek olarak kabul edilmeyeceklerini savunmaktadır. Kâinatın ve bilinmeyenin sırlarıyla uğraşmanın Bilimin konusu olmadığına inanmaktadır. Bilimin görevi tabiat kanunlarını ve güçlerini keşfetmek ve insanın tabiattan ekonomik bakımdan faydalanmasını sağlamaktadır. Bilim insanlığa rehberlik etmeyecektir, fakat tabiatı denetim altına almağa ve onun güçlerini çalışır hale getirmeye muktedir olabilmesi için onu güçlendirecektir. O, ister materyalizm, ister natüralizm, isterse radikalizm olsun realizmin yalnızca fiziksel, içgüdüsel, maddesel ve doğal şekilleriyle algılanabileceğini iddia etmektedir. Yalnızca somut, pratik, maddi ve insanca kavranabilir şekliyle realizm insanın hedeflerine ve ihtiyaçlarına hizmet edebilir. Bu fiziksel ve potansiyel sınırları aşmak, insanlığın çöküşüyle neticesini bulacak öznel idealizme çabalamak olacaktır. İnsanı ölümden sonra başka bir cennete davet eden dinin yerini, ölümden önceki bu hayatta va'dedilmiş arzı imar etmeyi amaçlayan bilimin alması gerektiğini iddia eder o.

Francis Bacon'un «Bilim insana tabiata hük-

münü geçirebilme kuvvetini verir» ifadesi, eski, hakikat için arama işini, yeni, kuvvet için hararetli araştırmayla değiştiren modern entellektüelliğin sloganı olmuştur. Öyleyse Avrupa'da modern entellektüelin çıkışıyla kuvvetin kaba çığırı eski ruhsal aramaların yerini almaya başladı. O'nun suretinde yaratılan insan ilk defa kâinatta Allah'ın küçük evreni diye anıldı, fakat şimdi o tabii bir yaratığın konumuna indirgeniyordu, yeni burjuva toplumunda bir tüketici oluyordu. Dinin dünyadaki tüm değerlerin mükemmel mihenktaşı olduğu veya onun insanın Kutsal olanla yakınlığı ile mükemmellik elde etmesine yardım etmeğe muktedir olduğu şeklindeki eski kavramın aksine, yeni entellektüel sınıf hümanizm ile onun ladini ihtiyaçları ve insanlığın isteklerine olan ilgisine dayanmaktadır. Dinin ne bilimsel ne de nesnel olduğunu iddia ettiğinden yeni entellektüel sınıf dini reddetmiş, onu küçümsemiş, ona muhalif olmuş veya ondan kaçınmıştır. Bu, modern çağların Ortaçağ dönemlerine tezat halindeki farklı karakteridir.

Piramidimiz açısından çağdaş Batı toplumunu yoklamak için göreceğiz ki; entellektüel tabaka, karakteristikleri 19'uncu yüzyılda sona eren 17'inci, 18'inci, 19'uncu ve kısmen 20'inci yüzyılın ilk dilimi ile aynıdır. Bilimcilik, tüketicilik ve para! para! para! onun hayat felsefesinin temel unsurlarını oluşturur.

Fakat bu toplumda belirli tecrit edilmiş yıldızlar, Orta Çağların sonunda ortaya çıkan, aynı şekilde tecrit edilmiş yıldızlarca oynanan aynı rolü oynamak için entellektüel sınıfın seviyesinden

yukarıda zuhur etmeye başlamışlardır. Yeni yıldızlar, yerleşik entellektüel sınıfın düşündüğünden ve hareketinden farklı olarak düşünmüşler ve hareket etmişlerdir. Onların anlayışları, önsezileri, görüşleri, hisleri, bilimsel varsayımları ve ideolojileri, modern hayat ile uygarlık anlayışları, zamanımızın bilinen entellektüellerine aykırıdır.

Yeni yıldızların zuhur etmeye başlamaları ve Avrupa'da kendilerini öne sürmeleri İkinci Dünya Savaşından sonra olmuştur. Yine bu dönemde, Brecht'in söylediğine göre bilim, Almanya'da Faşizmin zuhuru ile birlikte yenilgisini ilân etti. Ve yine aynı dönemde hakim entellektüelitenin temeli sarsılmaya başlamıştı, zira bilim insanlığa kılavuz olamıyordu. Bilimin ve onun ürettiği kuvvetin sonucu ile Avrupa sömürgeci bir güç olarak görünmeye başladı. O, sömürüsünü genişletti ve dünyadaki insanlığın yarıya yakın bölümünü mahvetti. O, dünyayı beşyüz milyon insan ile bir milyar beşyüz milyon yerli olarak böldü. Sonuçta, Avrupa'lı olmayan birçok ırk yokedildi. Bu suçların bir çoğu uygarlık adına yapılıyordu. Hepsinden de kötüsü, bilimin çiçek açtığı bir zamanda iki dünya savaşı patlak vermiş ve dünyanın yarısını kırmıştır. Hakim entellektüel sınıfın asıl ilkesi olan bilim, kendiliğinden bir sorun olarak ortaya çıkmış ve yeni yıldızların zihinlerini işgal etmeye başlayan büyük bir sorun oluvermişti.

Yüzyıllardır sakınılmış bulunan kaba ve tiksindirici ilkel tutum olan ırkçılık ta bilim adı altında tekrar tanıtılıp zorla kabul ettiriliyor ve uygulamaya konuluyordu. Bir büyük toplumsal güç olarak sınıf çatışması sömürgecilik terörünün

şiddetini arttırmaya başlamıştır. Çökük ve dejenere olmuş belirgin dinlerden çok daha fazla insanlığa yol göstermeyen ve onları başkalaştıran aldatıcı ideolojiler, farklı yollarda insanlığa tesir etmeye başlamışlardı. Büyük filozoflar, büyük diktatörleri haklı çıkarmak ve onları desteklemek için kullanılıyordu.

Bilim büyük uygarlığın yanıbaşında geniş insan kitlelerini kurban eden bilimciliği üretmiştir. Büyük sayıda, Avrupa'lı olmayan ulusların kitleleri, kendisini bilim gücü ve araçları ile silâhlandıran Avrupa sömürgeciliğinin direkt hedefleri olmuşlardır.

Bilim, insana iktidar sağlamasının yanısıra, aynı zamanda onun zengin olma isteğini yerine getirmek için de kullanılırdı. Bilim, paranın hizmetçisi olmuştur. Geçmişte para ve bilgi, birbirlerinden ayrı idi. Bir şairin dediği gibi, paralı olan akıllı değildi, aynı zamanda akıllı olan da paralı değildi:

«Akıl ve zenginlik nergiz ile güle benzer
Zira her ikisi de ayrı yetişir
Her kimde akıl varsa, zenginlik yoktur
Ve kimin zenginliği varsa, aklı eksiktir.»

Geçmişte kişinin ya bilgisi ya da parayı seçmesi gerekiyordu. Eğer o zenginlik sahibi olmak istiyorsa pazar yerine götüren yolu izleyecekti. Eğer bilgi elde etmek istiyorsa evinin bir köşesinde emekli olmayı veya diğerleriyle kendisine eşlik edileceği yerde inzivaya çekilmeyi seçecekti. Orada açlıktan, yoksulluktan ve mahrumiyetten acı çekmek zorunda olacaktı. Yine de bilginin vakarı

ve düşüncenin kutsallığıyla hikmet hayatı yaşamayı tercih edecekti. Fakat şimdi zenginlik ve hikmet bugünlerde moda olan bir yolla değil fakat erkek ile dişinin eşit olmadığı geleneksel bir yolda çiftleşmiştir. Bilimin kuvveti araştırmak ve kuvvete —hakka değil— hizmet etmekte kullandığı olgusuyla o, paranın hakim erkek olduğu bu evlilikte geleneksel halim-selim kadın olmaya indirgenmiştir. Bilim adamı kapitalizme dayanan burjuva sisteminin bir parçası olan bu kurumda başka bir küçük açıdır. Bilim adamının sermaye ve paraya ihtiyacı vardır, öyleyse o kaçınılmaz olarak kapitalizme ve burjuvaziye dayanmaktadır. Onu kapitalizmin elinde alet olmaya zorlayan bu maddi ihtiyaçlardır. O halde, bilime dikte eden ve bir çocuğun nasıl büyüyeceğini, eğitileceğini, ve yetişkin olduğunda sistemin ihtiyaç ve isteklerine hizmet edecek tarzda nasıl şekilleneceğini tayin eden hakim güç kapitalizmdir. Çocuk sistemin merhametinde bir öksüz gibidir. Önceden ısmarlanmış bir eğitim ve öğretim sisteminde yetişen bir araştırmacı, çalışmalarında serbest olamaz. O, keşfedilmek, tasarlanmak ve yapılmak üzere ısmarlananı keşfetmek, tasarlamak ve yapmak zorunluluğundadır. O, Mussolini'nin felsefecilerinden farklı değildir. (*) Kısacası, bilim, bi-

(*) İtalyan Faşist başbakan Mussolini, bir keresinde 15 filozof'a onlarla toplantı yapacağını ve onlara çok önemli sorumluluklar vereceğini bildirdi. Kısa bir süre sonra özel bir odada toplanıldı. Büyük diktatör içeri girdi ve onların, 11 gün içinde yapılacak seçimlerde İtalyanların katılımını sağlayacak bir felsefe yaratmaya tayin edildiklerini söyledi. Emri verdi ve başka önem-

lim adamının ve felsefecinin olduğu kadar kapitalizme ve burjuva sistemine ümitsiz esarettedir.

Bununla beraber, son üç asrın çerçevesi içerisinde düşünmeye meyilli, dar görüşlü ve tümden uyanık olamayacak kadar uyuşturulmuş çağdaş entellektüeller, yeni yıldızların zuhurunu ve onların yeni görüş ve fikirlerinin meydan okuyuşunu yeni algılamışlardır. Bu yeni simalar bugün olduğu gibi, bilimin tutsaklığı ile, insanı metaryalist çevreye hapseden hümanizm ile, insana hizmet etmekten, onu uyandırmaktan ve ona kılavuz olmaktan —alışa geldiği gibi— uzaklaştırılan, tarafsızlaştırılan bilimcilik ile, kâinatta realitenin algılanması ve hakikatın tesisi esası olarak muhakeme ve mantıka dayanan rasyonalizm ile —bunlar sarsılan fakat tüm yapının düşüşüne etken olacak yeterlikte sert olmayan modern entellektüelliğin kültürel yapısının ana direkleridir— araları açık olarak bulunmuşlardır. Kepler ve Galileo gibi zamanımızın yeni yıldızları hakim sınıfta, hakim bilim ve entellektüelliğe karşı kıyam etmişlerdir. Onlar, başka yeni bir günün yakında insanlığın üzerinde aydınlanacağı olgusuna dünyanın ruhunu uyandırmayı çabalamışlardır. Onlar, eski dönem kendisini tükettiğinden, başlayacak yeni dönemin müjdecisidirler.

Bu yıldızlar kimlerdir? Onları tanımak ve görüşlerini anlamak vazifemizdir, zira çağımız on-

konularda toplantılara katılacağını söyleyerek hemen odayı terketti. Diktatöre kim soru sorabilir veya ona itaatsizlik edebilirdi?

ların düşünce ve kuramlarınca etkilenmektedir. Onları tam ve sıradan tanıtımı zamanın ve bu anlatımın ötesindedir, yinede, bu çağda büyük etkileri olduğu görülen bir kaç isimden söz etmeye çalışacağım.

Bu simalardan biri Eugene Ionesco'dur. Rhinoceros adlı kitabı Farsça'ya tercüme edilmiştir. Ionesco, yeni bir tarzda, farklı bir yolla düşünen ve eserlerinde yeni tip insanı temsil eden büyük bir sanatçı ve toplumbilimci yazardır. The Crisis of European Conscrence (Avrupa Vicdanrnın Bunalımı) adlı büyük eseri yakında Farsça'ya kazandıracak olan Rene Guenon bir başka büyük simadır ki, modern Batı dünyasına karşı kıyamda bir büyük yeni ruhun doğuşunu görüntülemiştir. Psikoloji ve antropoloji üzerine orjinal eserleriyle iki defa nobel ödülü kazanan Alexis Carrel yeni yıldızların en büyük simalarından birisidir. Man the unknown (İnsan Bu Meçhul - 1938) ile onun zihinsel, felsefi ve duygusal yansımalarını içeren «Dua» ve «Yaratıcıyı düşünüşüm» adlı iki denemesi de Farsça'ya tercüme edilen eserlerdendir. (*) Son bilimsel araştırmalarına dayanan «Hayatın Yol ve Usulü» adlı kitabı bugünün hakim bilimine aykırı olan bir bilim çalışmasıdır. Onun etkisine gelince hiçbir çağdaş bilim adamı son iki on sene müddetince ona rakip olamamıştır.

Frantz Fanon, bilinecek bir başka simadır. Onun büyük eseri «Yeryüzünün Lanetlileri» ne yazdığı önsözde Sarte şunları söyler: «... Fanon Engels'ten bu yana tarihin işleyişini gün yüzüne

(*) Dua: Alexis Carrel ve Ali Şeriati Bir Yayıncılık, Temmuz 1985

ilk çıkarabilendir.» Sartre bu eserden, Üçüncü Dünyada bir adamın iznimiz, kurallarımız, seslerimiz ve sloganlarımız olmadan konuşması, beklenmeyen bir adamın hazırladığı bir bomba olarak söz eder. Fakat o konuşmakta, bizse sessiziz. O, bize karşı olan tüm insanları kışkırtıyor «Gelişmekte olan ülkelerin yerlileri, birleşin!» Fanon, bu bombanın yapımcısıdır. Fakat onu bu çağın iğrenç, tiksindirici, sefil ve bozuk kalbinde —bu şehrin (Paris'in) kalbinde— patlatayım ki bu kalbin imhası ile dünya bağımsızlığına ve insanlığına tekrar kavuşabilsin. Sarte bu sözcükleri Müselman Restaurant'taki konuşmasında ifade etmiştir. Fanon'un denemelerini içeren «Yeryüzünün Lanetlileri» ile «Afrika devrimi» de Farsçaya tercüme edilmiştir.

Profesör Chandel çok yönlü bir simadır. Bir İslamojist olarak o İslâm hukuku ve hukuk ilminde büyük bir otoritedir. O, sık sık Sarte ve Camus gibi varoluşcularla bir araya gelen büyük bir düşünür ve bilgindir. İki yönlü bir yazar olarak onun eserleri, Doğulu okuyuculara olduğu kadar Batılı okuyuculara da örtülü ve belirsiz olarak görünmektedir. Fakat her iki kültür açısından düşünebilenler için eserleri oldukça anlamlı ve orijinaldir. Onun büyük eserleri şunlardır: *Taklit Sosyolojisi, Varoluş Endişesi,* biraz varoluşçu fakat varoluşçu görüşünde Doğulu olan «*Güvenimiz Nerededir*» ve «*Hayatta Kararsızlığın İlkesi*». Kararsızlık ilkesi kavramı yenidir; her şeyin bilim vasıtasıyla tayin edilmesi gerektiğine inanan modern entellektüelin zihninde yer etmez o. Fakat bugün böyle bir ilkenin Fizik'te, Kimya'da ve diğer tabii bilimlerde mevcut olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bilimcili-

ğe bu yüzden bu yeni ilkenin çıkışıyla hücüm edilmiştir.

Cezayirli büyük düşünür Ömer Mevlûd ta bu yıldızlardan biridir. Albert Einstein —kendi kendisinden daha derin olarak mütalaa edilmekte— Max Planck, Katib Yasin, şiirde, tiyatroda ve eleştiride bir dahi Eliot ve esas olarak toplumsal konularda ilgilenen Ömer Uzgan tüm bunlar zamanımızın diğar birkaç seçkin yıldızlarıdır.

Beklenmeyen şekilde Sartre de bu simalardan biridir, grubun tam üyesi değilse de. Zamanımızın göze çarpan bir siması olarak Sartre bağlı olduğu entellektüel grup içinde anti-entellektüel hareketin ve kıyamın ruhuna öncülük etmiştir. Bu grubun diğer siması düşüncelerinde Sartre'den daha önemli ve derin olabilen Martin Heidegger'dir.

Düşüncelerinde daha orijinal, çağdaş ve isabetli olmakla Jaspers hem Sartre'yi hem de Heidegger'i geçmektedir. Zamanın akışından bu grubun diğer simalarından söz edemediğime üzülüyorum. Fakat Farsça tercümeleri de bulunan birkaç başlıktan söz etmeme müsaade buyrun: *Açlık ve Susuzluk, İnsanın Akibeti, İsa Tekrar Çarmıha Gerildi.* Bu şahsiyetlerin düşünceleri ile aşina olmak hayattaki sorumluluğumuzun bir parçasıdır. Fakat okumamızı tercüme eserlerle sınırlandırmaya çalışmamalıyız. Bilgi, hakikat ve kendimizi geliştirmek yönündeki araştırmamızı sınırlandırmaya meyilli diğer engellerin ve faktörlerin tarafımızca ortadan kaldırılması lâzım. İçinde yaşadığımız çağı ve zamanımızın bu yeni düşüncelerince haberi verilen yeni çağı tanımaya çalışmalıyız.

19'uncu yüzyıldaki materyalizm ve natüralizm savunucularının aksine bu modernlik sonrası düşünürlerin ana özelliklerinden birisi insanı bir fiziksel veya fenomensel yaratıktan farklı düşünüyor olmalarıdır. Onların çoğu insanı doğa üstü bir varlık, gerçek önünde tanrının büyüklüğünü yansıtan bir varlık olarak düşünmeye meyledeler. Hatta onlardan bazıları, Sartre gibi, Tanrıya veya metafiziğe inanmayı reddeder, insanı hâlâ doğanın ve maddenin ötesinde yegâne yaratık olarak görürler. Bu grubun bir diğer önemli özelliği, bilimin insana yol gösteremeyeceğine, kişiliğini mükemmelleştiremiyeceğine inanmalarıdır. Gerçekte onlar, bilimin, burjuvazinin ve materyalizmin insanlığı çirkinleştirdiğini ve insanlıktan çıkardığını söyler. Fakat o bir düşüşten de ötedir. Onların kayda değer bir özellikleri de yerleşik hakim düzene, onun insana ve insan hayatına dair felsefesine karşı oluşlarıdır. Francis Bacon ve Roger Bacon'un bilimsel yöntemleriyle Kant'ın ve Dekart'ın rasyonalizmini kabullenmeyen son üç yüzyılın felsefi düşüncelerinin dayanakları ve yayıcıları, yeni grubun üyeleri, bilimin isabetli, hakikatı bulucu ve aydınlatıcı sorumluluğunu geri alması gerektiğine inanırlar. O, insanlığın özel bir bölümünün çıkarına ve iktidarına hizmet etmekten kaçındırılmalıdır. Onlar, bilimin asıl hedefinin insanın ahlâki ve zihni mükemmelliği elde etmesine yardım etmek olması gerektiğine inanırlar. Fakat yerleşik entellektüel, bilimin bu düzeltici rolüne muhalif olmuştur.

İnsanın hayatı üç ilkeye dayanmaktadır: Objektif, estetik ve ahlak. İlk ilke bilim ile gösterilmiştir. İkinci ilke sanatın esasını oluşturur. Üçüncü ilke ahlakiyatın esasını oluşturur. Mevcut şekliyle

bilim, insan varoluşunun yalnızca objektif ilkesini izhar edebilir. Modern fizikte iki büyük kafa; Albert Enstein ve Max Planck, kâinatın hakkında korku ve merak duygusuyla harekete geçirilmedikçe hiç kimsenin kâinat hakkında herhangi bir gerçeği keşfetmeyi başaramıyacağını öne sürmüşlerdir. Einstein, iki temel prensip —madde ve enerji— arasında fiziği dışlayan bir hakikatı aramakta olduğunu söyler. Bu hakikatın bazı zamanlarda kendini madde olarak, bazan da enerij olarak gösteren— fizik için bilinmeyen olarak kalan ve ebediyen bilinmeyen olarak kalacak bir mevcudiyet olduğunu söyler. Einstein, «Tanrı diye adlandırmak istediğim budur» der. Max Plank'ın fiziğin yaratıcısı diye nitelendirdiği Kepler, kainatın, kainat ve onun doğal unsurlarının hükmedicisi bilincin, zekânın ve sezilir iradenin yaratıcısı olduğuna inanıyordu. Kepler kainatı, kendi zeka ve iradesiyle yaşayan bilinçli bir vücut olarak telakki eder görünmektedir. Bu Max Plank'ın Kepler'i nasıl gördüğüdür. O, Kepler'in aksine, gerçek bir bilim adamının Kozmoz hakkındaki düşüncesinde yansıttığı mistik hayrete sahip olmayan başka bir fizikçiden söz eder. Bu fizikçiye göre kâinat, herhangi bir hükmedici iradesi olmayan düzenli sayısız elementler kitlesinden başka bir şey değildir. Her ne kadar o, söz gelimi X ışınlarının fare kuyruğuna tesiri gibi bir kaç bilimsel buluş yapmışsa da, hatta Keplerden daha zeki ve kompetan olduğu halde modern fiziğin babası Kepler ile bir benzetmeye gelemezdi. Plank, bu mistik hayretin veya inancın büyük bilim adamlarına işaret ettiğini öne sürüyor 'görünüyor. Bilim tapınağının kapısında imandan yoksun olanın girmesine izin verilmediğinin yazıldığını söy-

lüyor o. Böyle sözcükler özellikle büyük bir bilim adamı tarafından söylendiklerinde bizim zamanımızda oldukça yenidirler. Böyle sözcükler dindar insanlarca konuşulmuş olabilirdi. Fakat son iki yüzyılın her hangi bir bilim adamınca değil. Zamanımızın yıldızları tarafından yansıtılan bu modern sonrası görünüşler esasından, bu dönemin sonunda zuhur edecek yeni bir çağa inandırılıyoruz. Zamanımıza meydan okunmakta, onun hakim entellektüelleri ile bilim adamlarının yetersiz, dar düşünceli ve imansız oldukları kanıtlanmakta, fikir ve düşüncelerinin de bayat ve etkisiz oldukları gösterilmektedir. Ve onların iddiaları yeni yıldızlarca alay konusu olmaktadır. Bir 19'uncu yüzyıl fizyolojisti olan Claude Bernard ilk olarak yağı keşfettiğinde o kadar gurura kapıldı ki nihayette tanrıyı, ruhu ve insanlar hakkındaki tüm hakikatları bulduğunu iddia etti. O, tüm bunların kendisince tanrının ve insanın ilk özdeği olan yağda mevcut olmaları gerektiğini söyledi. Böylelikle o, formülünü meydana getirdi ve onu insan hakkındaki en büyük hakikat olarak mütelaa etti. Bir keresinde tesadüfen onun resmini gördüm. Ona bakarak —yağ hakkında söylediklerinde gerçekten de haklıdır— diye kendi kendime gülmeye başladım, zira kendisi hayatında kocaman bir yağ yığını olmuş olmalı. Bu adamın, kendi cerrahi neşterinin vuruşları altında onları hissetmedikçe tanrıya ve ruha inanmadığını büyük bir gururla ilan ettiği söylenir. İnsana ve onun varlığına yönelik tutumlarında modern zamanların entellektüelleri de Claude Bernard'tan farklı değiller. Fakat çağın büyük fizyolojisti Alexis Carrel'in insanı nasıl merhamete, sevgiye ve barışa davet ettiğini muka-

yese edin. Bir civcivin kalbini kendi bedeni dışında otuzbeş sene canlı olarak muhafaza eden ve hayatının çoğunu insanın kan damarlarına veren insanlığın bu büyük dahisi, aşkın, hayranlığın, sevginin ve bağlılığın insanda, onun temel fiziki ihtiyaçları olarak doğuştan varolduğunu öne sürmüştür. O, aşk, tapınma ve ibadet eylemlerinin insanı, dünyevilikten kainatın gizemli ruhsal merkezine doğru çekmek suretiyle insan ruhuna evrimci bir rotayı başlattığına inanmaktadır. O der ki: İbadet, ruhun içinin karanlık gecesinden aşkın yüce diyarına yükselmesine etken olur. Bernard tipi bir bilim adamının kendi objektif alanındaki sınırlamalar içerisinde düşünmeye devam ettiğinin aksine, bu, bilimin yeni yıldızının nasıl düşündüğüdür.

Sonuç olarak, zamanımızın pramidinin tabanı dindir. Fakat, bu din bilime göre ikinci derecededir. Pramidin üst kesimi, çoğunlukla dindar olmayan entellektüellerin yeridir. Ve zirve ise, genellikle gelecekle ilgilenen o dağınık yıldızların yeridir. Onların bir dini vardır, fakat pramitte gösterildiği şekliyle onların dini ile kitlenin dini arasındaki mesafe, entellektüel sınıfın bağlandığı küfürle olan mesafeden daha uzundur.

KÜLTÜREL KAYNAKLARIN ORTAYA ÇIKARILMASI VE ARINDIRILMASI

Bu akşamki konuşmamın konusu kültürel kaynakların ortaya çıkarılması ve arındırılmasıdır. Bu konu, temel yükümlülüğü bu ülkedeki yaşamın en hayati maddi kaynaklarından birisini ortaya çıkarmak ve sağlamlaştırmak olan bu şehirde yaşayan sizlerin birçoğuna aşina olmalı. Nasıl ki bir ulus veya toplum büyük saklı kaynaklarına rağmen, onları araştırmak ve kullanmak için gerekliliği duyulan beceri ve ehliyetten yoksun olmakla aç ve muhtaç duruma gelebilirse; aynı ulus, büyük kültürel ve manevi kaynaklarına, kendi uzun tarihinin uygarlığının büyük katkılarına rağmen, onları yeniden keşfetmek ve diriltmek için derin görüş ve kavrayışını kaybettiğinden entellektüel ve ruhsal bakımdan sefilleştirilmiş olarak kalabilir. Afrika ve Asya'da, kendilerine zengin ve bol kültürel kaynaklar ihsan edildiği halde yine de vahşi, geri, cahil ve ahlaken ve ruhen mahrum olmakla suçlanan birçok ulus vardır. Bundan dolayıdır ki bir ulusun maddi ve kütürel kaynakları ile onların

birbirlerini nasıl etkilediği arasında direkt bir bağ gözümüze ilişiyor. Söz gelimi, bir ulusun mevcut kuşağı kendi kültürel ve ekonomik kaynaklarını, ne kadar geniş ve verimli olsa da, araştırmada ve meydana getirmede uygun ve tesirli kapasite ile beceriden yoksun ise, o ulus, açlık, cehalet, hastalık ve kültürel zayıflık sorunlarını çözemeyecektir. Bu ulusun yoksulluktan refaha, ekonomik ataletten ekonomik etkinliğe, ekonomik bağımlılıktan ekonomik ve kültürel yaratıcılık ile üretkenliğe geçebilmesi için kendini tanıma ruhu ile kendisini silahlandırması gerekir ki; kendi kültürel ve ruhsal hayatını ataletten ve çöküşe yuvarlanmaktan kurtarabilsin. O, kendi kültür ve ruhunun bakir unsurlarını araştırmak ve kullanımını yapmak için öyle yaratıcı bir tarzda gerekli kapasiteyi geliştirmeli ki, bu unsurlar ulusun tüm fiziksel ve kültürel safhalarında dinamizmi ve gelişmeyi hareketa geçirecek ve seferber edecek önemli bir rolü oynayabilecekleri hayati ve güçlü ahlaki ve ruhsal güçlere dönüşebilsinler. O halde, kendi doğal kaynaklarının kullanımını sağlayan, ulusun teknik ve bilimsel verimliliğidir. O, bu nitelikten yoksun ise, kendisine çokça yeraltı zenginlikleri bahşedilmiş olsa bile bağımlılık ve mahrumiyetle yüzyüze gelecektir.

Kültürel ve tarihsel uyanış duygusuna sahiplenmiş bir ulus muhakkak, kendi atıl ve geri halini, zihinsel ve ruhsal çöküntüsünü, üretmenin ve ortaya çıkarmanın dinamik şekline ve ahlaki, ruhsal ve toplumsal yaratıcılığa değiştirmeye muktedirdir. Böylesi bir ulus, kendi statik ve çökük kültürel ve maddi sahipliklerini yaratıcı ve yapıcı şekillere ve anlamlara dönüştürecek gerekli kapasite-

ye haizdir. Bu tür bir yeterlilik ile bir ulus, ilerici gelişmeleri ekonomik yönden gelişen, iyileşen ve büyüyen topluma doğru yükselmekle ileriye gidebilir. İnsanlığın birleştirici gelişmesine katkıda bulunmakla ve kendi deneyimini, normlarını, yöntemlerini, ahlakını geliştirmekle bu toplum kendi yolunu bulmalı ve onun kişiliği haline gelmeli. O, gelişmiş bir başka ulusun kopyası olmaktan kaçınmalıdır. Ulusal ve uluslararası bakımdan kendini tanımanın, kendi kendine birleştirici olmanın ve kendine güvenmenin derin ve azimkâr duygusunu elde ettiğinden bir dizi Asya'lı ve Afrika'lı ulus, bereket versin, bilinçli bir yolla Batı kültür ve uygarlığının hükmedici alanı dışında kendi yollarını bulabilmişler ve yükselebilmişlerdir. Batıyla ilgili izlenimlerinde oldukça duygusal olan 19. yy.'ın entellektüellerinin aksine, bu yüzyılın Üçüncü Dünya entellektüelleri 19. yüzyıldaki seleflerinden daha fazla olarak Batı toplumunun kültürel ve bilimsel manzaraları ile yakın temasları olmuştur. Bu yüzyılın idrak edici entellektüelleri anlamaya başladılar ki, toplumlarında Doğu'nun Batı düşünceli entellektüellerince sebep olunan Batılılaşmış nesil ile yerli düşünceli nesil arasındaki boşluk ikincisini külli olarak Batı'ya ve onun kültürüne bağımlı kılmıştır. Batı'dan ödünç aldıkları veya ithal ettikleri şeyler açıkca gayelerimize ve sorunlarımıza ilgisizdir. Doğu açlıktan kıvranmakta. Batı ise çok yemekten kıvranmakta. Sözleri tokluğu ima eden birisi açlıktan ölen kimseye bir anlam ifade edemez. Batının sözcükleri Batılı için duyarlı, uygun ve anlamlıdır. Onlar yalnızca kendi yerli topraklarında zengin ürünler verirler, yabancı toprakta değil. Eğer Doğulu toprakta ekilirse asli lezzeti-

ni, kokusunu ve önemini yitirebilir. Batılı kavramlar bir kaç yeni Doğulu entellektüelin zevkine hitap edebilir, fakat Doğunun sorunlarına çözüm temin etmede pek fazla yardımcı olamazlar. Fakat en büyük insan düşünürlerinin Batıdan olduğu olgusunu ihmal etmemeliyiz. Onların en son entellektüel ve bilimsel buluşları ile düşünceleri insanın ve toplumunun temel sorunlarını ilgilendirmektedir. Bu arada işaret edilmesi gerekir ki, tipik olarak Batılı veya asli halde sunulanın çoğuna Doğu, yabancı değildir. Doğunun, yeni ve Batılı olarak mütalaa edilen bir çok şeyde derin tarihsel deneyimi vardır.

Bir dizi varoluşçu düşünce ve kavramın Doğu felsefesinin derinliğinde kökleri vardır, fakat onlar Doğu'ya sanki Doğulu için tümden yeniymişler gibi sunulmaktalar. Batılı fikir ithal etmeye kendilerini vermişler sözde Doğulu bilimadamları, Doğu'nun felsefi ve ruhsal geleneklerine birazcık nüfuz edebilselerdi, varoluşçuluğun köklerinin Doğulu düşüncede gömülü olduğunu bileceklerdi. Doğu'nun felsefi tarihi ile aşina olmadıklarından dolayı onlar, Doğuya fena halde üstünkörü bir yolla varoluşçuluğu (existansiyalizm) felsefi, psikolojik ve sanatsal boyutları bakımından maddeci ve sanayileşmiş Batıda kendini keşfetmenin ve kendiliğinden uyanışın en derin deneyimini sunmuştur. Kierkegaard'tan Sarte ve Jaspers'e kadar varoluşçu hareket, mevcut maddeci dünyayı ve onun, insan toplumunda kendiliğinden tükenişi ve çöküntüyü meydana getirmekten sorumlu olan tüketiciliğin üzerinde durmasını protesto eden ve ona karşı direnen felsefede kendiliğinden uyanışın genişletilmiş şekli olarak kendini göstermiştir. Bu hareket Batı'-

nın ruhsal gereksinimine karşılık verdiğinden derinlik ve anlam ile dolu olduğu kuşkusuzdur. Fakat Doğu felsefesinin ruhsal deneyimi ve öğretisi ile mukayese edildiğinde oldukça cılızdır.

Varoluşçuluğun temel ruhu, genellikle insan şeklini fiziki dünyadan yabancı varsayan insanın kendi cinsi için duyduğu sorumluluk duygusundan kaynaklanan şiddetli bir ızdırap duygusudur. Bir başka tip endişe vardır ki insanın kendi hayatındaki hedef ve istikametinin eksikliğinden neticesini bulur. En nihayet, insanın ümitsizliği ve yeisi başka türden bir endişeye yer verir.

Bunlar varoluşçuluğun en merkezi konularıdır. Aynı konular, deneyimden ve görüşte daha derinlikli olarak İslâmi Sufizm'de, Taoizm'de, Budhizm'de ve diğer birçok Batılı mistik inanışlarda yaygındır. Ne yazık ki, Doğulu düşüncenin ve ruhaniyetin bu yönü, modern Batı felsefi düşünüşü ile mukayesede ya bir yana bırakılmakta veya hafifsenmektedir.

Bir çok İran'lı öğrenci çok genç ve entellektüel bakımdan olgunlaşmamış bir halde iken, henüz kendi kültürünün, dininin ve tarihinin derinliğini değerlendiremeden Avrupa için kendi kültürünü terketmektedir. O, Avrupa'da bir nevi ansiklopedik yolla Batı'nın kültürü, sanatı, edebiyatı ve felsefesi hakkında birşeyler öğrenmeye başlar. Yeni bilgisi onun Avrupa'dan öğrendiği şeyin, entellektüel bakımdan kısır olarak mütalaa ettiği vatandaşlarına da yeni olması gerektiğini düşünmeye sevkeder. Öyleyse o, yeni ve orijinal olduğuna inandığı şeyi halkına iletmeye kendisini verecektir, fakat çok geçmeden onun, kendi yerli kültürel ve felsefi mi-

rasında bir basmakalıp olarak mevcud olduğunu keşfedecektir. Böyle bir öğrenci veya sözde bilimadamı, kendi yerli kültürünü bir başkası için terkettiğinde; İslama, Sufiliğe ve kendi ırkının ve ulusunun daha derin kültürüne en ufak, anlamlı bir yönelişi yoktur. Kuşkusuz o birazcık yüksek okul eğitimine haizdir, fakat o da birlikteliğimizin olmadığı ve hiçbir zaman da olmaması gereken tarihin şu demode olmuş çağlarıyla ilgili bir dizi boş ırksal ve tarihsel gururlanmalar ile onurlardan başka bir şey değildir.

Batılı düşünceyi kendi yerli lisanına tercüme etmeye kalktığında, kendi yerli lisanının felsefi terminolojisi ile aşina olmadığından yanlışlıklar yapmaya maruz kalacaktır. Böylelikle Sartre'nin «choice» kavramının uygun Farsça karşılığının «intikab» değil «ihtiyar» olduğunu bilmeyecektir. «ihtiyar» ve «cebr» kavramlarının İslami litaretürün teosofik, filolozofik ve mistik çalışmalarının en kapsamlı bilinen ve oldukça tartışılan iki kavram olduğunu bilse, «choice»ı «intikab» olarak tercüme etmeyecek ve «endişe», «yabancılaşma», «yeis» gibi sözde yeni varoluşçu kavramlarının yalnızca bilindiği değil fakat Doğu mistisizminde kalıplaşmış konular olduğu hususuna da yabancı olmayacaktır. Fakat onun Doğulu zihin yapısı hakkındaki bilgisi, derinliklerindeki muhtevayı bilemiyecek kadar sığdır.

Tüm bunlar Farsça'da «Elmas» kelimesindeki duruma benzer birşey gibidir. Bu kelime önceden Farsça'da «mas» olarak zuhur etmişti. Arapça ile teması olduğunda «El» ön eki ilave edildi ve «Elmas» oldu. Arapça'da bu şekilde uzun süre kullanıl-

maya devam etti. Fakat Arapça, İslam kavimleri için resmi dil olduğunda, bu kelime, o zaman oldukça mahalli ve gayriresmi dil olan Farsça'da tekrar görünmeye başladı. Fakat Arapça ön ekini Farsça'da muhafaza etti. Daha sonra bir kere daha Arapça lisanına, kendisine eklenen bir başka «El» ile girdi. Batıya girmeden önce uzun süre Doğuda revaçta olan Batıdan bize getirilen bir sürü felsefi terim ve kavramların durumu budur.

Fakat ayrı bir tekamülcü akışı olan bilimsel konular bu perspektifte görülemezler. Söz gelimi, 20. yüzyılın bilimi 19. yüzyıldan ve 19. yüzyılın bilimi 18. yüzyıldan daha ileridedir. Bilimde Batı, Doğu'ya baskın çıkmıştır. Çünkü bilim tekamülcü bir istikamette hareket eder. Fakat bilimin aksine, tarihte böyle bir tekamülcü yapıyı ve ilerlemeci yolu bulunmayan tefekkür, ahlak ve ruhsal konulara geldiğinde kolay hükümlerde bulunamayız. Rousseau ve Voltaire'nin toplumun ve uygarlığın insanın karakteri üzerindeki tesiri hakkında yaptıkları klasik tartışma, kolaylıkla hüküm verilemeyecek ve çözümlenemiyecek olan bu tür sıkça vukubulan evrensel konuya güzel bir örnektir. Rousseau, toplumun ve uygarlığın insan üzerinde zeval verici ve insanı başkalaştırıcı bir tesiri bulunduğuna inanıyordu. Fakat insan, gerçekte kendi benliğine ve tabiatla hazır ve nazır olan ilahi ruha dönüşü olan tabiata dönmekle kendi tabiatını yüceltebilirdi. Voltaire ise aksi olarak toplumda ve uygarlıkta yaşamadıkça insanın gelişemeyeceğini iddia ediyordu. Aynı tartışma yaklaşık ikibin sene önce Çin'de Leutze ile Confucius'u bugün Japonya'da ve Çin'de popüler olan modern büyücüler sınıfıyla bir tutuyorlar veya onlarla karıştırıyorlarsa, bu acayip bir şey

değildir. Japonya ve Çin'de Confucius ve Leu-tze'nin sözde modern izleyicileri, peygamberlerin öğretilerini esrara döndürdüler, onları sihir, büyücülük, fal ve diğer doğa üstü inanmanın sanatlarıyla karıştırdılar. Gerçek mesajları nasıl saptırdıklarının ifadesidir bu. Bugün bu simanın haklı anlatımı, Doğulu entellektüeli onları fala bakıcılığın, hanedan armacılığının, usturlapın, fal açmanın, hokkabazlığın ve diğer büyücülük sanatlarının eski kurucuları olarak düşündürmeye kafidir. Doğu ruhaniyetinin derinliğine nüfûz edemediklerinden, Doğu'nun böylesi birçok modernist entellektüeline göre bu eski bilgeler ilgisiz ve demode görünmekteler. Gerçekte, onlarla ilgili yepyeni bir ilgi alaya alınmakta gerici ve eski kafalılığa, mezhebe ve gericiliğe dönüş olarak mütalaa edilmektedir. Confucius ve Leu-tze'yii eski ve ilgisiz gören aynı entellektüel, kendi vatandaşına Rousseau ile Voltaire'nin tartışmasını en yüksek entellektüel ve felsefi orijinalite olarak sunar. Çünkü insan zekasının doruğu bu iki felsefeci ile elde edilmiştir. Fakat, Rousseau ve Voltaire'nin söyledikleri şeyin, Hristiyanlık döneminden yüzyıllar önce Confucius ve Leu-tze tarafından başlatılan aynı derin tartışmanın yankısından başka bir şey olmadığı hususunun farkında değiller onlar.

Birazdan dikkat edeceğimiz gibi, Doğu'nun ekonomik akibeti ile ruhsal akibeti arasında oldukça kayda değer bir bağ vardır. Ruhani Doğu'nun tekrar keşfedilmesi hazırlığını yapan entellektüel kapasite, Doğu'da tabii kaynaklar ile, diğer ekonomik imkanların da araştırmasına öncülük edebilir. Bir ulus doğal kaynakları bakımından zengin olabilir, fakat onları meydana çıkaracak yeterlilikte ehli değilse ebediyyen fakir ve sefil kalacaktır. Aynı şekil-

de, bir toplum kendi kültürel ve ruhsal kaynaklarını tanımak ve onları yeniden keşfetmek, arındırmak ve enerjinin yaratıcı etkenlerine dönüştürmek için yeterli ölçüde ehliyetli değilse; cehalet, bilgisizlik ve entellektüel zayıflığın sorunlarını bertaraf edemeyecektir. Kendi kaynaklarını çıkaracak morern teknik beceriye ve ehliyete sahip olmayan sözde geri uluslar, Batı'nın teknik becerisine bağlı olmaya zorlanmaktalar. Onların kaynakları, Batı'nın teknik bakımından gelişmiş uluslarınca bazen öylesine insafsızca kullanılmakta ki, onlar bu dış güçlerin vesikalı bağımlıları olurlar. Daha sonra, kültürel kimliklerini kaybederek ve böylece yabancı kültüre kendilerinin bağımlı olduğunu görerek, kültürel ve maddi yoksulluğa indirgeneceklerdir. Doğu hakkında Doğuludan daha fazla bilgiye sahip olan Batı, kendi kültürümüzün ve dinimizin kaynaklarından yeni fikirler ve düşünce mektepleri türetmekte algılanabilir bir maharet göstermiştir. Gerçekte onların kendi kültürümüzü yorumlamaları o kadar anlamlı ve derindir ki, onların ilim kaynaklarını eşelemekte buluyoruz kendimizi. Ama bazen, Batı olduğunu düşündüğümüz şeyin köklerinin çoğunlukla Doğulu olduğunu anlamakta gerekli ayırıma sahip olamıyoruz. O yüzdendir ki Doğu, kendi kültürel kaynaklarını yeniden keşfetmek veya yeniden meydana getirmeye güç yetirememektedir. Yine aynı nedenden dolayı Doğu, kültürel, ahlaki, ruhsal ve maddi bakımdan zayıflatılmış olmakla suçlanıyor.

O halde, nasıl ki Doğu, kendi kültürel kaynaklarını çıkarmak için gerekli becerileri gözlemeye, ayırdetmeye ve öğrenmeye çabalıyor ve de onları kullanmak, arındırmak ve tüketim ürünlerine dö-

nüştürmek için yeterince verimli olmaya çalışıyor, aynı zamanda ona ait ruhsal ve kültürel geçmişi de yeniden keşfetmeyi, yeniden canlandırmayı ve iyileştirmeyi öğrenmeli ki kültürel yoksulluğunun üstesinden gelecek entellektüel kapasiteyi geliştirebilsin. Nasıl ki Doğu, ekonomide kendine —yeterli olmayı— elde etmek ve Avrupa'nın sınai mallarına bağımlı olmaktan kendini kurtarmak niyetindedir, aynı şekilde entellektüel bilincin, kültürel ve ruhsal gelişmenin ergin aşamasına ulaşmayı da aramalı ki, Avrupa'nın entellektüel ve kültürel etkilerinden bağımsız olabilsin. Doğu, ruhsal bağımsızlığı elde etmedikçe ekonomik bağımsızlığa kavuşamaz. Her biri birbirini tamamlamakta ve yek diğerini gerekli kılmaktadır. Bağımsız entellektüel ve ruhsal kimliğin, kendiliğinden uyanışın gerçek anlamıyla kazanımı, ekonomik ve sosyal hayatta ve karşılıklı olarak bağımsız bir hüviyet meydana getirmeye vesile olur. Bu iki temel hüviyetin kazanımı ile Doğu kendini ortaya koyabilir ve Batı'dan bağımsız olduğunu hissedebilir.

Bu hedeflere nasıl ulaşabiliriz? Hatırlanacak ilk şey, bir ulusun düşmanının veya onu işgal eden veya sömüren dış gücün gerçekte o ulusun indirekt bir şekilde en büyük öğretmeni olduğudur. Ondan sonra, Batı'nın dikkatlerimizi kendi kültür ve ruhsal kaynaklarımızdan nasıl çektiği ve ne tür bir etki ile Doğulu kuşağı kendi zengin ve derin kültürel ve ruhsal kaynaklarının ürünlerini toplayamıyacak yetersizliğe getirdiği üzerinde düşünüp taşınmalıyız. O, bu kuşağın Doğulu kültür ve dinin kaynaklarından öylesine yabancı bırakmış olmasının nedenlerini ortaya çıkarmalıdır. Doğu bir defa uygarlığının beşiği, ilk hikmetin ve temel ruhsal

bilginin yöresi idi fakat bugün ilkel, geri ve zeval bulmuş olmakla suçlanıyor. Neden? Nedenlerini bulmalıyız. Doğuyu bu zeval noktasına düşürmek için Batının kullandığı hilelerin, sanatların ve suikastların türünü öğrenmeliyiz. Doğuyu ekonomik ve kültürel bakımdan hezimete uğratmakla Batı, büyük bir zafer kazanmıştır. Fakat o, bu zaferi nasıl kazandı? O, kendi amaçlarına ulaşmayı nasıl tertipledi? Tüm bu soruları derinliğine ve genişliğine araştırmalıyız ki, Batı tarafından Doğu'ya gidilen yol tarafımızdan keşfedilsin ve izlensin, ancak böylece başka saldırılara engel olunabilir ve Doğu da uykusundan uyanabilir.

Sorunlarımızın sebeplerine nüfuz etmek ve onlara çözümler getirebilmek için, bizim sahip olduğumuz sorunlara sahip olan ve çektiğimiz acıları çeken ve tarihsel, toplumsal, ekonomik ve çevresel sorunlarının, gereksinimlerinin ve koşullarının bizimkilerle yakınlığı olan ulusları tanımalıyız. Bu ulusların yaratıcı düşünürleri ve sosyal eleştirmenleri ile aşina olmak yerine, biz ne kadar yapay ve hilekar oldukları bir yana fikirleri ve görüşleri toplumda gerçek amaçlarımıza hizmet edemeyecek kadar sorunlarımıza ve ihtiyaçlarımıza ilgisiz olan Avrupa'lı yazarlara ve filozoflara ilgi duyduk. Ulusal uyanışı ve kimliği ve halklarına uluslararası tanınmayı yeniden restore etmeye yönelik katkıları, çeşitli sosyal problemlere uygun çözümler bulmalarına yardımcı olan Asya'lı ve Afrika'lı büyük düşünürlerden ve yazarlardan haberdar olmamamız üzüntü vericidir. Brecht, Beckett ve benzeri Avrupa'lı yazarların eserlerini okumaya çabalamada hayret verici şekilde hararetli bir coşku göstermişiz. Fakat böyle yazarların fikirleri deneyimleri top-

lumsal koşullarımızla ilgisizdir. Alman veya Avrupalı okuyucusu için Brecht ilerici, zeki ve aydın olabilir fakat bizler İranlıyız ve bu yüzden onun düşüncelerini kendi deneyimlerimizle öyle ilgili ve aşina bulamayız. O, bizim ihtiyaçlarımıza karşılık verici değildir, çünkü başka bir acıdan söz etmektedir. Onun şikayeti sinir acısıdır. Benimkiyse mide ağrısıdır. Onun reçetesinde, hastalığımı tedavi etmek gereksinimini duyduğum ilacın türünden bahis yoktur. Ayrıca, onun deneyimleri bu yüzyılın iki dünya savaşında ve son üç yüzyılın makinizminde, Batı'da Burjuvazi'nin doğuşu ile kökleşmiştir. Bu olgular toplumumuzda hiç bir zaman mevcut olmamıştır. Bizim bir burjuva sınıfa sahip olduğumuz doğrudur, fakat o, Rönesanstan beri Avrupa kültürünü hakimiyet altına alan burjuvazi türüne benzememektedir. Öyleyse, bu felsefenin bize faydası nedir? O, bu toplumda hayat tarzımızla gerçekten ilgili olabilir mi? Onun başka bir zihni meşguliyeti var. Benim zihnimi kurcalayansa; aileme ne şekilde destek olacağım ve çocuklarımı nasıl büyüteceğimdir. Ben, yiyecek, barınak giyim gibi temel yaşam gereksinimleri ile ilgilenmekteyim. O ise varoluş dünyasıyla ilgili olarak kendisini ne şekilde bileceği veya keşfedeceği ile ilgilenmektedir. Kendisini bu sorunlarla rahatlattığından, kendini inceleme aşamasına varmaya muktedir olmuştur. O, kendi dünya görüşünü genişletmiştir. Fakat ben hala hayatın temel gereksinimleri için mücadele vermekte düğümlenmişim. Kısacası, acılarımız Avrupa'nın acılarından farklıdır ve onlar farklı teşhisler ve reçeteler istemekteler.

Onlar yerine, halklarının acılarını ve ilgilerini tanımlamaları bize aşina olan yazarlara ve sos-

yal münekkidlere dönmeliyiz. Eğer Brecht yerine Katip Yasin'i ve Sartre yerine Ömer Mevlüd'ü veya Ömer Uzgan'ı Albert Camus yerine Emma Cesaire ve Frantz Fanon'u okumaya çalışsak, kendimizi ve hayattaki konumlarımızı tanıyabileceğiz, zira bu yazarlar bizim gibi aynı ilgilere sahipler. Fakat ne kadar çok Batılı yazar okursak, gerçek hayattaki, konumlarımızdan o derece yabancılaşmış olacağız. Birinci dünya saavşından beri büyük bir canlılık ve samimiyet ile varoluşu toplumsal, ekonomik ve siyasal sorunları ele alan büyük yazarlar ve felsefeciler ile karşı karşıya gelmekle Batı, Doğu zihniyetinden oldukça daha fazla aydınlanmış ve becerikli olmuştur. Her nekadar Batılı yazarların sözcüklerinde Doğu idraki zaptedilmişse de, her halukârda o, Doğu toplumuna ve onun temel sorunlarına olan gerçek ve asıl vaadlerini kaybetmiştir. Doğu'nun gerçeğinin problemler ortaya koyduğu ve Batı'da yaygın olanlarla benzer olmayan özel ele alış tarzları isteği olgusuyla yüz yüze gelmek Doğulu zihniyete mahsustur. Doğunun sorunlarına çözümler Doğulu toplumlardan ortaya çıkarılmalı, Batılı toplumlardan değil. Ne kadar ilerici ve sahici olsa da Doğulu sorunlara Batılı çözümler, Doğu üzerinde zeval verici ve aldatıcı tesire sahip olduklarını kanıtlayacaktır.

Fakat Doğu neden maddi ve manevi kaynaklarıyla temasını kaybetmiştir? Neden kendi gücünü tanımaktan ve onu kullanmaktan acizdir? Böylesine zayıflatılmış olmak için Doğu'ya ne yapmıştır Batı? En büyük Afrikalı düşünürlerden biri olan Omer Mevlüd bu analizi sunmaktadır. Efendim, hizmetçinin kendisine sadık ve itaatkar olmasından emin olması için yapacağı ilk şey hizmetçiyi

kendi kişiliğinden yoksun bırakmaktır, zira kişilikli bir insanın iyi bir hizmetçi olamıyacağı apaçıktır. Aynı yolla, bir halkı köle gibi teslimiyete indirgemek, o halkı artık kendisinin insan olduğunu hissedemeyecek boyutta kişiliğinden yoksun etmek, onu ahlaken ve ruhen zayıflatmaktır. Bu tür halk yük hayvanları gibi kullanılmaya itiraz etmeyeceklerdir. Kendi kişiliğimizi yitirdiğimiz, kendimizi Batı'dan aşağı hissettiğimiz ve Batı'dan insanca daha az bağımsız, soylu ve verimli olduğumuzu mütalaa ettiğimiz sürece, toplumumuz modernliğini salt görünüşüne sahip olsun diye endüstriyel ve kültürel himayesi ve yardımı için Batı'nın ayaklarında yaltaklanmaktan ve zelil olmaktan kendimizi alamayız. Yalnızca kendi kişiliğimize sahip çıktığımızda Batı tahakkümünden kurtulabiliriz.

Bir arkadaşım, bir keresinde, mahkemede yargıç olan bir arkadaşını ziyarete gittiğini söyledi. Dediğine göre, o yargıç ahlak, dürüstlük, samimiyet sahibi, vakarlı ve karakterde oldukça sağlam birisi idi. Yargıcın odasına girdiği ve onun yakınında oturması kendisinden istendiği anda, suçlu gibi görünmeyen birisinin odaya getirilmekte olduğuna dikkat ettiğinden söz etti. Bu adamın ağır görünümünün ve azametli halinin, kendi toplumunun insanları arasında asalet ve şeref sahibi birisi olmasını ima ettiğini anlattı. Yine bana anlattığına göre o şapkasını çıkarttı ve öylesine vakarlı ve nâzik bir edayla yargıçtan oturup oturamayacağını sordu ki, orada oturan diğer insanlar onun önünde kalkmaya ve eğilmeye mecbur hissettiler kendilerini. Fakat, iyi huylu ve yumuşak yapalı insan olan yargıçın ona karşı sert, hakaretle ve hor bir şekilde muamele ettiğini, «Sen pis fare! Oturmak isti-

yorsun, değilmi! Fakat burada oturmaya hak kazanmadın! Ne cesaretle burada önümde oturasın! Seni piç seni! Buradan cehennem ol git! Senin yerin kapıcının orasıdır! Tam orada dur» diye haykırdığını söyledi. Fakat zavallı adam sözlerini dinlemesini istediği zaman yargıç ona daha çok sert hakaretler, hareketler ve küfürler yağdırmakla onu taciz ediyordu: «Lanetli sözlerin cehenneme! Saçmalığını hiç bir zaman dinlemeyeceğim! Sen dinlenilmeye layık değilsin, ey pislik yuvası! Sen arkadaşların ve tüm halkın pislik dolusunuz.» Yargıç artan öfke ve hışımla onu küçültmeye ve tehdit etmeye devam ediyordu. Nihayet kalktı ve adamı odanın dışına itti. Yargıcın ona neden bu denli kaba davrandığını kendisine anlattığını söyledi. Yargıç, mahkumun öyle alenice alçaltılmadığı sürece suçunu itiraf etmeyeceği sonucuna varmıştı. Yargıçın ifadesine göre bu adamla olan sorun şuydu: O, suçunu kabullenmeye tenezzül etmiyordu, çünkü kendisini çok önemli birisi ve azıcık üne sahip bir büyük aileden telakki ediyordu. Halkı onu Hacı Ağa diye anıyor ve ona büyük bir itibar ve saygı duyuyordu. Öyleyse, Hacı Ağa suçlanacak adam olmayacaktı, zira öyle olsaydı halkı arasında prestiji sarsılacaktı. Halkın önünde, aynı yolla onun kişiliğini küçültmekten, asaletini yok etmekten daha iyi bir ceza olamaz. O, kendisinin bir Hacı Ağa, saygı ve onur sahibi bir insan, ün ve asalet sahibi bir aileye üye olduğu hissini besledikçe ceza veya cezalandırma ne kadar sert olsa da, o, suçunu açığa vurmaya hazır olmayacaktır. O, suçu işlediğini söylemiyecektir, çünkü tüm olası araçlarla koruyacağı bir kişiliği vardır.

O (arkadaşım), yargıcın, adamın itirafına tek

engel teşkil eden onun bireysel ve genel kişiliğini burada halkın önünde dağıtmak zorunda kaldığını öne sürdüğünü söylüyordu. Böylelikle kendisini kişilikten yoksun ve artık tutanacak bir şeyinin olmadığını hissedlbilirdi. Yoksa ayaklarına kapanmaya, suçu kabul etmeye ve itiraf etmeye istekli olmayacaktı. Kişilikten yoksun olduğunda, kişiliğini zedeleyebilen şeyi örtmekte tereddüt göstermeyecekti çünkü o bir şeye sahip değildi. Bu, son üç yüzyıl boyunca Doğu'nun Batı'dan edindiği davranış türüdür.

Fikirleri bizim için Sartre'ın fikirlerinden oldukça daha anlamlı ve ilgili olan bir büyük Afrikalı yazar ve düşünür, Batı le Doğu arasında, bir anne ile çocuğu arasında varolan zıt ilişki türüyle mukayese edilebilen bir nevi diyalektik tezatın varolduğunu söylemektedir. Çocuk, etrafında barındığı tek barınak ve ümit kaynağı olarak annesini düşünür. O, annesi tarafından hakarete uğrayabilir, dövülebilir, tekmelenebilir veya terkedilebilir, fakat o yine de, artık bir daha cezaya uğramamak için onun tarafından kabul edilmesinde ve mazur görülmesinde ısrar edebilir hala. Çocuk için anne, yalnız bırakılmamak ve hor görülmemek için başvuracağı, onun koruyacağı ve yardım edeceği tek şahıstır. Fakat anne için çocuk, tekrar kabul edilmesi ve bağıra basılması için daha az iddiacı ve daha çok itaatkâr olması gerekmektedir. O bilmeli ki o artık kendisine mukabelede bulunmamakta veya emirlerini çiğnememekte veya sözlerine kulaklarını tıkamamaktadır. O, onun arzu ettiği şekilde değiştiğine emin olmalıdır: Yoksa onu kabul etmede önünde kendisini kanıtlamaya çalışmakla kendi kişiliğine sahip ol-

mak istemektedir. Fakat anne kendi irade gücünü çocuk üzerinde deneyerek yeniden kullanabilmesi için çocuğu azarlar. Diyalektik olduğu şekliyle ana çocuk ilişkisi, sömürgeci ile sömürülen, Batı ile Doğu, beyaz ırk ile siyah ırk, ilişki türünün benzeridir.

Nietzche, Hegel, Freud, Ernest Renan gibi Batılı düşünürler ve diğer bir kaçı, insan ırkları üzerine tarafgir bir tutum takınmışlardır. Bir hayli yetenekli bir insan olan, ahlâkî ve ruhanî konularla kendisini sık sık alâkalandıran bir büyük modern antropolojist Ernest Renan, Batılı veya Kuzeyli ırkın, insanlığın üstün ırkı olduğunu öne sürmüştür. O, kendi ırkçı kuramını savunmak ve onu tüm dünyaya ilan etmek için felsefi, pisikolojik ve bilimsel bir iddia ve sebep icat etmiştir. Aynı teşebbüsler, bir tıp öğrencisinin siyah ile beyazın iki farklı türdenmiş gibi beyin hücrelerini karşılaştırmakla uğraşırken bulunabileceği Sorbonne gibi bir hayli akademik yerlerde bilimsel bir yolunu bulup, beyninin beyazınkinden daha az geliştiğine inandığı siyah ırkın aşağı oluşuyla ilgili bazı kanıtlar elde etmeyi becerir. O, siyah şahsın beyin hücrelerinin beyazınkinden daha az sarımsı ve kül rengi zar içerdiğini veya siyaha ait hücrelerin kuyruk bükümünün normalde beyaza ait olan hücrelerden daha küçük olduğunu veya benzer iddiaları ortaya sürecektir. Fakat onun kanıtlamaya çalıştığı şeyin tümü, İslâm öncesi Araplar arasında da eskiden varolan, zavallı şövenist tutumdan başka bir şey değildir. Bugün bilimsel maskeler altında sunulan aynı tutumdur.

Hegel, Batı'nın en büyük entellektüel kafası,

tarihin en göze çarpan dahisiydi. Yine de bu büyük düşünce ustası, ruhun evrimi kavramında azıcık ırkçı olmaktan kendini alamamaktadır. O, başlangıçta ruhun tabiat ve hayvan dünyasına intikal etmeden önce onun bilinçsiz olduğunu iddia etmiştir. Orada kendiliğinden bilinçlenme aşamasına vardığını ve ardından ruh şeklinde insana intikal ettiğini iddia etmektedir. Daha sonra, Doğulu insana intikal ettiğinde ilk evrimci aşamasını başlattı. Doğu'ya ait evrimi tamamladığında Batılı insana intikal etti. Daha sonra başka mükemmellik elde etmek için Almana ardından da Almanya devletine intikal etti. Hegel, evriminin nihai aşamasının Almanya'nın şimdiki hakim sistemine intikal etmek olduğunu söyler. Dikkat edin nasıl ırkçılığa dönmekte ve evrim mevzuunu abartmaya çalışmaktadır.

Birçok Avrupalı okul öğrencilerine, Yunanlılar ile Farslar arasındaki eski savaşın barbarlarla olan bir savaş olduğu öğretiliyor. Fakat Farslılara bugün barbar diyenlerin, o zamanlar Farslıların eski dünyada en büyük uygarlığa sahip olgusuna gözleri kapalıdır. Yine de onlar, Yunanlıların barbarlarca (zamanın en büyük uygarlığına sahip İranlılar) yenilmeleri halinde insanlık uygarlığının ebediyyen yenileceğini öne sürerler. Onların, Yunanlıların Farslara karşı galibiyetini uygarlığın barbarlığa karşı zaferi olarak görmek istemelerinin nedeni onların Batılı oluşlarındandır. Bu tutum, Batılı ırkın Doğulu ırktan üstün olduğuna dair aynı eski akıl yürütmeye kadar gider. Bu tutum çocuklarına eğitimin ilk dönemlerinde aşılanmaktadır. Öylece onlar dünyada üstün ırk olarak doğduklarına dair önyargılı sanı ile

büyütülmekteler. Bilinmelidir ki Batılı ırkın bu ırksal üstünlük duygusu, bu önyargılı inancı onların yalnızca sosyal etiketlerinde veya ahlâkta kendisini göstermemektedir. O, ayrıca Batının tarihi, felsefi, etnolojik, antropolojik, psikolojik, nevrolojik kuramlar ile faraziyelerinde o yolla veya bu yolla ileri sürülmektedir.

Üstün kabiliyetli bir insan olan Sigfrid'in bile iki ırk hakkında bu tipte peşin hükümlü tutumu vardır: Tanrı veya tabiatın iki ırkı yarattığından sözeder o: himaye edici ırk ile çalışan ırk, işçi ile işveren. Yıl itibariyle yalnızca yüzde bir gibi dengeli bir nufuzu elinde bulunduran himaye edici ırk Batılı ırk ile bütünleşmiştir. Sigfrid'e göre, binden fazla çalışanı idare etmek için iki veya üçten fazla himayeciye gerek yoktur. Nüfus dengesi ve okur yazarlık seviyesinin yüksek oluşuyla Avrupa ırkı, dünyanın yönetici ve idare edici ırkı olarak mütalaa edilir. O zaman Doğulu ırk da hizmet edici ırk olarak tanımlanır.

Kuşkusuz Sigfrid oldukça tanınmış bir bilim adamı, önemli bir toplumbilimci ve Fransız akademisinin bir üyesidir. Fakat onun ırksal temayülünü gözden kaçırabilir miyiz? O, Lame des Peuples'te şunları söyler: Caddelerde gördüğünüz ve Batı'da fazla düşünmediğiniz bu alalade mavi gözler ve kumral Fransız işçiler gerçekte Doğuda bir koca kuruluşun organize etme ve himaye etme gücüne sahiptirler. Fakat Doğuya gidin ve orada göreceksiniz ki büyük düşünce ve zekâ sahipleri, sınırlı memura ve organizasyona sahip bir küçük kuruluşu dahi gözetmeye ve yönetmeye muktedir değillerdir. Sebebinin de Batılı zihinin

teşkilâtlanmaya, yönetime ve uygarlık meydana getirmeye önceden hazırlandığını, oysa Doğulu zihnin düşünce mahsülü fikre, şairane duyguya ve anlaşılması zor görünüşlere temayülü olduğunu söyler. Bir Batılı, bir makinayı harap etmeden otuz veya kırk sene kullanmaya muktedirdir fakat aynı makinayı bir Doğuluya satarsanız onu ilk altı aylık kullanmada harab edecek ama harap makinayı gelecek yirmibeş seneliğine kullanmaya devam edecektir. Fakat Sigfrid bilmelidir ki Doğulu Doğudan olduğu için değil fakat onunla aşina olmadığı için makinayı harap etmektedir. O, makinayı nasıl çalıştıracağını bilmiyor çünkü kendisi zayıf bırakılmıştır. Fakat, onun soyunun bilimsel ve mekanik konularda kayda değer yeteneği vardır; alet icad etmede ve onları işleme tabi tutmada büyük bir mahareti vardır onun. Fars tarihinde Hindistan'dan Akdeniz'e kadar uzanan çok büyük bir imparatorluğu yönetmeye ve kontrol etmeye muktedir olan Hace Nizâm'ül Mülk'ün şahsında Pers aklının (zihninin) en büyük önderlik ve teşkilâtlanma gücünü sergilediği bir dönem vardı. Farklı ırklardan, dillerden ve inançtan yirmiden fazla kavmi —ki onları birleştirmek ve yönetmek olağanüstü bir teşkilâtçı zihin istiyordu— biraraya getiren Selçuklu gibi büyük imparatorluğu, Nizam'ül Mülk idare ediyordu. Çeşitli ırk ve dinlere sahip farklılaşmış insanlara gösterilen kayda değer hoşgörü ile, marifetli önderlik ve iktidar ile bir geniş imparatorluğu doğulu akıl bu şekilde yönetmiştir. Aynı aklın şimdi eskisi gibi yeterince icraatta bulunmamasının nedeni zayıflatılmış olmasındandır. O öylesine zayıflatılmış ki kendisini tanımak için gerçek kapasitesini dahi

yitirmiştir. Bu çöküşe etken olan Batıdır. Öte yanda Doğulu akıl ise bunun pek farkında değildir.

Mistisizm ve nefsi körletmenin dışında herhangi bir şeyde iyi olmamakla suçlanan aynı Hintliler tarihte ilk olarak sayıları icad etmişlerdir. O halde, kullanılmakta olan tüm sayıların köken olarak Hintli olduklarını iddia etmek acayip değildir. İbn Hatham da bugün modern fizikte hâlâ kabul edilen ışık fraksiyonu üzerine kural formüle eden bir başka bilimsel zihindir. İbn Hatham'ın yanısıra Hayyam, Braderan Musa ve diğer müslüman bilginler cebiri başlatmada ve alanını genişletmede muhteşem hünerler göstermişlerdir. O halde, Doğulu zihnin yalnızca gizemli ve ahlâkî konuları yansıtmakla sınırlandırıldığını iddia etmek akıl kârı değildir.

Belirli Batılı düşünürlerce yükümlenen felsefi, bilimsel, sosyolojik ve tarihi konuların böylesine kısmi yorumları sık sık Batılı egoyu üstünlük, iktidar ve güven duygularıyla şişirmek (gururlandırmak) anlamını taşımaktadır. Fakat bu ego şişkinliği sık sık Doğu ya ırki aşağılama, acıma, yetersizlik ve zayıflık atfetme pahasına yapılmaktadır. Batı düşünürleri ırkçı konularda peşin hükümlü görüş vermek üzerinde kasıtlı görünüyorlar. Çünkü Doğulu insanın kendisini Batılı insana nazaran daha aşağıda hissettirmek istiyorlar. Önceden bahsettiklerimiz açısından, bir insana; aşağı bir ırka, rezil bir tarihe, zeval bulmuş bir dine, aşağı ve onursuz bir geçmişe ait olduğu anlatılsa o, kendi kişiliğinde aşağılık duygusunu geliştirmeye başlıyacaktır. Aşağı bir ırktan olduğuna dair başka bir suçlamadan sakınmak, bir daha hor

görülmemek için o, ahlak ve adaletini taklit etmeye çalışarak veya ona asimile olmayı araştırarak veya onun bir parçası olduğu hissini zihninde aşılamakla üstün ırka dönecektir. O, şayet Doğulu veya bir münzevi veya fanatik veya zayıflatılmış ve hatta bir diğer bireyden daha az zeki olmaktan dolayı suçlanmıyacaktır. O artık yukarıda sayılanlardan biri olduğundan dolayı artık kendisi kendi yerli kıyafetinde kendi yerli zemininde durmamaktadır. O, üstün ırkta barınak bulduğundan o zaman başka kötü muamelelere karşılık biraz korunma kazanmıştır. O, annesinden başka onu koruyacak kimsenin olmadığı ve annesinden sığınak arayan çocuktan farklı değildir.

Anne - çocuk ilişkisi, sömürgeci ile sömürülen arasında mevcut olan ilişki türüne benzer. Bir büyük şehir, sömürgeleştirici bir ana ülke olarak görülebilir. Hollanda, İngiltere, Fransa, Belçika veya tüm Avrupa, Asya ve Afrika'nın kısımlarını sömürgeleştirmişlerdir. O yüzden bu sömürge dünyasına karşı bir ana veya büyükşehir olarak hareket etmişlerdir. Sömürge halk olarak biz daima ana —sömürgeci— ülke tarafından önemsenmediğimizi hissetmişizdir, aşağı bir ırka veya kültüre indirgenmişiz veya reddedilmiş ve kötüye kullanılmışız. Ana ülkenin hâlâ bize ihtimam gösterdiğine ve hâlâ onların korunması altında olduğumuza emin olmak için, sık sık onun davranışlarını, hayat tarzlarını ve adetlerini taklit etmeye kendimizi sınırlandırmış hissederiz ki biraz daha fazla onun çocuklarına ve kendi yerli insanımıza da daha az benzeyelim. Bedeli ne olursa olsun, onun lütfunu ve onayını kazanabilmek için

büyük şehiri taklit etmeye eğilimliyiz. Ana ülkeyi taklitte ne kadar başarılı olduğumuz açısından hareketlerinizi değerlendirmeye kadar gideriz. Bu başarıyı doğru bir hareket olarak düşünmeye başlıyacağız. Fakat o gerçekten doğru bir hareket midir? Birisi başkalarını taklid ettiğinde kendisi olabilir mi? Hayır. O, kendi kendine düşünmekle ve hissetmekle kültürel özelliklerini tanımakla, kendi giysilerini giymekle, kendi parasını harcamakla, kendi eşyalarını tüketmekle, kendi yolunda hareket etmekle işte o zaman asıl kendisi olabilir. Fakat bizzat kendisi olmak dış dünya tarafından tehdid edilmekte ve küçümsenmektedir. Kendi kimliğini öne sürmesine zor izin verilir. Yalnızca onun kendisini başkaya dönüştürmekle kendisini meydana çıkarabilir. O, arzu ettiği tarzda değil fakat dış dünyanın istediği şekilde meydana çıkmalıdır. Ve kendisini başkaya dönüştürmek için diğerinin hareketlerini, hislerini, düşüncelerini ve bilincini taklit etmeye zorlanır. En sonunda, başkaları tarafından yapılanı tüketmeyi öğrenmek zorundadır. Doğu, Batı'nın üretmekte olduğu şeylerin nasıl tüketileceğini öğrenmelidir. Bunu yapmak için, kendisini kendisinden başka bir şeyle değiştirmelidir. Batı, bu amaca ulaşmak için her şeyi yapmaya hazırdır, hatta bir mendil uğruna Sezar'ı ateşe vermeye bile.

18'inci yüzyıldan itibaren endüstriyelizmin hızlı gelişmesi, üretici ülkelerin ihtiyaçlarını aşan büyük miktarda imal edilmiş malların dışarıya atılmasıyla sonuçlanmıştır. Artıkları satmak için sanayi dünyası, Asya'yı, Afrika'yı, Latin Amerika'yı ve Avustralya'yı döndürdü. Fakat onun karşılaştığı büyük sorun, tüketici dünyanın yerli çeş-

nisine uyan ürünlerinin tümü değildir. Sözgelimi, Afrika'dan bir kadının kozmetiklere veya Avrupa sitili güzellik araçlarına ihtiyacı olmayacaktı. O, özel bitkilerden ve ağaçlardan elde edilen yerli ziynetleri (süs) kullanacak ve kendi yerli elbiselerini giyecekti. Batı sitili desenler, renkler ve onun kabilesel çeşnisine (zevkine) ve adetlerine uymayacaktı, o halde Batının sanayi dünyasında revaçta olanı kullanmıyacaktı. Sorunu ortadan kaldırmak için, üretici dünya, Batılı adetlere ilgi duysun diye üreticinin kişiliğini değiştirmede daimi bir çıkar görüyordu. Sanayi dünyası biliyordu ki, üçüncü Dünyadaki pazarlarına sevkedilen ürünlerindeki farklı lezzetleri düşünmek yerine tüketicilerin farklı kişiliklerini tekdüzeleştirmek daha kârlıydı.

Değişik kültürlerin farklı zevkleri vardır. Kültürel kişilik değişmedikçe kültürel tad değişmiyecektir. Bir keresinde büyük bir deprem Meşhed'te eski evlerde oturan bir dizi insana zarar vermişti. Felaketin ardından, depremden zarar görenlere bağış ve yardım toplamak için, kurtarma grubu teşkil etmek için bir araya gelmiştik. Bağış toplamaya gönüllü olan grubun bir üyesi idim. Yardım kampanyasına bağışta bulunmak için gelen bir çok kimsenin arasında, depremzede ailelerin kadınlarına verilmek üzere oldukça süslü ve moda elbiseler ile diğer kadın giyim parçaları getiren bir kaç tane kadın vardı. Kumaşın gerçek fiyatı hesaba katılmaksızın, her bir parçayı diktirmenin ikiyüz tümenden fazlaya malolması gerektiğini düşündük. Fakat, felaketin zedelediği bu kadınlar kimlerdi? Onlar, kalın çadırdan ve pamuktan başka bir şeye sahip olmayacak kadar sefilleştirilmiş işçilerin ve

köylülerin kadınlarıydı. Her halukarda, arkadaşlarımız bu süslü parçaları diğer malzemelerle birlikte depremde zarar gören kadınlara taşıyordu. Onlar geri döndüklerinde gördük ki bu hanımların hediyeleri dışında her bir diğer parça bağış —hatta çoraplar kapışılmış. Hiç kimsenin bu süslü parçaların ne için olduğunu biliyor görünmediklerini anlattılar bize— sergi için mi? Dekarasyon için mi? Koklamak için mi? Perde miydiler onlar? Onlara meraklı gözlerle bakıyorlardı.

Bir halkın zevki ve kılığı onun kendi ırksal, dinsel, tarihsel, kültürel ve estetik değerlerinden gelmedir. Bunlar aynı zamanda halkı satınalmak ve tüketmek istediği malların çeşitlerini saptamaya meyleden temel etmenlerdir. Bu etmenleri azaltmak için sanayi dünyası farklı tüketici kişiliklerini artık onların özel zevklerine ve itibar ettiklerine bağlanmayacak şekilde, herhangi bir formda, renkte ve çeşitte bir elbise giydirilmesine itiraz etmeye istekli olmayan kuklavari şekillere dönüşebilsinler diye değiştirmeye çabaladılar. Zevkte çok az bir farklılıkla böylesine tekdüze tüketiciler kalıbına sokuluşları kuşkusuz üretici dünyanın işini kolaylaştırmıştır. Ve kârını çoğaltmıştır, zira sanayi dünyası kendi tüketicilerinin sayısız zevklerini ve hatta onların kendilerine özgü beğeni ve beğenisizlikleri olan bireysel varlıklar olduklarını düşünmemeye ihtiyaç duyar. Avrupalı bu şekilde Asyalı ve Afrikalı tüketiciyi kendi ferdiyetinden yoksun içi boş bir varlık olarak düşünür. Gerçekte onun. kendi «benliğini» veya «kimliğini» —bugün bile bu toplumda dikkat edebildiğimiz bir şey— kanıtlaması beklenmemektedir.

Bugünlerde günlük konuşmalarımızın çoğunu

Avrupa'da moda olanı, orada günün merak ve fetişinin ne olacağını, Paris ve Londra'da moda sahibi insanların giydiği mayo ve elbiselerin en son şeklinin ne olacağını içermektedir. Görünüşte Batılı yolları taklit etmekle meşgul olmuşuz, artık kendi zevklerimizle ve geleneklerimizle ilgilenemez olmuşuz. Bu ülkede çarşamba gününün neden lotarya günü olduğunu hep merak etmişimdir. Onun bizim tarihimizde, kültürümüzde ve mitimizde özel bir anlamı yoktur. Haftanın ilk günü Cumartesi, son günü Cuma, son gecesi Perşembedir. Çarşamba için özel olan nedir? Fransa'ya gidinceye kadar onu anlayamamıştım? Orada Çarşamba gününün lotarya günü olduğuna dikkat ettim. Öyleyse, aynı günün bizde olmasının nedeni budur! diye kendi kendime söylendim. Başka bir gün doğru olmayacaktı çünkü Fransa'da öyle değildi. Bazan, kendi içeceklerimizi seçmemize de izin vermediklerini düşünüyorum. Cola'yı sevmediğini söylemeye kim cesaret edebilir? Tereyağı-sütü Cola'ya tercih ettiğini söylemek ona kalmış değildir. Hayatında senelerce tereyağı-süt içmiş olabilir fakat bugünden sonra kola içmesi lazımdır. Cola'yı istemediğini söyleyecek olan kimdir ki? İstediğini seçmek ona kalmış bir iş değildir. Bizim için seçimde bulunan başkaları vardır. Onlar ki ne giymemiz gerektiğini ve evlerimizi nasıl dekore etmemiz gerektiğini tayin ederler. Her ne kadar İran kilimleri ithal malı halılardan oldukça daha zarif ve kamaştırıcı ise de, bu ülkede İran kilimleriyle kaplı bir milyon tümenin üstünde modern bir ev bulabilmek zordur. Yabancı halıların yerli kilimlere tercih edilmesinin nedeni zengin insanlarımızca Avrupa'da böyle bir malikanenin İran kilimleriyle kaplatılmadığının ve

İran kilimlerinin modern yapılara uymayabileceğinin anlatılmasındandır. Öyleyse, onlar Avrupalıların zevk ve seçimlerinin izlenecek modeller olduğuna inandırıldıklarından Avrupa'lıları taklit etmeyi tercih ederler; o yüzden onlar kendi kendilerine seçmek hakkından mahrum olarak Batıyı ve onun çıkardığı her yeniliği taklit etmeye devam edecekler.

Sonuç olarak, biz insanlığımızı kaybetmişiz, çünkü insan olmak seçebilmeye muktedir olmak demektir. İnsan olmak düşünmeye, hareket etmeye, kendisi için karar vermeye ve kendisinin bağımsız bilince sahip olmasına muktedir olmaktır. Fakat ne acıdır ki, biz irade gücümüzden, seçmek hak ve cesaretinden tecrit edilmişiz. Bizler başkalarının merhametine terkedilmişiz. Ve başkalarının görüş açılarıyla kendi sözlerimize hükmetmeye ve teslim olmaya meyletmişiz. Bir keresinde, kendisiyle sık sık tartıştığım bir arkadaşım bu sefer tartışmakta olduğum noktanın kendi fikrim yeni ve daha önce duyulmamış bir şey olduğuna dikkat etti. Onun için ne kadar tartıştıysam, o kadar daha az kabul ediyor göründü, çünkü en basitinden biliyordu ki o herhangi bir Avrupai destekli olmayan kendi kuramımdı. Her ne kadar onu felsefe, tarih, edebiyat, din ve diğer bilimlerde açıklamaya ve genişletmeye çalıştıysam da benimle anlaşmakta daha fazla gönülsüz olduğunu gördüm. Sonuçta anladım ki bu adam Avrupai *cevheri* olmayan bir fikri veya önermeyi kabul etme cesaretine sahip değildi. Onun için Avrupai olmayan herhangi bir fikir şüpheli olabilirdi. Eğer onun bazı Avrupalı düşünüre göre olmuş olduğunu öne sürseydim, inanmak için onu zor bulmayacaktı. O durumda, başını öne düşüre-

cek ve onu büyük bir şevk ile reklam etmeye gönüllü olacaktı. Fakat onun bir Avrupalı insanın değil de, kendi fikrim olduğunu keşfettiği an ona inanmaktan imtina etmişti.

Öte yandan daha fazla gösterişçi, daha az sahici olmaya çabalamakla «kendi yerli kültürlerine dönüş»ü yanlış anlayanlar vardır. Onlar Avrupa'da bu fikri duyduklarında ona tutunmaya başladılar ve parmaklarına kına yakmakla veya GİVE'ler (İran'ın açık renkli pamuk ayakkabıları) ve (apartmanlarında ve evlerinde bulunan) diğer antika malzemeleri takmakla kendi yerli kültürlerine böylesine bir dönüşü başlatmaları gerektiği iddiasında bulunurlar.

Bir keresinde İsviçre'de bu baylardan birine uğramıştım. Oturma odasının duvarında bir çift Give'nin asılı olduğunu gördüğümde onların kendisi için bir şeyler ifade edip etmediğini sordum. O da bana onların kendisinin bir İran'lı olduğunu ifade ettiklerini söyledi, fakat şaşırmıştım ve karşılık olarak, duvarlara bir çift give asmakla bir İran'lı oluşa, aslma dönüş olmayacağını söyledim. Ona, bir İran'lının ayrıldığında onları giymesi ve içeri girdiğinde çıkarması için givelerini kapının eşiğine bırakacağını söyledim. Onları giydiğinde ve Cenevre sokaklarında yürüdüğünde, o zaman senin bir İran'lı olduğunu söylerim diye anlattım ona. Aralarına Bethoven'in portresinin yerleştirildiği bir çivt give'nin onun kendi kültürüne döndüğünü öne sürmeye yeterli olmayacağını da ilave ettim. Bunu, bir çift giveyi Kirman'ın bir yerinden aynı amaçla getiren bazı turistlerden öğrendiği aşikardır. Bu, kendi kültürel benliğine dönüş tarzı, başkala-

rından öğreninceye kadar beklemek, daha sonra aynı adımları tekrar izlemektir.

Kültürel kişilik, insan hususiyetlerinin toplamından meydana gelir. Bu hususiyetler, herhangi bir tarih döneminde bir toplumun veya üyelerinin özünü ve asıl realitesini izhar eder. Bu aynı zamanda kişiliğin kendi kültürel duygusundaki anlamıdır. O yüzden, benim zihinsel, moral, ruhsal ve toplumsal kişiliğimin veya bir başka ferdin kişiliğinin özünü teşkil eden, hayatım süresince kendimin geliştirdiği bir şey değildir. İnsandan, onun kültürel kişiliği açısından söz etmek için denilebilir ki o, kendi kültürünün uzun süreci boyunca biriktirilen her çeşit insanî, moral, zihinsel, sosyal, sanatsal ve dinsel içeriklerle devamlı olarak doldurulan bir kapla mukayese edilir olduğu söylenebilir. Bu yolla, toplumun kültür ve tarihini yansıtan ayna gibi hareket eden kendi kültürel tarihinin tezahürü olarak görünebilir. Biz aynı zamanda kültürü; halkın ruhsal, zihinsel, moral kaynakları ile başarılarının küllî toplamı olarak düşünebiliriz. Kültürel kaynaklar gibi, ekonomik içerikler de benzer bir gelişmeci ve filiz verici işlemi icap ettirirler. Olen, bozulan ve toprağın derinliklerinde gömülen, yüksek basınç ve hararet ile diğer jeolojik faktörlerle belirli kimyasal değişimlere uğrayan ve ancak o zaman hayati ekonomik kaynaklara dönüşen hayvanlar ve bitkiler gibi, kültürel içeriklerinde bir ulusun veya toplumun ruhsal kaynakları olabilmek için aynı yolla benzer bir maya verici, gelişmeci ve filiz (tohum) açıcı bir işlemden geçmeleri gerekir. Tarihin kültürü beslediği ve kültürün tarihe ait olduğu zaman o'dur. O halde insan tarihin ürünüdür. O, geçmişten bağımsız olarak mütalaa edilen

bir tek zaman dilimi içerisindeki yokluktan (hiçlikten — Nothing) meydana gelemez.

Modern insan, kendisi ile şimdi her neye sahipse geçmişin uzantısıdır. Benim düşünme, hissetme ve konuşma tarzım tarihin, yaşadığım zamandaki bu yüzyılın yan ürünüdür. Eğer başka bir tarih döneminde doğmuş olsaydım farklı bir kişi olmuş olacaktım. Ve ben kendim farklı bir tarzda düşünecek, hissedecek ve ifade etmiş olacaktım; çünkü başka bir tarih uzantısına ait olmuş olacaktım. Toplumumun kültüründe biriken ve yatırımı yapılan şey bana intikal etmiştir, çünkü ben tesadüfen bir tarih sürecinde doğmuş, büyütülmüş ve kültüre tabi tutulmuşum.

Böylece, bir neslin kişiliğinin gelişimi geçmiş nesillerin ruhsal, mistik, zihinsel, insanî, estetik, sanatsal ve bilimsel akımlarının kollektif intikalinden sonuçlanmaktadır. Bu unsurlardan veya malzemelerden geçmeden bu kişilik gelişemez ve kendi kökleri üzerinde değişmez halde kalamaz. O, kendi köklerini yeryüzünde ne kadar derine salarsa ve onlarda daha zengin kaynaklı su ve minarellerle ne kadar geniş boyuta uzanırsa kendi zemini üzerinde o kadar güçlü ve kesin duracaktır. Benzer olarak, kendi toplumunun geçmişinden zengin ve tesirli; kültürel ve entellektüel gıda alabilen bir fert, güçlü ve emin bir kişilik —kendisi için ve neslinin refahı için seçim yapmak için onu güçlendirecek— geliştirmeye muktedir olacaktır. Kendi tarihinin bir geçmişine sahip olmadıkça bir geleceğe sahip olmak o zaman bir insan için imkânsızdır. Ve üzerinde güven duyacağı bir geçmişin olmaması şimdiki zamana sıfırdan başlamak demektir

ki, o da imkansızdır. Öte yandan, geçmişi olan ve onu idrak edemeyen kimsenin ilkel bir insandan farkı yoktur. Bu tür insan, kendi öz kültüründen ve tarihinden yabancılaştırılmakla ve onlardan koparılmakla bir Eskimo veya eski insandan pek farklı olamamaktadır. Bir Avrupalı bebeği alın ve onu kültürel geçmişinden bütünüyle koparılan ilkel bir toplumda büyütün. Büyüdüğünde bir Eskimodan veya yarı yabani insandan pek farklı olmayacaktır. Neden? Çünkü o, kim olduğunu ve hangi kültüre ait olduğunu bilemez. Öyleyse o, sıfırdan başlamalı. Sömürgeciliğe peşinen taraftar olan Batılı Sosyoloji çok iyi bilmektedir ki şayet Doğu, gerçek kişiliğinden yoksun kalacak şekilde kendi geçmişinden koparılırsa ve kültürel kimliğinden mahrum edilirse artık sömürgeciliğin güçlerine mukavemet etmek yeterli olmayacaktır. Gerçekte, Doğu, kendi gerçek kişiliğini yitirmiştir ve Batı'ya kölece sadakat ile taklit eder ve izler bulmuştur kendini. Bu yolda öylesine yol almış ki, Batılı mallara en vakfedilmiş müşteri ve tüketici olmak üzere kendisini gurura kaptırmıştır. Batı hayranlığı Doğulu kişiliğin öylesine boyutta bir parçası olmuş ki, Batı ona etki etmek için artık daha fazla baskı veya plan veya hile kullanmamaya gerek duymamaktadır. Kimliğini kaybetmekle bu yüzden Doğu, kendisini başka kişilikle ilgilendirmek zorunda hissetmiştir. Bu yeni kişilik, Doğu'nun izlemesi için model haline gelen Batı'dır. Ona benzemek için taklit edecek güçlü bir model aramak zayıf kişilik için oldukça doğaldır. Batı gibi olmak, onun elbiselerini giymek, onun aletlerini kullanmak, ve yaptığı şeyleri tüketmek demektir. Batı'nın yaptığı şeyi tüketmek. Doğu'yu gerçek kimliğinden tecrit eden şeydir. Bu-

gün tüketicilik, modern insanın kişiliğinin bir parçası haline gelmiştir. O, Batılı endüstriyelizmin sadık ve dâimî tüketicisi şekline dönüştürülen Doğulunun yeni kişiliğinin bir parçasıdır.

Afrika'da binden fazla farklı kabileler bulunmaktadır. Her birinin kendine özgü tüketimi, giyimi ve adetleri vardır. Her birinin kendi mallarını taşımak ve meskenlerini yapmak için kendi araçları vardır. Her biri kendi bildiği çözümleri, kendi sorunlarına ve ihtiyaçlarına uygulamaya meyillidir.

Farklı zevkleri ve stilleri yüzünden aynı malları Batı'dan satınalmaya temayüllü olmayacaklardır. Fakat Batı; Afrika, Latin Amerika ve Asya gibi tüketici dünyaya ihraç ettiği ve ürettiği şeyden azami kârı nasıl elde edeceğiyle ilgilendiğinden, bireysel zevkleri ve özel talebleri karşılamaya muktedir olamayacaktır. Tüm dünyada tüketicilerin kültürel kimliklerini ve özelliklerini tahrip etmek pahasına yapılsa bile, onları alçaltacak veya tekdüzeleştirecektir. Eğer bu başarılırsa, Doğu Batıyı ve batının tüketmesini istediği şeyi almakla pişmanlık duymayacaktır. Zira Doğu savunmak için kendi öz kişiliğine sahip olmayacaktır.

İnsan ve tabiat tahrip edilse, dinsel, kültürel, sanatsal ve yaratıcı değerler kurban edilse bile sömürgeci dünya kendi makinasının dönmeyi bıraktığını görmek istemez. Sömürgeci dünyanın tüketicilere ihtiyacı vardır. Bu, onun büyük bir şiddetle kendini adadığı onun arzu edilen amacı ve temel hedefidir. Onun baş ilgisi bir çok tüketiciye sahip olması için birçokları kendi kültürel özelliklerinden ve kişiliklerinden yoksun bırakılmalı-

dır. Öyleyse bu dünya, kendi yerli zemini üzerinde sallanan köksüz bir ağaç gibi bir şeye değişmelidir. Sömürgeciye göre Üçüncü Dünya, Batının pratik amacına hizmet edecek bir şeye sıyırtılacak ve kesilecek bir kereste parçası gibidir. O, istenen bir sonu üretmek için kullanılacaktır.

Sömürgeci dünyanın üretmeyi kasdettiği şey, belirli Asyalı ve Afrikalı toplumların genç neslinin kendi yerli kültür ve adetlerinden ne şekilde yabancılaştırıldıklarında aşikardır. Bir zamanlar bu topluluklardan bazıları; zengin kültürlere, büyük dinlere, derin felsefelere, sanat ve edebiyatta muhteşem başarılara sahip oldukları olgusundan haberdar olmaksızın, kendi yerli toplumsal adet ve görenekleriyle teması kaybederek Batı'dan yeni alışkanlıklar ve adetler öğrenmek için koyulurlar. Sonuç olarak, bir zamanlar insanlığa bilgide ve uygarlıkta öncü olan toplumlar büyük ölçüde Batı'ya bağımlı olmuştur.

Bu toplum bazen Çad gibi bazı ilkel Afrika'lı, Avusturya'lı yerlilerle veya kabilesel toplumlarla tasnif edilmektedir. Fakat bu çöküş için hangi faktörler sorumlu tutulabilir? O, cehalet ve sefalet içinde yaşamaktadır. Çünkü, kendisini tanımamakta ve tarihte bir zaman sahip olduğu kültürel geçmişin nevinden haberdar değildir. O, ayrıca. Batı'nın ruhsal ve kültürel hayatını zenginleştirmek için baş vurduğu kendi tarihinin aynı kültürel geçmişinden de habersizdir. Fakat bu toplum şimdi kültürel sefaletten yakınmaktadır. Neden?

Haçlı seferleri esnasında İslam'ın Hıristiyanlığa tesiri, Avrupa'da Protestanlığın doğuşuna yol açmıştır. Bu tesir yüzünden Katoliklik bir nevi pro-

testo edici, talebedici ve eleştirici bir inanca dönüşmüştür ki ayrıca hayatta sosyal ve maddi işlere de ilgi duymuştur. Avrupa'da bin yıllık durgunluğa sebebiyet veren aynı Hıristiyanlık, değişme, hareket ve gelişme meydana getiren bir dinamik güce dönüşmüştür. İddia edildiğinin aksine, Rönesans esnasında doğan yeni uygarlık, din unsurunu kesintiye uğratmaktan veya onu çıkarıp atmaktan sonuçlanmamıştır. Gerçekte o, zeval bulmuş ve Avrupa'da modern uygarlığın zuhurunu artıran tepkici olmuş Ortaçağ Hristiyanlığının protesto edici, kuvvetli, dünyaya eğilimli dine dönüşümüdür.

Kısacası, modern uygarlığın doğuşuna sebep olan Protestanlıktır. Materyalizm felsefesi açısından dine herhangi bir muhalefetin Rönesansta yaygın olmadığı belirtilmelidir, zira dönemin tüm öncü kuruculari, kişilikleri ve öncüler tümü dindar insanlardı.

Başka bir deyimle o, bin yıllık toplumsal durgunluk ve süren durum üzerine modern uygarlığın kuruluşunu öğretmeye yardım eden Katoliklikten Protestanlığa, çöküşten dinamizme geçiş idi. Rönesans din unsurunu kaldırmak ve de geçmişi yok etmek demek değildi. Eğer tarih şimdiden yapılacaksa, önceden yapılanları imha etmeyi kasdeden Hitler'ce yapıldığı şekliyle yapılacaktı. Hitler bu şekilde tarih başlatmak istedi, geçmişte olanı yok etmek. Rönesans bu yolu başlatmadı. Rönesans Klasik Yunan ve Roma'nın geçmişteki kültürünü kuvvetlendirdi. O, Ortaçağ döneminde ihmal edilen klasik dönemlerin kültürel kaynaklarını yeniden ortaya çıkarmayı, tanımayı, ve tekrar canlandırmayı amaçlamıştır. Fakat bu Rönesansın Hıristiyanlığı

kötülemeye meyilli olduğu anlamına gelmiyordu. Aralıksız bir gayret Hıristiyan ruh ve kültürünü, durgunluğun ve süredurumun Ortaçağ halinden hareket edici, gelişmeci, filiz verici ve yayılmacı duruma dönüştürmeye kendini adamıştı. Onun geniş dünya görüşü ve eleştirel murakabesi (iç gözlemi) vardı. Modern Batı uygarlığının kültürel ve *kredal* esasını ilk talim edenler, klasik dönemler kadar kendi zamanlarının da bilincinde olan Rönesans insanları olmuştur. O yüzden onlar, kültürel içeriklerinin kökleri Yunan ve Roma'da olan, ruhsal ve duygusal değerleri Hıristiyanlığa dayanan bir uygarlığı öğrettiler. Bu değerler iyice seçilmiş ve idrak edilmiştir. Daha sonra onlar canlandırılmış ve yeni bir yaratıcı ve aydınlatıcı güç ile doyurulmuşlardır. Toplumda hareketi ve dinamizmi vücuda getirmeye devam eden bu güçtü. Sonuçta, Hıristiyanlık öylesine güçlü ve ilerlemeci oldu ki Batılı uygarlığın ruhsal ve ahlaki temeli olarak hizmet etmeye muktedir olmuştu. Ve o Batılı dünyada kayda değer bir başarı ile bu amaca hizmet etmeye devam etti. Fakat dinimizle ilgili yükümlenmek istediğimiz benzer süreci Batı neden reddetmektedir?

Bazıları Batı'nın öylesine hızlı gelişimi ile böylesi büyük bir uygarlığı kurma nedeni olarak Rönesansın dini ortadan kaldırdığını ve geçmişi bıraktığını öne sürerler. Fakat bu doğru değildir. Rönesans kendisini geçmişin kaynaklarına dayandırmış fakat kendi kültürüyle onları yeniden canlandırmıştır. O, hiçbir şey olmadan başlayamazdı. Rönesansın büyük zihinlerinin zihinsel kökleri Grek ve Roma kültürlerinde yatmaktadır. Her ne kadar Araplar Aristo ve Platon'un eserlerini çevir-

miş ve araştırmışsa da, Rönesansın bu insanları kendi fikirlerini kendileri için tekrar bulmak istediler. Onlar, geniş bir şekilde onun sanatlarını ve felsefelerini değerlendirmek için kendilerini klasik geçmişe daldırdılar. Rönesansın aydın düşünürleri ayrıca genelde Hıristiyanlığı ve dinin tabiatını araştırmaya ve ona nüfûz etmeye giriştiler. Kendi dinlerinin gerçek özünü tanımakla, uyuşturuculuğu ve uykuyu, Ortaçağ Hıristiyanlığını Rönesans Hıristiyanlığı şekline teşvik etmekle toplumda uyumlu ve pratik bir rol oynamaya başlayan harekete geçirici ve uyandırıcı bir güce dönüştürdüler.

Bugün birçok düşünce sahibi ve aydın Afrika'lı önderler, Batı'da eğitim görmüş olmalarına rağmen, uluslararası toplantılara ve konferanslara katıldıklarında kendi yerli elbiselerini giydikleri görülür. Onlar Batı'nın kendilerine «Elbiseleriniz yoktu; böylece bendekilerini size verdim. Kendi diliniz yoktu; o yüzden benimkini öğrettim size. Kendinize ait geçmişiniz yoktu; o yüzden benim geçmişimi tanıttım size. Uygarlığınız yoktu; o yüzden kendi uygarlığımı size verdim» demeyi bırakması için kendi yerli adetlerini yerine getirmek, yerli elbiselerini giymek, yerli lisanlarını konuşmak ve kendi inanç ve dinsel törenlerine uymak zorunda olduklarını biliyorlar. İki yüzyıllık koloni yönetiminde Batı; Afrika kendi öz kimliğinden uzak, parçalanmış, dağınık ve yoksun bırakılmış bir halde kalsın diye bu vecizeleri sömürge Afrikalı'lara tekrarlamıştır. Yıllarca Afrikalı siyahın zihnine, onun halim selim bir cariye veya hizmetçi, bir komedyen veya soytarı veya bir dansöz olmaya uygun olduğu telkin edilmiştir. O meseleleri öyle ciddiye almak için yaratılmamıştır. Onun zihnine yerleştirilen bu ciddiyet ek-

sikliğinden yeni Afrika'lı önderler, dünya kendilerini ciddiye alsın diye kendi halkları nezih insanlar ve atalarının tarihte insan uygarlığının ve kültürünün gelişimine en büyük katkıları yaptıkları geçmiş zaman olan inançlarını restore etmeye başlayabilsinler diye şimdiki budalaca hareketlerinin ve anlamsız şovlarının, düşüncelerini kendi hayatlarının realitesinden saptırmak için kendilerine tahmil edildiğini ortaya çıkarsın diye kendi yerli tarzlarına bağlanmaya başlamışlardır. Bu önderler, kendi vatandaşları kendilerini kültürlerinin, tarihinin ve dinlerinin geçmişinde izlesinler diye kendi yerli giysilerini giymeye başlamışlardır. Emma Cesaire, Frantz Fanon, Ömer Mevlûd, Julius (Tanzanya lideri) ve diğer birkaç Afrika'lı düşünür ve önder, halklarını uyandırmaya ve Afrika'daki Avrupa sömürgeciliğine karşı durmaya muktedir olmuşlardır.

İngilizce, Tanzanya'da yaygın olarak konuşulur. O, okullarda ve kolejlerde öğretim aracıdır. Fakat ülkenin lideri Julius Nyrere, halkının kendi yerli lisanını konuşmayı öğrenmesi gerektiği kanaatindedir. İngilizcenin yerini yerli lisanın alması gerektiğini söyler. Fakat böyle geniş düşünceli ilerici bir lider —ki aynı zamanda iyi tanınan bir toplum bilimcidir— böyle bir görüşü neden ilan ediyor. Çünkü siyah bir Afrikalı'nın kendi lisanını konuşmadıkça kendisini bilemiyeceğini ve kendisini ifade edemiyeceğini kavramıştır. Kendi lisanının İngilizce'den çok daha az gelişmiş olduğu doğruydu. Fakat, eğer ulusunu Batı'ya bağımlılıktan kurtarması gerekiyorsa; kendine, halkına, kendi kültürüne, öz kişiliğine ve asaletine güveni kazanması için onu konuşmak zorundadır.

O yüzden Afrika, kendine ve öz kültürel mira-

sına dönmekle sömürgeciliğin pençesinden kurtulabileceğinin farkına varmıştır. Eğer bu öyle ise, Asya'nın, insanlığın bu eski öğretmeninin, tüm zengin kültürel ve ruhsal hazineleriyle Batı'nın kültürel ve ruhsal hazineleriyle Batı'nın kültürel hakimiyetinden kendisini kurtarması sorun olmayacaktır. Geçmişini tanımanın onu araştırmanın ve mevcut potansiyelleri ile onu yeniden canlandırmanın da öyle zor olmadığını görmelidir. Doğu'lu dünyanın bir kesimi olarak bizler Batı'dan bağımsız öz kişiliğimizi geliştirmeye çabalamalıyız. Güçlü bir kendine güven duygusu elde edinceye, tüm ruhsal ve kültürel kaynaklarımızı araştırıncaya ve tekrar canlandırmaya kadar ve onları araştırmacı, eleştirici ve aydınlatıcı ruh ile arıtıp zenginleştirinceye kadar bu aşamaya ulaşmayı başaramayacağız.

Bizde bu kişiliği şekillendirmeye ve onu kemale erdirmeye vesile olan kültürel değerlerimizdir. Fakat bu değerlere yabancılaştırılmışız. O yüzden bu kişiliğe sahip görünmüyoruz. Önce, kültürel geçmişimiz ile oldukça karmaşık olan şimdiki zamanımız, geçmişin, şimdiki zamanda idrak edilip keşfedilmesi için köprü yapılmalıdır. Kendimize seçmenin kapasite ve gücünü elde etmek için geçmiş zaman ile şimdiki zamanın yakınlaşmasında kendimizi keşfetmeliyiz. Bununla beraber biz, çökmüş, batılı ve uyuşturulmuş fikirlerle dejenere edilen bir çok tarihi, dini, estetik ve edebi değerlerimizin yaratıcı, üretici ve yapıcı güçlerde canlandırılması gereğini farketmeliyiz. Kısacası, geçmiş, yeni bir yaratıcı ve dinamik ruh ile harekete geçirilmeli ve canlandırılmalıdır. Tıpkı bir mühendis gibi, entellektüel de ham konu ve fikirlerden nesneleri öğretme, kalıba sokma ve şekil verme rolünü oyna-

malıdır. O, yüzeyde her ne kadar değersiz ve tiksindirici görünebilseler de, kendi kültürünün ham maddelerini yapıcı, yaratıcı, verimli ve aydınlatıcı enerjiye değiştirmekle yükümlüdür. Eğer o, gerçek zihinsel özünü ortaya koyacaksa, geçmişi canlandırmalı ve kendi kültürel mirasının sağlam temeli üzerinde şimdiki zamanı öğretmelidir.

Bazen Batı'nın geçmişimizi reddetmesini ve şu anda bizim sahip olduğumuz şeylerin geçmişimizden olmadığını söylemesini arzu ediyorum... Bizim için daha iyi olan böyle konuşmak yerine o (Batı) geçmişimizi bize çirkin göstermeye uğraşmıştır.

Bir keresinde okullarda dini konuların geliştirilmesi hakkında fikrimi sordular. Ben de bu teklifi getirdim fakat kabul etmeliyim ki ben ne İslâm'da bir otoriteyim ne de sistemde sosyal bir konuma haiz bir insanım. Okullarda dini öğretmenin tek yolunun, onu tümden anlatmamak olduğunu böylece gençler okullara girdiklerinde veya oradan mezun olduklarında İslâm hakkındaki yanlış bir fikre sahip olmayabileceklerini önerdim. Eğer onlar İslâm hakkında önceden tasarlanan bir peşin hükme maruz bırakılmadıkları takdirde, kendilerini araştırmaya ve keşfetmeye sevkedecekler ve daha sonra İslâm'ı kendi hakikatında tanıyacaklardır.

Bir ara okulda Farsca grameri okutuyordum. Konuyu daha kolay ve tesirli yapmak için Farsça cümle yapılarını analiz etmek ve onları düzene koymak için yeni ve pratik bir yaklaşım tarzı geliştirmeye koyuldum. Bu yaklaşım, Farsça grameri hakkında ön bilgisi olmayan birinin dahi bu yeni metodu beş saati geçmeyen bir zamanda öğrenebileceğini ve daha sonra herhangi bir cümle yapısını,

hatta Farsça'da en zor olanları analiz edebileceğini kanıtlamıştır. Birazcık birikimi olan herhangi birinin onu öğrenmesi için yaklaşık on saat harcaması gerekiyordu. Fakat bu metodu değişik öğrencilerde denediğimde, Farsça gramerinin nasıl işlediğine dair belirli eski kurallar ve formüllerle kafasını doldurmuş birisine onu anlatamayacağımı keşfettim. Böyle bir metodu öğrenemez çünkü kafası yenilerini alamıyacak kadar eski gramerin içerikleriyle doldurulmuştur.

Hayatının otuz yılını eski fikirlerle zihnini doldurmakla ziyan ettiğinden yakınan bir arkadaş, kafasını tüm eski içeriklerden boşaltmaya hazır olduğunu fakat onu bundan sonra tekrar öğrenmeye değer olanla doldurabilmesi için geldiğini söylüyordu. O, kafasının yenilerini alamıyacak kadar eski kavramlarla doldurulduğunu söylüyordu.

Avrupa'da Ali'yi duyan bir kaç tane insan vardır. Bir gün bir Fransız kolejinde İslâm'ın bu en büyük insanı hakkında bir konuşma yapmaya karar verdim. Dinleyicilerim konuşmaya büyük ilgi duydular ve konu hakkında daha fazla bilgi vermemi istediler benden. İslâm'da Şiiliğin tarihi hakkında başka bir konuşma hazırladığımdan, konuşmaya iştirak eden bu arkadaşların beni bir nevi orijinal ve ilerici düşünür olarak düşünmeye başladıklarını hissettim. Eğer onlara İmam Hüseyin'in öyküsü hakkında başka bir konuşma yapsaydım, bana bir Modern Doğu'lu entellektüel gözüyle bakacaklardı. Oysa, hemşehrilerim konuşmalara katılsalardı beni ilerici zekaya sahip bir insan olarak telakki etmiyeceklerdi. Fakat, konuşmalarda anlattığımla ilgili önyargılı bir tarafgirliğe sahip olma-

yan bu arkadaşlar beni modern anlayış ve özelliğe sahip birisi olarak düşünmeye meyletmişlerdi.

Fakat yıldönümü münasebetiyle Meşhed üniversitesinde konuşma yaptığımda İmam Hüseyin adını zikretmeye öyle kolayca mecbur hissetmedim kendimi. Biliyordum ki «Hüseyin» adını andığımda dinleyiciler hemen matem ve duaya boğulacaktı. Spartaküs'ü büyük kahramanlardan biri olarak bu dinleyicilere anlatmakta bir mahzur görmedim çünkü bu isim böyle bir heyecan getirmeyecektir. Fakat Ebu El Fazl'dan bahsettiğim anda, onun İmam Hüseyin'in susuzluktan kurtulabilmesi için deriden yayığı taşıyarak nasıl mücadele ettiği dinleyicilere hatırlatılacaktır. Ve daha sonra kuşkusuz bir ağlama ve matem patlaması olacaktı. Bazen biraraya gelen, büyük ziyafetler veren ve daha sonra mateme başlayan Ebu El Fazl diye anılan gruplardan bazılarının burada olup olmadıklarını merak ediyorum. Onlar tüm bunları Ebu El Fazl adına yaparken, uğrunda şehid düştüğü soylu bir hedef için hayatını feda eden bu büyük insanın kişiliğini tanıyor görünmüyorlar. Fakat ne acıdır ki, İslâm'ın bu sadık insanı ona inanan bir müslüman tarafından dahi, tekrar gerçek anlamıyla tanınamıyacak kadar çirkinleştirilmiş ve yanlış anlaşılmıştır.

Ciddi konuşursak, istedim ki bize Hüseyin, Peygamber, Kur'an ve İslâm hakkında bir şey anlatılmamış olsaydı; isterdim ki din Fars edebiyatı, Sufilik, tarih, felsefe, sanat vs. hakkında peşin fikirlerle halkımızın kafası doldurulmamış olsaydı... o durumda bu çağın aydın kafaları Hüseyin, Ebuzer, Molla Sadra, İmam Muhammed Gazali adıyla yeni şahsiyetleri ve benzerlerini bu nesle tanıtmaya muktedir olacaklardı. Eğer zihinleri geçmişin ze-

val bulmuş, meçhul ve batıl imajlarıyla doldurulmamış olsaydı bu çağın aydın zihinlerince geçmişten ve şimdiki zamandan elde edilen yeni fikirler ve değerler kabul etmiş olsalardı. O zaman, geçmiş, yalın, mantıklı, değerli ve anlamlı bir yolla idrak edilmiş olacaktı. Daha öncede bahsettiğim gibi, her ne kadar batı geçmişimizi reddetmemişse de, onu öyle ön yargılı bir tarzda sunmuş ki, sık sık ondan gücenir olmaya çabalamışız. O bakımdan Batı, geçmişimizle olan ilgimizi bize kaybettirmeyi başarmıştır. Bunun anlamı şudur:

Batı'ya, onun kültürüne, sanatına ve edebiyatına ideolojisine meyletmeye icbar edilebilelim diye kendimizden ve kendi kültür imajımızdan kaçacak duruma konulmuşuz. Fakat şimdi, geçmişimizin bu çirkinleştirilen imajını yıkmak ve kendi uğraşımızla, gücümüz ve ehliyetimizle yeniden bulduğumuz ve hayatiyet kazandırdığımız geçmişimizden elde edilenleri onların yerine koymak için sorumluluk duygumuza inanmalıyız. Nasıl ki tüm bu ham maddeyi çıkarmayı ve burada (Abadan) tüm endüstriyi, ekonomik akış ve üretkenliği meydana getirmek için kullanılmakta olan enerjiye dönüştürmeyi üstümüze almışız, öylece insan kişiliğimizi ve kimliğimizi şekillendirmeye doğru zekamızda, duygumuzda, ve ruhumuzda benzer bir dinamik ve üretken ruh yaratmaya kendimizi adamalıyız.

İDEOLOJİ

Bir Fransız yazarın sözcüklerinde ideoloji; insanlar arasında, özellikle gençler ile daha özelde kendiliğinden yıkıma davet eden, toplumun entellektüelleri arasında düşünce ve sapma meydana getiren sihirli bir kelimedir. O, her ne kadar Farsça'da gençler ile entellektüelin zihninde yer etmişse de, bildiğim kadarıyla şimdiye kadar tam bilimsel bir tanımı yapılamamıştır. Bu nedenle, şimdiki konferansta onun ayrıntılı bir incelemesine girişmek gerekiyor.

İdeoloji, kendini gerekli kılan entellektüel ile ilgilidir. Bundan dolayıdır ki, entellektüelden kendisinin farklı bir düşünce yapısı geliştirmesini sağlayan ideoloji hakkında açık bir fikir sahibi olması istenir. Uyanık ve sorumlu kuşağımızın, ideolojisini kendisinin seçmesi gerektiği bir zamanda yaşadığımızdan, kendi hayatında hedef ve istikamet yaratabilmesi açısından ideolojiyi bağımsız ve bilimsel bir konu olarak incelemeye çalışmalıyız. Konunun külli incelemesi bu oturumun sınırlarını

aşar. Yine de, onun dayandığı temeli anlatacağım.

İdeoloji terimi, düşünce, hayal, kavram, inanç v.s anlamında olan «İDEO» ile, mantık, bilim anlamında olan «LOJİ» kelimelerinden oluşmaktadır. Fikirler ve inançlar bilimi olarak tanımlanabilir. Bu tanıma göre, ideolog belirli bir inanç veya ideolojinin savunusunu yapandır. Bu bağlamda, ideoloji belirli bir gurubun, sosyal sınıfın, ulusun veya ırkın bağlandıkları belirgin inanç ve fikirlerden oluşmaktadır. Bu tanıma göre ideolojiyi onun en yakın ortağı olan bilimden ayırabiliriz.

Bilim, fiziki dünya ile onun görüngüleri hakkında insanın bilgisidir. O, somut olanın insan tarafından zihinsel olarak görüntülenmesi; insanda, doğada veya diğer varlıklarda bir takım ilişkilerin, prensiplerin, niteliklerin ve özelliklerin keşfedilmesidir. Bilici ile bilinecek olan arasındaki ilişki bilgidir. Bu ilişki bir ayna ile onu yansıtmak üzere önüne konulan arasındaki ilişki gibidir. Ne ayna söz konusu nesneyi etkiler, ne de nesne aynayı. İkisi arasındaki ilişki edilgen ve olumsuzdur. Bir nesnenin yere düşüşünün temelini teşkil eden yerçekimi (cezbe) kanunu bir fizikçiyi etkilemez. Bilinen ve formüle edilen sabit bir kanun olarak onun fizikçinin davranış ve düşüncesini değiştirmesi zordur. Bunun farkında olan o, onunla çatışmaya girmez. Zira, onunla çatışmaya girmenin mantıksal olmayan sonuçlar doğuracağını bilmektedir. Bilim konularında bilim adamı nesnel ve tarafsız kalmak zorundadır, aksi takdirde, sahasında başarı elde edemez. Bilim adamının zihni, kanunla-

rını, özelliklerini ve aşamalarını yansıtmak üzere somut olanın önüne konan ayna gibidir. Aynada yansıtılan genelde bilimdir. Daha sonra onu Fizik, Kimya, Ekonomi, Sosyoloji vs. şeklinde sınıflandırma işlemi geliyor.

Değerlendirme söz konusu olduğunda, bilim ve metodolojide kullanılan iki terim vardır. Sık sık birbirine karıştırdığımız bu iki terim şunlardır: «İNANÇ YARGISI» ve «DEĞER YARGISI». İlki bir inanç, bir öz olarak «..... budur» veya «..... böyledir» şeklindeki dış realitenin değerlendirilişi ile onun göz önünde bulundurulmasına matuftur. Kişi, inanç yargısının birinci aşamasında olduğunda, onun yegane işi inancın özelliğini, koşullarını ve dış görüngülerini meydana çıkarmak olacaktır. Onun, gerçek veya somut olanı araştırıp. onu «şöyle ve böyle» diye ilan etmesi gerekir. İkinci aşama değer yargısıdır. Fenomenin niteliği ve özelliği, iyiliği veya kötülüğü, yararlılığı veya zararı, onun nasıl değiştirileceği, olumsuz yanlarının olumlu olanlara nasıl dönüştürüleceği, onun yeniden nasıl şekilleneceği veya mükemmelleştirileceği, nasıl sona erdirileceği ile ilgilidir. Bu terimlerle konuşmak, değer yargısını beyan etmek olacaktır.

Bu iki yargı şekilleri birbirlerinen ayırdedilmelidirler. Örneğin, inanç yargısı açısından İran'da İslam'dan söz ettiğimizde, İslam'ın Fars'ı nasıl fethettiğini, topluma, kültür ve tarihine ne şekilde etki ettiğini ve onun toplumsal ve siyasal sistemlerini nasıl yönettiğini tanımladığımızda tarafsız olmak zorundayız. Bu olguları anlatmada kişisel inançlarımızı ve duygusallığımızı ortaya koymaktan sakınmalıyız. Öyle yaparsak konumuza, nesnel-

liğimize, bilimsel yöntemimize zarar vermiş oluruz. Fakat ikinci aşamada, İslam'ın olumlu veya olumsuz bir güç olduğunu kanıtlayıp kanıtlamadığını, İran kültürünün yükselişine mi yoksa çöküşüne mi etken olduğunu, yeni haklar geliştirip eski ahlakı yok edip etmediğini, ulusalcılığı ortadan kaldırdı mı yoksa onu güçlendirdi mi meselesini, özgürlük meş'alesini ezilen kitlelerin önünde tutmuş mudur yoksa onları eski yollarında mı bırakmıştır gibi konularda değerlendirmede, karşılaştırmada ve incelemede bulunabiliriz. Bu dış realiteyi incelemek, tartmak, ölçmek, sınıflandırmak ve yargıda bulunmak işlemidir.

İnanç yargısı aşamasında, dış realitenin külli araştırmasını üstlenmişken, değer yargısı aşamasında kabul edebileceğimiz veya red edebileceğimiz değerlerde olan olguları sınıflandırma girişiminde bulunacağız. Bu onları nasıl kullanacağımız veya nasıl çözeceğimiz, eleştireceğimiz veya ihtiyaçlarımıza hizmet etmek için nasıl faydalanacağımız açısından sorunlarla ve meselelerle ilgilenmeye bizi sevkeden ideolojik aşamadır.

İdeoloji, ayrıca Felsefe ile de bağlantılıdır. Fakat, bilim ile olduğu gibi Felsefe ile de uzaktan bağıntılı olduğu akıldan çıkarılmamalıdır. Felsefe, bilimin geçit bulamadığı bilinmeyen ile genel olanın anlaşılması yolunda bir araştırma diye tanımlanabilir. Aşağıdakiler Felsefenin ilgilendiği bazı genel ve bilinmeyen konulardır: İnsanın sonu, varoluşunun anlamı, insan hayatının felsefesi, onun yaratılış amacı, onun evrendeki durumu ve konumu vs. Bilim böyle konularla ilgilenmez; zira onları çözümsel yolla elde edemez.

Bilim, fiziki dünyadaki muhtelif çeşitlikte nesne ve görüngüde mevcut işlemler, ilişkiler ve ayrıntılar ile ilgilenir. Felsefe, öte taraftan, ideal olasılıklar, hakikatler ve özlerle, insan zihninde ve doğada mevcut görüngüler ile kavramlarla ilgilenmektedir. Felsefe büyük sorularla ilgilenmektedir. Hem Felsefe hem de bilim bilinmeyeni keşfetmek ve anlamak üzerine eğilmişlerdir. O halde Felsefe bilimdir, fakat ilim ötesinde bir bilimdir, zira Felsefe'nin ilgilendiği şeyin bilim laboratuvarında tecrübe edilmesi olanaksızdır. Konulara bakışında daha genel ve temel olması bakımından Felsefe bilimin daha yüksek bir aşamasıdır.

İdeoloji üç aşamaya inanmaktadır. Birinci aşama evreni, varoluşu ve insanı kavrayabildiğimiz ve idrak ettiğimiz yoldur. İkinci aşama, sosyal ve zihinsel çevrelerimizi şekillendiren tüm fikir ve nesneleri değerlendirip algıladığımız belirgin yoldan meydana gelir. Üçüncü aşama, onunla hoşnud olmadığımız statükoyu değiştirmek için yüklendiğimiz idealler, yaklaşımlar, yöntemler ve önerileri içerir. Üçüncü aşamada, ideolojinin temelinde toplumun süregelen halinin değişmesi ve öne alınması istenen öneriler, hedefler, idealler ve pratik planlar ile savunucularını donatmak suretiyle misyonunu yerine getirmeye başlaması gerekmektedir.

İdeoloji, entellektüelden katılım istemektedir. Bir ideolog için kendi ideolojisi bir gerekliliktir. Her ideoloji kritik bir aşamayla başlar: İstenen değişikliğe karşı direnmeyi amaçlayan, çeşitli kültürel, ekonomik, siyasal ve ahlak görüşleri ile bir toplumun statükosunun kritiği. İdeolojinin bu aşaması, eskiden mevcut olanlar için yeni değişimler ola-

rak planlar, projeler ve hedefler önermekle ilgilenen edilgen aşamadır. Kritik aşama, statükonun temelden değişime tabi olabilmesini sağlamak için, eskilerinin yerini tutmak üzere yeni yollar önerir. Bu aşamada, savunucuların kendi ideolojilerine bağlılık ve sevgi gösterilerinde buulnmaları gerekmektedir. Bu bağlılıktır ki, daha sonra onları eyleme, kampanyalara ve özverili hareketlere davet edecektir.

Ne Felsefe ne de Bilim böyle bağlılıkları onaylar. Bilim, nesnenin nasıl düştüğünü veya yerçekimi (cezbe) gücünün ne olduğunu tanımlar. Onu kabul veya inkar etmek, onun için bir şeyi değiştirmez. İdeolojiye sahip kimsenin aksine bilim adamı, varsayımlarını başkalarına tahmil etmez. Başkaları eski inançlarına sıkı sıkıya bağlanmaya devam ederlerse, onlara karşı hiziplesme oluşturmaz. Bundan dolayı, bilim adamı ve filozof, her ne kadar da çağlar üzerinde birçok farklılıklar sahnelemişlerse de, tarihte bir devrim başlatamamışlardır. İnsanlık tarihinde muhteşem kıyamları, savaşları, mücadeleleri ve özverileri organize eden, sürükleyen ve onlara ilham olan daima ideologlar olmuştur.

Tabiatı ve gerekliliği ile ideoloji inanç, sorumluluk, katılım ve bağlılığı içerir.

Soru: İdeolojiyi yaratan Felsefe değil midir? İdeoloji kendiliğinden meydana gelebilir mi?

Cevap : İdeolojinin kendiliğinden meydana gelmediği fikrine kısmen katılıyorum, fakat onun Felsefe tarafından yaratıldığı şeklindeki ifadenizi kabul edebileceğimi zannetmiyorum. Sizi gücendirmek istemem fakat Felsefeden meydana gelen şe-

yin hedef ve amaçtan yoksun olduğunu işaret etmeme müsaade edin. Eğer ideoloji Felsefeden kaynaklanmış olsaydı, faydasız olacaktı ve pratikte olmayacaktı ve bu durumda doğru yolun, dünya inançlarının ve hararetli taraftarların büyük önderleri filozoflar olacaktı, fakat filozoflar tarihin ters yüzleri olduklarını kanıtlamışlardır. Yaşamlarını ideolojiler için koyan ve katı askerler olarak döğüşenler daima insan kitleleri olmuştur, filozoflar değil. Bundan dolayı, ideolojileri yaratan, hedef ve ideallerini yükselten topyekün insanlıktır. En göze çarpan şekliyle, ideolojileri öğreten, onları inanca dönüştüren ve eylemlerinde kitlelere öncü olanlar daima peygamberler olmuşlardır. Kur'an'ın da belirttiği gibi, peygamberler daima insanlık kitleleri arasından çıkmışlardır. Kanaatimce, peygambere atfedilen «ÜMMİ» sözcüğü, onun aydın, bilgeler, şairler, elit yöneticiler ile yerleşik otoriteye ait sınıftan olmadığı, fakat ümmi halk kitlesinin sınıfından olduğu anlamındadır.

Şimdi ideolojiyi dinle ilgisi bakımından inceleyelim. Dindar bir toplumda yaşamakta olduğumuzdan, bu konu çok hassas bir bahis olmalı. İlkin ideolojinin dinden ne şekilde ayrıldığını anlatalım. Din, birbirine karşıt iki farklı türden oluşmaktadır. Bu yüzdendir ki, dine karşı bir çeşit kararsız tutumlar ifade ettim daima; ona karşı ya kuvvetli bir kin besledim veya en büyük imanımı ona verdim. Dinle ilgili sözcüklerimdeki bu zıtlık, dinin iki farklı yüzünü tanımamdan ileri geliyor. Hiçbir din bu iki yüzden ayrı değildir. Hıristiyanlık ve öteki inançlar nasılsa, İslam da iki çeşittir. Bir yanda suçlar işleyen, gericilik, atalet ve duyumsuzluk doğuran, çökmüş bir İslam vardır; o, özgürlük

ruhunu öldürdüğü gibi statükoyu da sahte bir şekilde haklı çıkarmıştır. Diğer İslam ise, daima ilk Hıristiyanlığa, Zerdüştlüğe ve diğer dinlere karşı durandır.

Tarih sürecinde İslam, hakikat ile insanın ideali ve onun yüksek isteklerine dayanan insanî realite ile gayri insanî realite gösterisinde bulunmuştur. Bu hakikatın ve hareketin ruhu, felsefesi ve ilk ideal olarak gerçek İslam budur. Fakat tarihte bu İSLAM'ın gelişmesine diğer İslam tarafından izin verilmemiştir. Bildiğimiz kadarıyla, İslami hakikatler ve idealler asıl Müslüman ulusların olduğu yerde kurban edilmektedir.

İdeolojik olmayan şekliyle din, Durkheim'in tanımladığı gibi: eski inançlar ve bireysel duyguların birikimi, kuşaktan kuşağa geçen toplumda yerleşik moda, mezhepler, ayinler, kurallar, gelenekler ve pratklerin taklididir. Böyle bir din, bir grubun veya toplumun ruhunu yansıtmaktadır. O, gerektiği şekilde insanlığın gerçek ruh ve idealini yansıtmaz.

Durkheim'in açıkladığı şekliyle böyle bir dinin pratiği, gruplar halinde insanların kasaba ve köylerden gelip, büyük şehirlerdeki kenar mahallelerde ikameti seçen, iş ve fırsat bulabileceğini bekleyen insanların olduğu Tahran'da da hakimdir. Bu şehrin gecekondularında bir yerde birarada yaşayan beş veya altı köyün sakinlerinin tümüyle karşılaşılabilir. Daha önceden ziyaret eder olduğum bir taşra kasabasına yakın yediyüz haneli köyün dörtyüz hanesi Tahran'a taşınmış, hepsi bir yerde beraberce yaşıyorlardı. (Şehirlerimiz bu şekilde büyüme göstermektedir.) Her nekadar onlardan bazıları ye-

teri kadar para biriktirip araba almağa ve şehrin kalabalığına alışmaya muktedir olmuşsa da, onların çoğu yine de açlık, hastalık ve yoksulluk tehdidine yakalanmaktadırlar. Bu temel sorunlara rağmen bu insanlar bir lamba, bir demet zincir (dövünmek için), bir zil ve siyah gereçler satınalabilmek için para biriktirmeğe çalışırlar. Onları Aşure günü için muhafaza edecekler, böylece o gün İmam Hüseyin'in Şehadetini duyarak caddelerde yürüyecekleri zaman, Muhammed —Abad'ın halkı Behmen— Abad ha'kı önünde eksik olmayacak. Eğer bu günde bir grup, yeni bir yol veya nesne tanıtmada veya başlatmada diğerinden üstün olursa, ötekisi gelecek Aşure Gününde onlarla rakip olmak veya onları geçmek için elinden geleni yapacaktır. Onlar, örneğin, bir deveyi kurban edeceklerdir. Böyle bir eylemin dini olduğunu kabul eden şüphesiz yanılmıştır, o dinsel eylem adı altında yapılan toplumsal bir etkinliktir sadece. Bu münasebetle, çeşitli gruplar kendi toplumsal faziletlerinin ve ayinlerinin gösterisini yapmağa çabalar. Her grup kendi bağımsızlığını, fiziksel yaşantısını ve ortak ruhunu sergilemek ister. İzleyiciler topluluğu yaya kaldırımlarında ve alanlarda, hangi grubun daha iyi ve daha etkileyici olduğunu gözlemek için toplanmışlardır. Şüphesiz, korkunç rekabet, aralıklı sertlikler ve hatta kan dökmeler —Allah için olmayan fakat Muhammed Abad'ın onurunu korumak pahasına yapılan savaş— vardır. Bu gelenekselleştirilmiş şekliyle, toplumun ortak ruhunu gösteren dindir. Ve bir ulusun veya toplumun varlığını birçok kuşakta ve dönemde sürdürmesine yardım edecek olan belirli toplumsal ilişkilerden meydana gelmektedir.

Safavilerin en büyük şaheseri; monarşi, ulus-

culuk ve Sufizmi, üç farklı unsuru Şiilik adı verilen yeni bir bileşimde karıştırıp yoğurmak olmuştur. Onu kaynatıp ondan beslenmemizi sağladılar ve biz de hala onu yutmağa devam etmekteyiz. Bu Safavilerin Şiiliğidir. O, Osmanlı'ya, Rusya'ya, Arabistan'a ve diğer uluslara karşı yükseltilen İran bayrağının rengini taşımaktadır. Tüm bunlar din ve mezhep — şiilik adına ortaya konmuştu.

Böylece, Şah Abbas'ın tahta çıkışıyla İmam Hüseyin'in Şehadetinin yıldönümü olan 10 Muharrem'e rastlayan aynı Yılın aynı ayın 11'inde —Büyük yas ve dinsel matemden hemen sonra gelen zevk ve eğlence günü— kutlanmasına karar verilmişti.

Egemen hanedanın, tarihte kendi konumunu ve idamesini sağlamlaştırmak için ulusal ve dinsel unsurları nasıl kaynaştırıp içlerine hile kattığına dikkat edin. Böylelikle, Ayın 10'unda kederlenilecek, gözyaşı dökülecek, dualar okunacak ve dinsel acılar duyulacak fakat aynı yılın, aynı ayın 11'inde ara vermeden (*) büyük zevk ve zafer şenliği ile ülke çapında kutlanması için emir verilmiş oluyordu. İki unsuru birarada karıştırmak suretiyle Safaviler, o zamana ve yerleşik egemen sisteme özgü kültürel, tarihsel, edebi, düşünce ürünü, ahlaki ve manevi unsurlardan oluşan ulusallaştırılmış iti-

(*) Böyle aralıklar için karar veren yönetici monarş idi. Örneğin, Behram Gur'un saltanatı döneminde senede bir defa: «Eğlenin» emri vardı. Onu duyar duymaz tüm halk, hatta mahrum ve mazlumlar bile neşeli ve sevinçli olmak zorundaydılar. O günde dalgın ve üzgün görülenler şiddetle cezalandırılırlardı.

kad olan ve Safavi Şiiliği adı verilen yeni bir bileşim meydana getirdiler. Bu, ulusun ortak ruhunu temsil eden, Safavilerin otoritesi altında İran'ı yönetmek için kurulan güç sistemini ortaya çıkarıp sabitleştiren ve ulusalcılıkla uyum halinde olan dindir.

Aynı şey Hıristiyanlık için de geçerlidir. Belirgin herhangi bir yer veya mezhep temsil etmeyen İSA bir hareket başlattı, ve onu insanlığa bir mesaj olarak haykırdı. Fakat 5'inci yüzyılda Roma imparatoru onu bir din olarak kabul etti. O, adım adım genişleyerek kilisesi ve papalığı ile toplumun en güçlü kurumu haline geldi. Daha sonra etrafı kaleler, katedraller, saltanatlar, altın defineleri, değişik kıyafet ve kostümlerle sarıldı. O, bu yüzden Orta Çağlarda en büyük ve en güçlü kurum haline dönüşmüştü. Bu şekliyle o, Asurilerin bile kendi tarihlerinde tahayyül edemedikleri katliamlara ve benzeri görülmemiş işkencelere sebebiyet vermek için gücünü kullanabilmişti.

Daha sonra o, İsa'nın ruhunu temsil ettiğini iddia etti, fakat gerçekte Batının ortak ruhunu bütünleştirmişti. Sonuç olarak, İsa ve bakire Meryem Avrupalılaştırıldılar. Bakire Meryem İbrani idi fakat yeni Avrupalılaştırılmış imaj ile o bir Fransız hanımı gibi gösterilmişti: Esmer, kahverengi gözlü ve ince vücudlu. Aynı şekilde Batı'nın tanrısı İsa da Avrupavi özelliklere sahip birisi olarak gösterilmiştir: yeşil gözlü, esmer, açık tenli ve Aleon Delon'un benzeri.

İsa'nın Avrupa'lı gösterilmesinin nedeni, onun artık Filistin'le veya kendisiyle bile ilgili görülmediğindendir. Bu yüzden Hıristiyanlık Batı'nın teza-

hürü, projeksiyonu ve ortak ruhu olmuştur. Nasıl ki Pers Aharamazda'yı Persleştirmiş, Yunan da Jüpiteri Helenileştirmiş ise, Avrupa da İsa'yı Avrupalılaştırmıştır. Anlatıldığına göre, Afrika'daki bazı sömürge kabileler tahtadan ve pamuktan İsa'nın heykellerini yapmıştır, tıpkı birçok Batı kiliselerinde görülen ikonlar gibi. Onlara göre bu heykel, Avrupa sömürgeciliği ile Afrika'ya gelen Batı'nın tanrısı sayılan İsa'yı temsil etmektedir. Daha sonra onlar biraraya gelip heykeli gömerler. Afrika'ya getirilen İsa Avrupa'lıdır; o sömürgeciliktir. Heykel, göksel tanrıyla artık ilgisi olmayan böyle bir İsa'yı temsil için yapılır; o göğe kaldırılan yeryüzü tanrısıdır.

Bir keresinde Şiiliğin Dürzi koluna bağlı bir öğrenci ile Avrupa'da tanıştım. O bana, uzun bıyıklarıyla Şah Abbas'ın resmine benzeyen bir portre gösterdi. Onun ne olduğunu sordum. O da muhtemelen Hazreti Ali'nin portresi olabileceğini söyledi. İran'lılar Ali ve Muhammed'i (S.A.V.) Zerdüştün benzerliğinde resmetmeye çalışmışlardır. Muhammed (S.A.V.), kendi zaman ve mekanında nasıl idiyse, öylece resmedilmemiştir. O, kısa saçlı, değişik elbiselere sahip ve oldukça modern görünümlü birisi olarak gösterilmiştir. Tüm bunlar şunu göstermektedir ki, dinsel sembollere, ayinlere, geleneklere dönüştürülen, halkın ortak ruhu ile ulusalcılıktır. Ve bu da Durkheim'in dinlerden kasdettiği seydir.

Fakat Durkheim'in kasdettiğinden daha değişik bir din vardır ve o da bireyin, veya halkın veya ulusun kendi iradeleriyle uyarladıkları ideolojidir. Fakat geleneksel din ideolojik özgürlüğe izin vermeyecek kadar katıdır. Eski düstur «Allah'tan baş-

ka ilah yoktur» kuşaktan kuşağa tekrarlanmalı. Kimsenin onu değiştirmeğe veya tadil etmeğe cesareti yoktur. Seçme izni veya yerleşik düstura dokunma izni de yoktur kimsenin.

Fakat ideoloji olarak din, bir toplumun mevcut sorunlarına ve ihtiyaçlarına karşılık vermek için bilinçli olarak seçilen bir inançtır. O, halkı veya ulusu, uğruna mücadele ve kavga ettikleri yüce ideal ve hedeflerini elde etmeleri için yöneltmelidir.

İdeoloji seçmek durumunda olan bir kimse, ilkin kendi sosyal sınıfının konumu, kendi toplumunun ekonomik ve siyasal koşulları ve zamanın gerektirdikleri hakkında düşünmesi gerekir. O, mevcut sistemin dehşetini ve ondan duyduğu hoşnudsuzluğun nedenini bilmeğe muktedir olacaktır. O, sistemde bazı temel değişimin veya gelişmenin olması gerektiğine inanacaktır. İnancına istikamet ve hedef tayin etmek için bir ideoloji seçiminde bulunacaktır. Bu ideoloji statükoyu değiştirmek veya onda inkilap yapmak için seçilmiştir; o ideoloğa yeni alternatifler sağlamalı ve ona kendi sloganlarıyla uyum halinde olan idealler ile hedeflere ulaşmasında yardımcı olmalı. Eğer uygun olarak seçilirse kendi ideolojisi birçok bakımdan kalıcı din olacaktır.

Bu durumda, tarihte iki din ya da dönem vardır. Tarihte birinci dönem veya din, ideoloji olarak dindir, ikincisi ise yerli geleneklerin veya toplumsal adetlerin birikimi veya bir grubun ortak ruhu olarak dindir. Büyük peygamberler belirli kabileler arasından zuhur ettiklerinde, insanlığı uyandırmak ve aydınlatmak için tarihi hareketlere öncülük ettiklerinde ve insan kitlelerinin deste-

ğında kesin sloganlarını haykırıdklarında, kendi taraftarları etraflarına toplanmış ve kendi hür iradeleriyle onlara katılmışlardır. Bu, dinin ideoloji olarak belirmesidir. Fakat daha sonra o, asli çabasını yitirdi ve sosyal bir kurum şekline büründü. Çoğu dinler aynı yolu izlediler, ideolojiler sosyal kurumlarda dejenere edildiler. Kurumsal dinlere inananların çocukları, atalarının yollarına ve inançlarına bağlanan inananlar olarak doğmuşlardır. Müslümanların, Budhistlerin ve hatta modern materyalistlerin ve sosyalistlerin coğrafi, ırksal ve genetik olarak önceden tesbit edilmeleri gerekiyordu. Ve onlar şimdi aynı güçlerden etkilenmektedirler. İster dini olsun, ister dini olmasın, gelenekselleştirildiği zaman ideoloji artık ideoloji olmaktan çıkar. Seçim yerine tahmil edildiği aşamada ideoloji bir sosyal kuruluş ve kültürün bir parçası olmaktan başka bir şey değildir; zira o, asli misyonunu yitirmiştir.

İslam'ın zuhuruyla Pers halkı, imanı kendi hür iradeleriyle kabul ettiler ve Hicretin birinci asrında inananların safına katıldılar. Hicretin 120-130'uncu yıllarında Ebu Müslim Horasani Horasan'dan 600 kişilik Müslüman savaşçıyla birlikte yerleşik hilafet hükümetini ele geçirdi. O, peygamberin ahfadından olanlarca yönetilecek adil İslami hükümet sistemi için savaştı. Her ne kadar Ebu Müslim Horasani'nin doğum yeri Tronsoksanya, onun Bağdat halifesine karşı kıyamından önce fethedilip İslamlaştırılmışsa da, Tronsoksanya halkı kendilerini İslam'a öylesine adayıp bağlanmışlardı ki, İslam'a dönüşten 30 veya 40 yıl sonra (Hicretin 70-80'inci yıllarında) bozulmuş İslam sistemine karşı kıyam ederek onu yıktılar ve yerine meşru olanını yerleştirdiler. Kısa zaman öncesine kadar onlar Mecusi

ve Persli idiler, fakat şimdi peygamberin ahfadı tarafından yönetilen ve himaye edilen İslami sisteme bağlanmaya devam ediyorlardı. Tüm bunlar gösteriyor ki o zamanın İran'lıları tümden İslam'la şereflenmişlerdir.

Zerdüşt'ün dini Persleştirilmişti. Ahuramazda, İran'lı olmayan ırklara muhalif bir İran'lı tanrıya dönüştürülmüştü. Aynı şekilde Zeus'a, Yunan'lı olmayan Trocenlere karşı onları müdafaa eden Yunan tanrısı olarak tapılıyordu. İran ırkı ile onların ırksal ortak ruhlarını temsil edebilir diye, Zerdüşt İran inancına dönüştürülmüştü. Fakat İslam'ın zuhuruyla, eski inanç tüm ulusal ve ırksal yönleriyle terkedilmiş ve bir yana itilmişti. Sembol ve inançlarının eski dinle ilgisi olmamasına karşın, İslam yeni bir inanç olarak kabul gördü. Her ne kadar İslam yeni muhtedilerin ırksal ve ulusal ilgileriyle kendisini ilgilendirmemişse de, onlar yeni inancı seçtiler ve tüm kalbleriyle ona bağlandılar.

İslam'ın hazır olarak kabul edilmesinin nedeni, eskinin yönetici aristokrasisinin toplum kitlelerine gaddarca ve adaletsiz davranmaları, toplumda sosyal eşitsizlik ve vurgunculuğun hakim oluşundadır. Fakat yeni bir ideoloji olarak İslam, adalet ve eşitlik, imamet ve yönetimde yeterlilik esasına dayanan yeni bir toplumsal düzen getirmiştir. Onlar eski despot sistemin neden olduğu sorunlarla ve uzun zaman çekilen acılara bu ideolojinin sloganlarında çareler aramağa başladılar; bu yüzden onlar yeni akideyi kendi hür iradeleriyle seçmeğe hazırdılar.

Bugün Afrika'da İslam bir ideoloji olarak da mevcuttur. Ve milyonlarca yerli Afrika'lı tarafından seçilmektedir. Daha çok taraftar bulmak için

milyarlarca dolar harcıyan Katoliklik ile Marksçılık da birer ideoloji olarak mütalaa edilir. İdeolojik rekabet savaşını başlatan üç farklı ideolojiden İslam, kıtada her ne kadar en az teşkilatlanmış misyonerliğe sahipse de, diğer iki ideolojiden daha çok yerliyi çekmektedir. Vincent Monteil'e göre, Afrika'da itikat değiştiren her beş kişiden dördünden fazlası İslam'a dönmektedir. Sadece bir kişiden daha azı Hristiyanlığa dönmektedir. Hristiyanlığı seçenlerin çoğu da şirketlerde, kuruluşlarda, Batılı elçiliklerde ve kurumlarda çalışan kimselerdir. Görünen odur ki, böyle şahısların Hristiyanlığa girişi, işverenlerin inancını kabullenmekle, tatmin edilen maddi ihtiyaçlarından kaynaklanmaktadır. Hristiyanların misyonerleri teşkilatlı ve iyice kurumlaşmış olmalarına karşın, İslam'ın orada herhangi bir misyoneri yoktur. Onun yegâne misyonerleri bir kaç kendini adamış fakir insan veya yerli Afrika'lılar arasında Allah'ın kelimelerini yaymağa kendilerini adamış dilencilerdir. Kur'an'ın herhangi bir yerli Afrika diline tercüme edilmediği olgusu bir yana ve İncil birçok yerli lisana aktarılmış iken, hatta ücra gecekondularda yaşayan ve konuşucuları birkaç aile efradını geçmeyen, bilinmeyen lehçelere aktarılmış bulunmasına rağmen, yine de İslam kıtada herhangi bir başka inançtan daha fazla muhtedi toplamaktadır.

İslâmın Afrika ve bazı Latin Amerika toplumlarında siyah halk arasında bu kadar itibar kazanmasının nedeni onun, siyah insanlar için ırkçılığa ve eşitsizliğe muhalif bir ideoloji oluşundandır. İslamı kendi ideolojisi olarak seçen siyah insan, sözde ve eylemde ırkçı ayırıma ve eşitsizliğe karşı olduğunu kanıtlayan İslam'ın ihtiyaçlarına karşılık

verdiğinin ve mahrumiyetinin üstesinden geldiğinin farkındadır. O, İslam kadar hiçbir dinin ırkçılığa ve adaletsizliğe karşı durmadığını keşfetmiştir. Bugün, tanık olabileceğimiz gibi Yahudilik barbarca ırkçı üstünlüğe bağlanan ve Faşizm'den daha kötü olan Siyonist bir tutum takınmıştır. Halbuki İslam, ilk fetih yıllarında diğer dini gruplara karşı hoşgörülü davranmıştır. İslam'ın ilk fetih yıllarında ve pazarımızın dinsel duygu ve tutuculukla dolu olduğu aynı dönemde İran'daki yahudilerin İran'lı tüccarlar gibi birçok iş fırsatı elde etmelerine olanak tanınmıştır. Şüphesiz onlar bugün de eşit haklardan ve fırsatlardan yararlanmaktadırlar. Onların dinde ve ırkta farklı olmaları İslam tarafından bir aleyhtarlık oluşturmamaktadır.

Soru : Afrika'da ne tür bir İslami misyonerlik mevcuttur ve orada İslami düşüncenin gelişimine katkıda bulunan etmenler nelerdir?

Cevap : Ne yazık ki bu soruya samimi olarak olumlu bir cevap verilemez. Yine de siyah kitleler arasında İslami düşüncenin gelişmesini arttıran yegâne büyük etmen, orada İslamın kazançla yönlendirilmiş misyonerliğe sahip olmadığı olgusudur.

Soru : Bu nasıl mümkün olmaktadır?

Cevap : Toplumumuzda genç kuşağın kendilerini İslam'dan ayırmak ve uzaklaştırmak isteyişlerinin nedeni, çoğu zaman imanın sözcüleri olarak sahte tavır takınan bir sürü çıkarcının, imanın gerçek tebliğcileri ile karıştırılmalarından ileri geliyor.

Şiiliğin İsnaaşeriye koluna bağlı Şaşeddin adında Tanzanyalı bir arkadaşım vardı. Buraya Farsça okumak için gelmiştir. O, Tanzanya'da kendi ce-

maatinde bir yazar, alim ve şahsiyet idi. Kendi küçük Şii cemaatlerinde dinin uygulanışı ile ilgili olarak şunları anlattı:

«Küçük bir azınlık olarak Tanzanya'da özel bir konumumuz var. Küçük Şii cemaatimiz, sosyal organizasyon açısından Nyrere'nin ilerici hükümetinden daha ilerici gözükmektedir. Amatör Müslümanlar olarak, profesyonel Müslümanlarca tarafımıza dikte edilmeden serbestçe seçebiliyoruz ve kendi başımıza hareket etmekteyiz. Kendi başımıza bırakılmış olduğumuzdan, zekatın ne kadar, nasıl ve kime verileceğini kararlaştırmak üzere sık sık biraraya geliriz. Bu tür meseleleri kendi başımıza hallediyoruz, çünkü böyle konulara katılacak yerleşik bir dinsel kurum yoktur orada.

Zekat verme hakkında karar vermek zorunda olduğumuzda, zekatın İslam'da harcandığı yerler örneklerini incelemeğe çalıştık. Bunu yaparken belirli toplumsal amaçlarda kullanılmak üzere bir fon oluşturmağa karar verdik. Ve fonu cemaatte himaye edecek özel bir kurul tayin ettik. Daha sonra Hums meselesini beraberce ortaya koymamız gerekti, fakat onu hesap etmenin oldukça güç olduğunu gördük, zira tümümüz aralarında böyle meseleleri çözümleyecek bir Seyyidten (peygamber neslinden olan) yoksun siyah ve amatör Müslümanlardık. (Bununla beraber son zamanlarda başka ülkelerden bazı Seyyidler göründü.) Daha sonra cemaatin tüm üyelerini sigorta etmek üzere bir sigorta şirketi kurmağa karar verdik. Halk için iyi bir şeydi bu, çünkü sürekli olarak sermayesini arttırıyordu. Daha sonra cemaatin üyelerine faizsiz borç verecek bir KARZ-I HASEN Bankası kurmağa karar verdik. Bu yolla cemaatimizin birçok ekono-

mik sorununu çözmeğe gücümüz yetiyordu. O esnada sermayemiz artmağa devam ediyordu. Böylece diğer sosyal programlara sahip olmayı bekleyebilirdik.

Bir başka sorun da, sahip olduğumuz Şiiliğin İran'daki haliyle Hindistan'a geçen şekilde oluşuydu. Onlar gibi Aşure gününü kutluyor, aynı bayrakları yükseltiyor, aynı yemekleri, etleri ve tatlıları pişiriyor ve aynı masa örtülerini yayıyoruz ve daha sonra halk etraflarına oturup, neredeyse çok yemekten çatlayacak duruma gelecek olan mideleri dolduruyorlar. (Bu bir İran geleneğidir). Bu günde yaklaşık, beşyüzbin, veya bazan bir milyon tümeni boş yere israf ediyoruz. Böylelikle, bu geleneğin faydasızlığını soruşturmağa başladık ve bu büyük meblağı üretken yolda harcamak için araştırma yaptık. Tüm bu paralar İmam Hüseyin için harcanıyordu. Onu bir günde harcamaktansa, daha hayırlı bir işte kullanmanın daha iyi olacağında anlaştık. Bir kaç görüşmeden sonra İmam Hüseyin Burs Yardımı kurmayı kararlaştırdık; amaç cemaatten dışarıya gönderilecek nitelikli ve hak kazanan öğrencilere yardım etmekti. Böylece, mide için harcanmakta olan para, eğitim için harcanacaktı. Bütün bunları önümüzde kimse durmaksızın başardık, çünkü bize dikte edecek veya başlattıklarımıza itiraz edecek resmi bir dini grup yoktu.» (*)

(*) Tahran'da, peygamberin Ehl-i Beytine ilgi duymadığım söylentileri dolaşmaktaymış. Bu söylenti beni oldukça hayrette bıraktı, zira bir aşırı Şii'den daha fazla, tüm sevgimi ve inancımı bu ideal-Ehl-i Beyt ·

Cemaatin ilk katkısının beşyüzbin tümen olduğunu anlattı bana. Dört yıl sonra, Fars Edebiyatından Atmosfer Fiziğine kadar değişen farklı sahalarda ihtisaslaşmak üzere, dışarıda İmam Hüseyin Bursu'ndan faydalanan yetmişten fazla öğrencisi vardı cemaatin. Ayrıca, cemaatin her öğrencisinin yabancı üniversitelerde okumak üzere desteklenebilecekleri kadar fonun arttığını anlattı bana. Ayrıca şunu da zikretti: Sosyalist rejim olan Tanzanya hükümetinin dışarıda bursla okuttuğu öğrenci sayısı otuzu geçmezken, bu küçük topluluk yetmişten fazla öğrenciye yardım yapabiliyordu ve bu sayı her sene artıyordu. Böylece, Aşure gününde israf edilen bütçe, cemaatte bilgi ve ilmi geliştirmek için harcanıyordu. Sonuç olarak oburluk Şiiliği akıl Şiiliğine dönüştürülüyordu. İlki için örnek Safavi Şiiliğidir, ikinci tip ise Ali'nin Şiiliğidir.

Soru : Bu cemaat başka ülkelerdeki diğer Şii halk tarafından ziyaret edildi mi hiç?

için adadığımı zannediyorum. Bu duyguyu hayatımın ilk kesiminden daha yüce tuttum. Ali'nin baba, Fatıma'nın ana, Hasan ve Hüseyin'in oğullar, Zeynebin kız olduğu Ehl-i Beytte - bu ideal bileşimde - insan kendi değerini ve ideal özünü algılayabilir. Daha sonra anladım ki onlar gerçekten de karşı olduğum kendi ehl-i beytlerini (ev halkını = aile efradım) kasdediyorlar. Oburluk, tıka basa mide doldurmak yerine bir zihin aydınlatılırsa veya takiyenin yerine bir okul yapılırsa, tehlikede olacak olan gerçekte onların sınıfıdır. Eğer din gerçekten de Tanzanya'lı Şiilerin tatbik ettikleri şekilde uygulanırsa, ondan geçimini sağlayanlar kaybedecektir. Sırtından geçinecekleri başka kaynakları kalmayacaktır çünkü. Ancak böyle insanların yokluğunda bir İmam Hüseyin Bursu meydana getirilebilir.

Cevap : Hayır. (Fakat siz oraya Seyyid olarak gidebilirsiniz, zira onlar böyle üyelerden yoksundurlar ve onları rahatsız ediyor görünen de budur). Yine de iş amacıyla oraya giden Hindistan'lı Şiiler vardır. Fakat onların bağlanmak için eski geleneklere sahip olmayışları veya böyle teşvik edici ortak kararları onaylamamak için yollarında duran tenkidçi bir sınıfa sahip olmayışlarından dolayı, cemaatin çoğu üyesi dinlerinin meselelerine el atmayı, onları değerlendirmeyi ve cemaatin hizmetine sunmayı zorunlu hissediyorlar. Geleneksel bir toplumda bu türde bir değişimi tanıtmak oldukça güçtür. Tanıtımı yapılan en ufak bir değişim veya gelişme üyelerin kalbinde dehşet salmak zorundadır. Tanzanya Şiiliğinde sosyal bir geleneğin var olduğu düşünülmemektedir; O pratik ve gelişmeci özelliğe sahip inkilapçı bir ideolojidir.

Bir gün bir arkadaşım, çalışmalarımın bir büyük kusura sahip olduğundan söz etti bana. Onu söylemesini istedim ondan. O da eserlerimin bazı insanlara çok dokunduğundan bahsetti. Bunun benim kusurum olmadığını, beni ve eserlerimi değil de onlardan gocunanları suçlaması gerektiğini anlattım ona. Onları kimse değiştiremesin diye, bir şeyler yapmam gerektiğini söyledi. Onun bildiği olası bir çözümün olup olmadığını sordum. O da onların sözcüklerimi değiştirmelerinin nedeninin konularımı oldukça tam, geniş ve içten bir kaç cümleyle sonuçlandırıp bitirmek alışkanlığından olduğunu söyledi. Sözlerimi öylesine içten ve ikna edici şekilde bitirmemiş olsam, onların dinleyenlerim ve okuyucularım tarafından öyle kolay bir şekilde değiştirilmeyeceklerini söyledi. Yine de ifade etti ki bazı tutucu unsurlar benim içten ifadelerime tahammül

edemiyorlar, bazıları da sarsılıyorlarmış. Ben de ona cevaben, «sonuçlarımın tonunu ve içtenliğini değiştirirsem, sözlerimi harabeye çevirmiş olurum» diye karşılık verdim. Fakat o bana, ne yapacağımı, nasıl başlayacağımı, nasıl bitereceğimi vs. anlatmaya devam etti. Tüm bu meseleler kuşkusuz dinin bir parçası haline gelen sosyal geleneklerdir. Sosyal gelenekler gibi uyulan belirli güzelleştirmeler bazan dine öylesine nüfuz ediyor ki, onları eleştirmeye kalkışırsanız, dinin kendisini eleştiriyorsunuz diye suçlanırsınız.

İdeolojinin aksine geleneksel din, değişime ve yeniliğe karşı direnmek eğilimidir.

Arabistan'da bir sınıf halk veya İran'da köleleştirilmiş ve mahrum bırakılmış ulusa benzer bir halk veya sınıf, bilinçlice ve hür olarak yeni bir din seçimine başladığında, seçilmiş inancı ideolojik halde varsayar. Çünkü o, bir hedefi geliştirmek veya sosyal bir ihtiyacı yerine getirmek için serbestçe uyarlanmıştır.

Soru : İlkin kişinin kendi ihtiyaçlarını bilmesi ve daha sonra da onun arzu edilen ideolojiyi seçmesi gerekmektedir. Fakat, bildiğimiz kadarıyla kişi arzu edilen ideolojiyi bulmak için uzun yaşamayabilir. Bu durumda ne yapması gerekir?

Cevap : Bu ilginç bir sorudur. Ve hemen hemen herkesin zihninde aynı soru var görünür. Yine de, bir ideoloji seçmek, tüm ideolojiler tek tek incelensin veya tüm dinleri mukayese etmek ve benzetmede bulunmak ve daha sonra da hepsinden en ikna edici olanını bulmak demek değildir. Bu tip yaklaşım, araştırma ve bilimsel elemeye daya-

nan akademik olanıdır. Bildiğiniz gibi, bilimsel yöntem, ideolojik yöntemden farklıdır, tıpkı bilimin ideolojiden farklı olduğu gibi. Bu durumda ideoloji tarafından uyarlanan yöntem, bilim tarafından ileri sürülenin aynısı değildir. Bilimsel yöntem araştırma, deney, analiz ve kuram işlemine dayanmaktadır. Fakat ideoloji böyle bir işlemden geçmez. İdeoloji, tıpkı aşk gibi cazibe ve tesire sahiptir. O da tıpkı aşk gibi iyi veya kötü olmak noktasından ölçülemez. Aşk, içe sinmeden ölçülemez, mukayese edilemez, bir şeye benzetilemez veya kendisine kıymet biçilemez. İdeoloji, kişinin içine çekildiği ve tüm benliğinin ondan etkilendiği bir aşk ve inançtır. Fakat bu, inanca bir nevi bilinçsizce teslim oluş diye yorumlanmamalı. Eğer o bir teslimiyet olarak görülmesi gerekiyorsa, kuşkusuz kişinin kendi zekâ ve bilinci ile o kişinin imanının boyutuna dayanan unsurunu içerir. İdeoloji seçiminde iman en yeterli unsurdur. Bilimsel yönteme ihtiyaç duyulmamaktadır. Böylece ideoloji insanı akademik yöntemi takip etmek zorunda değildir, zira imanı yeterlidir.

Tarihsel hareket olarak ideolojiyi incelemek için Orta Çağlardan başlayabiliriz. Tarihin bu dönemi, geleneksel dinin bileşimi olan Klisenin, Ortaçağ Feodalizminin, Hristiyanlığı resmi ve yerleşik dinleri olarak kabul eden Avrupa'nın dönemidir. Bu dönemde İncil Latince'ye tercüme edilir. Latince Klisenin ve hakim teokrasinin diliydi. Buna rağmen, İncil'in Fransızca ve İngilizce gibi Avrupa lisanlarına tercüme edilmesine izin verilmiyordu. Klise tarafından İncil'in dili olması nedeniyle Latince'nin Rabb'in dili olduğu iddia ediliyordu. Bu yüzden Mukaddes Kitap Latince olarak okun-

malıydı. Fakat, bildiğimiz kadarıyla İsa'nın dili Latince değil, İbranice idi. Halbuki Latince Orta Çağlardaki dil olarak telakki ediliyordu. Neden? Çünkü, Latince Avrupa'nın anadili, kendi tarih ve kültürünün dili idi; o yüzden Hristiyanlığın Avrupalılaştırılması ile Latince İbranice'nin yerini aldı. Fakat daha sonra Hristiyanlık Filistin'de zuhur eden İsa'nın dini değildi artık. Bu amaca ulaşmak için Klise mukavemet ile karşılaştı. Yine de, katliamlara sebebiyet vermek pahasına da olsa amacına ulaştı. Anlattıklarımız ışığında, Ortaçağ tarihte anti-ideolojik bir devir olarak görünebilir, zira, o dönemlerde insanı ve toplumu yöneten ideoloji değil geleneksel dindir.

Fakat Rönesans (15 ve 16'ıncı yüzyıllar) Avrupa'nın kendiliğinden bilinçlendiği bir tarih dönemidir. Bir neslin, olmak, kendini bulmak ve gelenekten ideolojiye hareket etme işlemini tecrübe edinmeye başladığı dönemdir.

Bu dönemde, kendi toplumumuzun entellektüelleri de geleneksel din ve inançlarından yeni ideolojilere ve düşüncelere doğru hareket ettikleri benzer bir geçişte bulundular. Fakat bu geçiş eski dinleri terkettikleri anlamında değildir. Eğer iyi yönlendirilirse, geleneksel dinden yapılacak böyle bir kopma en tesirli ve gerekli vecheye veya aşamaya dönüşecek ve onunla yeni kuşak kendi seçimiyle dine doğru hareket edecektir.

Başka bir deyimle taze beyinler geleneksel dinin katı şekillerinden kurtarılmalı ki, İslamı ideolojik olan en yüce şekliyle kabul edebilsinler. Eğer genç kuşağa bu özgürlük verilmezse, böyle bir İslamı kabul etmeye güçleri yetmeyecektir. Gençler bir ideoloji olarak İslama, eskilerden daha

çok taliptirler. Muhtemelen aynı nedenden dolayı, her ne kadar çoğu, İslamın ortodoks ve fanatik zihinlerinden daha fazla dindar değillerse de, toplumun gençleri ve entellektüellerinin fikirlerime daha çok talip çıkarak değer biçmeleri ve onları anlamaları bundandır. Hatta bu ülkede İslamın geleneksel zihinlerine İslamı götürmem benim için hemen hemen olanaksız olmuştur. Fakat yeni hareket, kendi yeni ideolojisine doğru iyi yönlendirilmedikçe ilerici olamaz.

Konumuza dönecek olursak, 15 ve 16'ıncı yüzyıllarda Rönesans, Rönesansın gelişine kadar Avrupa'yı yöneten ortodoks dine karşı ani bir kitle kıyamını yaşadı. 17'inci yüzyıl, Kilisenin etkisinden kurtulmuş entellektüel sınıfın çağı olarak görüldü. O, uyanmış, hürriyetine kavuşturulmuş ve kendine hakim entellektüellikti; düşünebilmeğe, araştırmağa, analiz etmeğe ve nesneleri tahlile, çözümsel, eleme ve önerge bakımından değerlendirebilmeğe muktedirdi. Eskinin gelenekçilerinin aksine o, analitik ve çözümsel yöntem ve işlemlerle ilgileniyordu.

Ardından, bağımsızlık için ulusal başkaldırı ve devrim çağı olarak 18'inci yüzyıl geldi. O, aynı zamanda insancılık (humanitarizm) çağıydı. Çağın entellektüeli analitik ve araştırıcı bir zihne sahip olmuştu. O, demokrasi, hürriyet, humanizm ve Fransız İhtilalini benimsedi.

19'uncu yüzyıl ideoloji çağıydı. Avrupa'nın sistematik olarak nasıl ilerlediğine dikkat edin. Onun evrimi ferdin zihni ilerleyişine paraleldir. Başlangıçta Avrupa önyargılı bir mukallitti. Daha sonra adım adım kendini tanımayı öğrendi. Ardından tutuculuğa başkaldırdı. Onun başkaldırışı, düşünce hürriyeti elde etmesini sağladı; şimdi nesneleri ana-

liz edebiliyor ve teoriler ortaya koyabiliyordu. 19'uncu yüzyılda bir nevi ideoloji olan farklı ve kesin bir inanç bahşedildi ona. Fakat bu, birçok büyük ideolojiler üretti; 20'inci yüzyılın hakim müessir felsefesi olan existansiyalizm (Varoluşçuluk) bile bu çağa aittir. Hegel, Nietzche, Schiller ve birçok büyük sima bu çağa aittir. Faşizm. Sosyalizm, Marksizm ve Sentimentalizm 19'uncu yüzyılla ortaktırlar.

Fakat bizim çağımız, 20'inci yüzyıl, büyük bir yıkımın çağıdır. O, kuvvet delisi ve para zihinli sınıfın ortaya çıktığı çağdır. Kendi güçleri ve paraları ile bu çağdaki büyük bilimadamlarının ve felsefecilerin beyinlerini yıkadılar. Onlar, şeytanca dil dökmelerle çağın bilimsel zihinlerinin, bilimin tarafsız olduğu, katılımcı olmadığı ve insanlığın daha ileri ihtiyaçları ile ilgilenmediği genel varsayımını yapmağa ikna ettiler. Bilimin artık bir şeyin nasıl olması gerektiğiyle ilgilenmediğini söylediler; o, sadece bir şeyin ne olduğuyla ilgilenmekte idi. Bir şeyin veya kavramın nasıl olması gerektiği sorunuyla uğraşmanın ideolojiye düşen bir görev olduğunu söylediler. Bu çağın düşünürleri ve bilim adamları, bilimi tarafsızlığa indirgemekle, kendilerini insanlığın ideallerinden ve daha ileri araştırmalardan ayırdılar; öte yandan, kendilerini kuvvetin ve paranın hizmetine adadılar. Laboratuvarlarla, akademik kuruluşlarla, kapitalist şirketlerle vs. sınırlandırılmakla artık insan ideallerinin hedeflerine öncülük ve hizmet için izin verilmemekte ve yeteri kadar serbest bırakılmamaktadır. Bundan başka, siyasal partiler ve hakim güçler sık sık, katılımcı olmamak ve tarafsız kalmak isteyen bilimadamlarını, yazarları, şairleri, sanatçıları, ve filo-

zofları tuzağa düşürmeğe çalışmaktadırlar. Toplumun ve zamanın kaderini kendi hedef ve çıkarlarına mahkum eden bu partilerle, güçlerdir. Öyleyse bu çağda bilim para ile çiftleşmiştir, ve karıyı kocadan, evin sahibini uysal bağımlıdan ayırdetmek kolaylaşmıştır.

Bilimin çözümler vermekle, önerilerde bulunmakla, protestoları harekete geçirmekle ve gelecekten haber vermekle ilgilenmesi gerekmediği fikri, Sorbonne, Harvard, Cambridge, Oxford ve daha birçok modern üniversitelerde desteklenen hakim moda haline geldi. Bu, çağın modasıdır. Bilim dışı olgulardan, onların nesnel incelemesinden ve analizinden sorumludur. Fakat bilim insanın ve kitlenin sorunlarını çözmekten alıkonulursa, mahrum kitleleri uyandırmasına, onların kıyamlarını ve inkilaplarını yöneltmesine, gelişmenin ve ilerlemenin yollarını bulmalarına yardım etmesine, kendi gerçek ve ideallerine varmasına izin verilmezse, bilimin insana ne yapması gerektiğini anlatması gerekmiyorsa, kimin anlatması gerek? Başka alternatif mi var?

Soru : Bilgisayar için ne diyorsunuz?

Cevap : Evet. Onun bir saatlik maliyeti 1000 tümendir. Böylece, kime hizmet etmesi gerektiği, kimin bilgisini hesap edeceğini ve kime karşılık vermesi gerektiği oldukça açıktır. Şüphesiz, maaşı 10 tümenden fazla olmayan insanların ona gücü yetmediği gibi, onu kullanma durumları da yoktur.

Dahinin, Fizikçinin, Psikoloğun, İstatistikçinin vs.'nin dünyadaki kapitalist veya diktatörlük sistemlerinden birinde temsil edilmekte olan güç

ve sermayenin ücretli köleleri ve çıkarcı kimseler olmalarına etken olan bu yüzyılın belirgin ürünü olarak bilimin tarafsızlığıdır. O halde, bilim ideolojiden bağlarını koparmıştır ve sürekli olarak onu mahkum etmektedir. Bu çağın birçok entellektüelinin gerçekte ideoloji hakkında peşin yargıları mevcuttur. İnanç sorununa karşı olmaları itibariyle entellektüellerin çoğu onun artık tartışmaya değer olmadığında ısrar etmekteler. Onlara göre inanç sorunu tükenmiş ve bitmiş bir konudur. Onun Avrupa'da sıkıcı ve ihtilaflı bir fikir olduğunu iddia ediyorlar. Bu tür bir entellektüel, beyninde aşılananları mırıldanan bir mikrofon gibi hareket etmek isteme eğilimindedir. Böylece o, inanç sorununun ve bu tabiattaki diğer sorunların çözüldüğüne ve ebedi olarak halledildiğine dair basmakalıp fikirleri tekrarlamak zorundadır. Fakat bu sorunun halledildiğine dair haberi nereden almıştır? O, bazı kutsal yerlere yakın kalabalık otellerde yaşamış olsaydı ve dolandırıcıların hacıların ve zenginlerin etrafında nasıl döndüğünü ve kendi malmeleleri için onları nasıl aldattıklarını gördü mü hiç? O, şüphesiz böyle insanlar arasındaki inancın öneminden habersizdir. Bundan dolayıdır ki, modern medeniyetin bu sorunu hallettiğini iddia etmektedir. Hayır! Modern medeniyet inanç ve ideoloji sorununa hemenhemen hiç ilgi göstermemiştir.

Bugün bilim bilim içindir, sanat sanat için, edebiyat edebiyat için. Evet çağımız iman ve ideoloji sorunuyla değil de bu tür konularla ilgilenmektedir. Fakat bu konuları ileri süren kimdir? Niçin? Ve onlardan faydalanacak olanlar kimlerdir? Ya insan kitleleri bilimin nimetlerinden neden mahrum bırakılsınlar? Kıyamları, önderlikleri ve idealleri bi-

limin yol göstericileri ve dahilerince neden değinilmeden bırakılmaktadır? Eğer toplumumuzun nasıl değiştirileceğini ve şekilleneceğini anlatmağa gücü yoksa, bir sosyoloğun faydası nedir? Eğer kendini üniversite pozisyonuna, sınıf duvarları arasında sosyolojinin öğretim ve analizine hapsederse, toplumuna nasıl yardım edebilir ve onların sosyal sorunlarını nasıl kavrar? Böyle bir sosyolog genellikle düzenin ajanı olup çıkar. Bundan dolayı da ideoloji ile ilgilenmeyi reddeder. Bana anlatıldığına göre, Sosyoloji öğretmek üzere bir sosyolog buraya davet edilmiş, fakat sonradan bazı fakülte üyeleri onun istihdam edilmesine karşı çıkmışlar. O adamın bir Sosyolog olarak bilimin tarafsızlığını zedeleyecek ideolojik inançlara sahip olduğunu söylemişler. İyi eğitim görmüş, derin ve bu sahada oldukça yetkin uzman olan bu adamı tesadüfen tanıdım. Onun ideolojik bir inanca bağlanması, bir Sosyolog olarak mesleğinin yetkisiz kılınması için kendisine karşı kullanmıştı. Nitelikli bir Sosyolog olmak; istenen suskunluğu ortaya koymak, imandan, hedeften, idealden yoksun olmak demektir. Onun anlamı; sistemi eleştirmekle ilgilenmemek veya onun gelişimi için yenilikçi önerilerde bulunmaktır. Onun anlamı; halkın idealleri önünde katılımcı olmamaktır.

Bildiğimiz kadarıyla, bilimsel tarafsızlık sloganı, geri kalmış ulusların entellektüel ve bilim adamları üzerinde de dikte edilmektedir. Ve ısrarla tekrar edilmektedir. Bu; zamanımızın sonucunda bozulma, sömürgecilik, işgal ve savaşlar —ki hepsi içten yükselmektedir— getiren trajedisidir. Onun dışında, sık sık tekrar edilen uyumlu ve anlamlı

sözcüklerden başka, süregelen bir şey mevcut değildir.

Bu yüzden, 20'inci yüzyıl bilimsel analizin, bilimsel tarafsızlığının, bir tarafta bırakılan ve akamete uğratılan tarih felsefesinin çağıdır. O, ilk inançtan daha güçlü inanç olan kuvvetin kuvvete olan inancıyla hükmetmek için parçalara ayrılmış ve yenilgiye uğratılmış inancın çağıdır. O, yüce değerleri için imanını ve bağlılığını yitiren topyekün insanlığın çağıdır ve o, gerçek bilimsel bilincini ve toplumsal katılımını yitirmiş bilim adamının çağıdır. Tüm bu yenilgiler ve kayıplar hakim güçlerin daha güçlü olarak hükmetmesini sağlamaktadır.

Bununla beraber, ideoloji hakim güçler ile kapitalist sistemler için büyük bir potansiyel tehdittir. Fantomlarla, atom, hidrojen ve kobalt bombaları ile silahlanan tüm bu büyük güçlerin yenilgisine sebep olarak hangi etkenler faaliyet göstermiştir? Kuşkusuz, dünyanın aç ve eli boş kitleleri! Entellektüelin ruhu da bu yenilgiden incinebilir, zira o, imandan ve acı çeken insanlığın hedefine sempati beslemekten yoksundur. Böylece, bu mide aç ve el de boş olmalı ve başkalarının kalbi de inançsız kalmalı! Fakat o, nesnelerin nesnel olarak görünmesini ve kaydedilmesini isteyen, analiz çağında yaşayan nesnel ve tarafsız bir bilim adamı olduğu şeklindeki kelimelerle kafasını doldurmaktadır. O, inancın öldüğünü, onun geçmişini duygulu aristokrasisinin ve Ortaçağ Mistisizminin özelliği olduğunu hatırlamalıdır.

O, inancın hedefine hizmet etmenin bilim için küçültücü olduğunu; biçimini bozucu olacağını hatırlamalıdır. Onun ilgilenmesi gereken şey nesnel-

liktir. Bu yüzden o, nesnel bir bilim adamı olarak ve bu analiz çağında yaşamakta olduğundan, bir ideolojiye sahip olamaz.

Yüksek maaş ve lüks için hükümetlere, kurumlara ve büyük güçlere kendini satan modern bilim adamı, şüphesiz işveren efendisinin çıkarlarına hizmet etmek zorundadır. Daha yüksek bir maaş ve daha iyi bir hayat için o, kapitalizme ve hatta Faşizme bile hizmet etmeğe hazır olacaktır. Onun meslekdaşları daha sonra tüm dünyaya bilimin ve bilim adamının tarafsız olduğunu haykıracaklardır.

Statüko nasıldır ve nasıl olması gerekmektedir? Bu, ideolojinin ilgilendiği şeydir. İdeoloji sahibi olmak, statüko'nun nasıl değiştirilmesi gerektiğine dair uyanık bir imana sahip olmak demektir.

İdeoloji statükoyu ,onun bağlılarının toplumsel, tarihsel, coğrafi ve siyasal durum ve aşamalarıyla birlikte, aynı toplumdaki diğer katılımcı gruplarla mukayesedeki konumları ile açıklar. İdeoloji, ayrıca, kişinin koşullarını ve bağlı olduğu grubun, sınıfın, bölgenin ve ulusun saflarını da yorumlayabilir. O, insanlık, gruplar, sosyal sınıflar ve tabiatla ilgili birçok probleme cevaplar bulabilir.

İnsan, ideolojiye nasıl kavuşur? Ve hangi insanlar ona ulaşabilir? Daha önce de söylendiği gibi filozof veya bilim adamı bir ideolog değillerdir. O halde, ideoloji bilim ve felsefeden ayrıdır; ideolog da gerektiğinde bilim adamı veya filozof değildir. O, herhangi bir insana özgü belirgin bilinçliliktir; o, okur yazar veya ümmi olabilir, okumuş veya okumamış olabilir, asilzâde veya avamdan olabilir, her-

hangi bir kültürel veya entellektüel aşamadaki herhangi bir fert ideolojik bilinçliliğe erişebilir.

Bunun dışında, ideolojinin başka farklı tanımı, belki de ilkinden daha önemli ve daha duyarlı bir tanımı vardır. O da şudur: İdeoloji genellikle ROŞENFEKR diye adlandırılan, toplumun belirli bir sınıfının karakteristiğidir. Fakat Roşenfekr, kafalarıyla çalışan herkes için kullanılmaktadır: entellektüeller, öğrenciler, alimler, öğretmenler ve profesörler. Bu, terimin genel uygulanışıdır fakat belirgin şekliyle Roşenfekr, bilinçli bir şekilde seçilen ideolojisine bağlı kimsedir. O kimsenin felsefesini teşkil edecek farklı ideallerle, hayatın belirgin bilincini ve eylemin, yaşantının ve düşünmenin farklı yolunu elde etmesine yardım eden kendi ideolojisi ile sınıf bilincidir. Bunlar, uğruna ölürcesine kendisini vereceği bilinçlenmenin özünü teşkil edecektir. O, ideolojik hedeflerine kendisini vakfederek mücahidin ve mücadele adamının aşığı olacaktır. O, tarihte ilerici hareketlere öncülük eden ve toplumlarındaki yaşantılarının gerçeklerine insan kitlelerini uyandıran bu iman ve bilinçliliğin düzenlemesi olacaktır. Tarihte oynadığı rol onu filozoftan ayırdedecektir. Aristotle gibi bir filozofun bu türden bilinç ve imanı yoktur. Aristotle Roşenfekr değildi, çünkü toplumunda herhangi bir sosyal hareket ve devrim başlatmadığı gibi, toplumun gerçeklerine kendi zamanının acı çeken kitlelerini uyandırmamıştır. Platon da Aristotle'den farklı değildi, zira her ne kadar belirli bir düşünce ekolü kurmuşsa da, toplumunun sorunlarına herhangi bir önemli yolla tesir etmemiştir. Ptolemey birçok bilimsel bilgiye sahip bir bilim adamı ve fizikçi idi, fakat onun bilgisinin zamanının ve toplumunun

akibetine tesiri olmamıştır. Eğer Greklerin bunlara benzer bin tane adamı olmuş olsaydı, yaşantıları da eskisi gibi olmuş olacaktı, hatta daha da kötü olacaktı; zira, böyle entellektüeller çalışanların sırtından geçinen boş tüketicilerdi. Yunan'ın ihtiyaç duyduğu, filozof veya bilim adamı değildi fakat çok acı çeken mahrum köleler topluluğunu değiştirip geliştirecek aktif ideolojistlere ihtiyacı vardı. Bu ideolojistler ümmi veya köleler olsa bile. Yaratılışın sırrı, onun ilk meselesi ve özü üzerinde düşünmeye kendini veren filozof, toplumsal sorunları çözmede katılımda bulunmaz.

Fakat peygamberler, tarihi değiştirmek ve tarih yapmak, toplumu değiştirip toplum oluşturmak, inkilap başlatıp inkilap yapmak için zuhur etmişlerdir daima. Bu yüzden peygamberlerin filozoflardan, bilimadamlarından, sanatçılardan ve avam halktan ayrı görülmeleri gerekmektedir. İslam peygamberinin doğuşuyla Fars'taki ateş tapınağının söndüğü, Anuşirvan Sarayı'nın burçlarının devrildiği ve SAVA gölünün kuruduğu rivayet edilir. Ümmî insanlar, bu rivayetin tamamen doğru olduğuna inanırlar. Fakat entellektüel ile yarı entellektüel onu tamamen saçma bulur. Sembolik olarak yorumlandığında onun oldukça derin ve esaslı manası vardır. Peygamberin doğumunun dinde nifak, güç ve altının yenilgisinin önceden haber verildiğidir. O demektir ki, Muhammed, eski dünyanın bu sembollerine karşı kıyam edecek olandır. Fakat Muhammed nasıl bir insandı? Ya İbrahim, Musa ve İsa? İbrahim tarihte iki büyük dinin: İslam ve Hristiyanlığın temeli olan tevhidi bir inancı tanıttı. İbrahim bir yetimdi. O, büyüdüğünde çırak oldu; daha sonra Kızıl Deniz'in kıyılarında

gezinen, tanınmayan bir balıkçı idi. fakat ardından bu alçakgönüllü insan, insan tarihinin akışını değiştirmeğe başladı ve medeniyetin büyüyüp gelişmesine katkıda bulundu. İbrahim, filozof değildi, entellektüel ayırımın adamı da değildi; buna rağmen, İslam ve Hristiyan dünyasının tarihini şekillendirmede en büyük müessir güç olduğunu kanıtladı.

Daha sonra Musa geldi ve İbrahim'in yolunu ve inancını izledi. Hz. İbrahim gibi, Hz. Musa da bir yetimdi. O, Firavun'un sarayında büyüdü ve Mısır'da halkının nasıl vahşi muameleye tabi tutulduğunu gördü. Daha sonra saraydan kaçıp çölde çoban olmayı seçti. Fakat o, düğümlü asasını tutarak ve üzerinde ince bir elbiseyle Firavun'un kuvvetleriyle mücadele etmek üzere geri döndü. Musa bir iman eriydi ve imanı, büyük Firavun'un kuvvetini altetmeğe yetecek kadar güçlüydü. Sayıları ne kadar sınırlı olsa da, zafer daima iman edenlerden yanadır. Güçleri ne kadar geniş ve ziyadeleşen miktarda olsa bile, yenilgi daima iman etmeyenleredir. Allah'ın zayıf ve mahrum bırakılmış olanlardan yana olduğu Kur'an'da vadedilmiştir. Kur'an, Allah'ın zayıf bırakılmışlara sadece rahmette bulunmakla kalmayacağı fakat onları yeryüzünün varisleri ve önderleri kılacağını da söylüyor. Zayıfların kuvvetlilere galip gelmelerini sağlayan iman veya ideoloji gücüdür. Kuvvetli olan merhametsiz, güçlü ve dünyayı yöneten olabilir fakat iman ve ideolojinin gücü ile kıyaslanması mümkün değildir. Bugün birçok dünya iktidarlarının yıkılmalarını sağlayan, ideolojik hareketlerdir. İdeolojiler, yüzyıllar boyunca insanlığa vahşi davranan zalim güçlere ve tiranî sistemlere karşı devrimlere ve yeni

büyük dönemlere yol açmışlardır. Aktif şekliyle ideoloji, bir mucize yaratan ve sayısız ulusların, kabilelerin ve halkların cenazeleri üzerinde hayat verici gücünü ileten bir Mesih olarak görülebilir. O, tarih mezarlığından ölünün kalkışını çabuklaştıran İsrafil'in suru gibidir. Bir çok ulus için ideoloji; hareketler, inkilaplar, hüküm günü ve kıyamdır ve onların ardındaki şekillendirici güç de Roşenfekr ve ideolog olmuştur.

Tarih öncesi dönemlerden, Allah'ın son peygamberi Hz. Muhammed'in (S.A.V.) devrine kadar, peygamberlerin öncülük ettiği büyük hareketler insanlığa yol göstermeyi ve onları aydınlatmayı amaçlayan ideolojik hareketlerdir. Büyük inançların peygamberlerinin ve öğreticilerinin tümü ya ümmî çobanlar veya zanaatçı kimseler idiler ve onlar insanlık kitlelerine aittiler. Onlar, ezilmiş ve zayıf bırakılmış olanlara yardım etmek için geldiler, fakat daima zamanın yönetici sınıfınca kendilerine mukavemet edildi ve karşı konuldu. Peygamberler filozof, sanatçı, edebiyat veya bilim adamları değillerdi. Arabistan'da Hz. Muhammed zamanında yedi sınıf insan vardı : tüccarlar, şairler, iki lisan konuşanlar, başka ülkelerden gelen ziyaretçiler, hakimler (becerikli avcılar, okçular, dalgıçlar) ve öykücüler. Fakat peygamber onlardan hiçbirine bağlı değildi. O, yazma ve okuması olmayan ümmî bir insandı. Fakat yeni inançla kendisini silahlandırdığında; halkının, neslinin, toplumunun kurtarıcısı oldu ve insanlığı aydınlatmak üzere yeni bir peygamber olarak çıktı ortaya. O halde, kitlelerden çıkan ve acı çeken insanlığı kurtarmak için yeni ideolojiler getirenler ümmî olanlardır, filozof veya bilim adamı değil.

Peygamberler, kırılan bir taşın saçtığı kıvılcımlara benzerler. Onlar uyuşmuş beyinleri uyandırırlar, ölü bir çağda itici kuvveti ve hareket ruhunu yerleştirirler; onlar, hareketsiz insanların damarlarında, beyinlerinde, dinlerinde ve ibadetlerinde hayatı, kanı ve nabzı süratlendirirler; onlar tarihin akışını değiştirmeye ve daha sonra onu başka hedeflere yöneltmeye gelirler. Onlar daha iyi yöneticiler olmak, yeni toplumların kurucuları ve yaratıcıları olmak için gelirler. Yöneticiler, filozoflar ve sanatçılar sık sık kendi zamanlarının yönetici güçleriyle bütünleşmiş, zevke dalmış, onları haklı çıkarıp dalkavuklukta bulunmuş iken, peygamberler, kitleler arasından ve onların hakkını korumak, onları özgürlüklerine kavuşturmak ve kurtarmak için gelmişlerdir.

Peygamberin döneminden önceki Roşenfekr ideolojisi kitlenin dışından, onun acı, elem ve yoksulluğundan ayrı olarak yükselmiştir. O, bir mesaj veya bir hareket olarak veya mahrum, cahil ve hareketsiz bırakılmış bir halkın kendi haklarını ve kimliklerini talebetmelerine onları zorlamak için yeniden canlandırılan bir eski mesajın uzantısı olarak kendini göstermiştir. Fakat, peygamberin döneminden sonra yeni ideolog, çalışan sınıftan ve köylülerden gelmiştir; o, kitlenin temsilcisiydi: ezilmiş bir fert, ümmî bir insan, veya öğrenci, veya bir alim, veya bir öğretmen, veya bilim adamı, veya filozof. Yeni ideoloji kendini kitlenin ihtiyaçlarından ve ideallerinden şekillendirmiştir; o yüzden kitleye hitap etmek zorundaydı. Okumuş tabaka; yeni ideolojiler için en tesirli başlangıç noktaları olabilir fakat onlar, eyleme koyan ve tam olarak gerçekleşmelerini sağlayan avam halktır. Aynı ne-

denden dolayı peygamberlik döneminin ardından kitleleri uyandırabilen ve onları ideolojilerin mucizesiyle aydınlatabilen kitlelerin temsilcileri, avam fakat kendilerini adamış fertler olmuştur.

Halkımızın tüm sınıflarına hitabedebilen uyumlu bir ideoloji seçiminde bizler onun başlangıç noktaları olabiliriz, eğer onun celladı olmamışsak. Böylece, kendi uygun ideolojisini seçmek, okumuş neslimize bağlı bir şeydir; zira bu nesil, açılıp tüketilmek üzere konserve ve paket edilmiş ürünler gibi bu topluma ithal edilmekte olan Batılı ideolojileri taklit etmekten sakınmalı ve ideolojik olmayan geleneksel dinin ana parçasını oluşturan, onun tarihi ve kabilesel gelenekleri önünde alçakgönüllü olmağa gayret sarfetmemeli. Hayatımızın bu anında, bu neslin bir üyesi olarak, tarihî miras ile Batı tarafından tahmil edilmekte olanın arasında bulunan ben de, kendi ideolojimi seçmeyi yükümlenmeliyim. Nasıl? Bugünün dünyasının ideolojilerinden, deneyim ve bilimden, kendi din ve kültürümün unsur ve malzemelerinden fakat bunlardan kendi ideolojime ait kısmı çıkaracağım ve seçeceğim ve bu ideolojiden açıktan ölen çağa ve benim inançsız neslime yeni bir uyandırıcı iman meydana getireceğim.

Ve bu araştırma esasına göre ben İslamı bulmuşum. Benim bulduğum İslam, ilahiyatçıları besleyen kültür İslamı değil, aksine mücahidi, ilahiyat okullarında ve avamın geleneğinden beslenmeyen fakat Ebuzer'in kimliğinden beslenen ideoloji İslamıdır.

TOPLUMDA ENTELLEKTÜELİN ROLÜ

Soru : Biz gerçek entellektüel (*) olduğumuzu varsayarsak, toplumumuzla ilişkilerimiz ne olacak, hangi yolu seçmeliyiz?

Cevap : Kanımca, entellektüelin kendi toplumu ile olan ilişkilerini tartışmadan önce, entellektüel oluşturma fikrini tartışmamız gerekmektedir. Gerçekte bu, işin ikinci aşamasıdır. İlk aşama ise, kendi toplumunda entellektüeli ve onun önemini tanımamızla başlayan aşamadır. Başka bir anlatımla, bu toplumun entellektüeli olarak amaçlarımızı kitleye açıklayıp onlarla iletişim kurabilir miyiz?

Kanaatimce, henüz ikinci aşamaya varmış değiliz. Biz hala birinci aşamadan geçmekteyiz. Her ne kadar ikinci sorunun üstesinden geldiğimizi zan-

(*) «IDEOLOJİ» adlı önceki denemede yazar, belirli bir ideolojiye bağlanan sorumlu, katılımcı, özverili ve kendini adamış bir fert olarak karakterize edilen entellektüel (RUŞENFEKR) kavramını açıklamaktadır.

nediyorsak ta, ilk sorulması gereken soru kitle ile iletişimde bulunup bulunamıyacağımız ve üyelerinin kalbine ve ruhuna nüfuz edip edemiyeceğimizdir.

Eğer öyle yapılırsa, onlara neyi anlatacağız? Mesajımız ne olacaktır? Onların düşünce ve inanışlarına nasıl karşılık vereceğiz? Salt kitlenin tümünün dindar olmasından dolayı, onların düşünce ve inanışlarını kötülemek akıl kârı mıdır? Oysa ki bu kitle toplumun asıl vücudunu meydana getirir. Yoksa, kendi fikirlerimizi kitleye dikte ettirmeye mi çalışmalıyız? Eğer öyle davranırsak, dikte ettiğimiz şeyin, onların katı dinsel inanışlarını daha katı ve keskin yapmayacağından emin olabilir miyiz? Eğer bizler, onların inançlarını inkâr edersek, kendimizi onlardan soğutturmaz mıyız? Nitekim, bu demek oluyor ki, biz onları, bize karşı olan gerici güçlerle bir olmaları yönünde harekete geçirmiş oluyoruz. Öte yandan, bizler hala son ikiyüz yıl Avrupa entellektüellerinden fikirler ve kavramlar ödünç almaktan vazgeçeceğe benzemiyoruz. Oysa, bu düşünceler, planlar ve fikirler hangi boyutlarda çevremizin ve sorumluluğumuzun gerçekliğini yansıtır? Fazla birşey bekleyemiyeceğimiz aşikardır, zira şimdi karşılaştığımız sorunlar 19'uncu yüzyıl Avrupa entellektüelinin karşılaştığı sorunlara benzememektedir. Kendi tarihinde 19'uncu yüzyıl entellektüelinin karşı karşıya geldiği işçi, Avrupa'da Orta çağlardan üçyüz ve Rönesans'tan ikiyüz yıl sonra gelişen bir sosyal sınıfın temsilcisiydi. Bizim kendi konumumuz ile 19'uncu yüzyıl entellektüeli arasındaki ikinci fark ta şudur: 19'uncu yüzyıl entellektüeli dinin hakim bir ruh olmadığı bir toplumda yaşıyordu. Bundan başka, o çağın entellek-

tüeli, insani ilişkilerin ve karşılıklı etkileşimlerin endüstriyel bakımdan yönlendirildiği bir sanayi toplumunda gelişen işçi sınıfının, bir burjuva sisteminde sanayileşmiş bir proleterya aşamasına vardığı bir çağda yaşıyordu. O dönem, proletaryanın daha yüksek bir gelişme ve bilinçlilik aşamasına vardığı bir çağdı. Hepsinden de öte, 19'uncu yüzyılın sanayileşmiş proleteryası Batı Avrupa'nın ekonomik altyapısında farklı bir kültür ve yapı ile belirli imtiyazlarla, değişik bir sosyal ve ekonomik sınıf geliştirmiştir.

Bu farklılıkları verirken, farklı bir zaman ve zeminin entellektüeli olarak, 19'uncu yüzyıl Avrupa entellektüelinin sözcüklerini taklit etmek bana yaraşır mı? Bu topluluktaki dinleyenlerim ile 19'uncu yüzyıl Avrupa'sının çalışan sınıfı arasında benzer noktalar var mıdır? Burjuvazinin henüz ilkel aşamanın ötesinde gelişmediği bir toplumda yaşamakta olduğum hatırlanmalıdır. Böyle bir burjuvazi, dünyada belirli üretici sistemlerin karakteristiği olan palaz bir tip değildir. Ayrıca, bizler, toplumumuzda proleterya veya çalışan sınıf yerine, işçi gruplarına sahibiz.

Gerçekte, birçok ilkel ve çökük toplumlarm işçi grupları vardır. Endüstriyel Batı için bol miktarda ham maddelerin bulunduğu belirli Afrika ülkeleri ve Suudi Arabistan'da hükümetlerce veya firmalarca istihdam edilen her biri, 100, 500 veya 2000 işçiden oluşan işçi grupları vardır. Bu gruplar, bu ülkelerin herhangi birinde bir işçi sınıfı oluşturamıyacak kadar dağınıktırlar. O yüzden, onların hiçbiri, proleteryaca teşkil edilen bir işçi altyapısına sahip değillerdir. Onun yerine, altyapının ka-

bilesel, feodal veya tarımsal tipini haizdirler. Fakat denilebilir ki, işçi sınıfının kadrosu Afrika ve Asya'daki bu toplulukların birçoğunda yine de vücud bulmuştur. Fakat, bu toplumda, hitab edeceğim farklı ve uyanık bir işçi sınıfını zor bulurum. Kendileriyle fikir alışverişinde bulunabileceğim tek sınıfı meydana getirenler, burjuva aşamasına doğru yol alanlardır.

Bundan başka, şimdiki toplumumuzun koşulları ve özellikleri, Batı Avrupa'nın 19'uncu yüzyılındaki koşulları ve özellikleriyle aynı değildir. Her iki toplum arasında bir karşılaştırma yapacak olursak, toplumumuzun 13'üncü yüzyıldaki Avrupa ile benzer olduğunu göreceğiz. Buna rağmen, entellektüellerimiz 13'üncü yüzyılın insanlarına 19'uncu yüzyılın sözcüklerini sunmaya devam edegelmişlerdir. Anlayışlı bir dinleyici topluluğu bulamamamızın nedeni budur. Onların (sözcüklerin) tesirsiz ve verimsiz olmalarının nedeni de budur. Bu toplumun entellektüeli Avrupa'nın 13'üncü yüzyılına benzer bir çağda yaşamakta iken, sözcüklerini, düşüncelerini ve fikirlerini son iki yüzyıl Avrupa entellektüelinden almaktadır. O, kendini kendi zamanından ayırdığından, doğal olarak ta dinleyicilerden yoksundur.

Biz kendi klasik burjuvazimiz ile —Avrupa burjuvazisi ile hiçbir ilişkisi olmayan çarşı burjuvazisi ile— karşı karşıya gelmekteyiz. Çarşı burjuvazisi tamamıyla dindar iken, Avrupa burjuvazisi dindar değildir. Gerçekte, 17, 18 ve 19'uncu yüzyıllardaki tüm din karşıtı hareketler Avrupa'da burjuva sınıfı ile bütünleşmiştir. Bizim burjuvazinin binası, eski yolların ve eski şeylerin dayanağı ve ge-

lenekselliğin tahtı, çarşıdır. Oysa Avrupa burjuvazisine etken olan ve ona öncü olan Fransız ihtilalidir. Toplumumuzun temel parçasını köylüler meydana getirmektedir. Köylülerle ise, 19'uncu yüzyılda o zamanın entellektüelince proleterya sınıfına konuşulduğu şekilde konuşulamaz. Bu toplumu, bu çağın veya bir önceki çağın bir parçası gibi düşünmek apaçık bir anlayışsızlıktır. O yüzden, son iki yüzyıldaki Avrupa entellektüelinin fikirlerini model olarak izlemek, entellektüellerimiz hesabına oldukça utanç verici bir çabadır. Bizim ilk uğraşımız, toplumumuzun çağını belirlemek amacını taşımalıdır. Ardından onu, o çağın karakteristik manzaraları açısından açıklamaya çalışmalıyız. Mevcut çağın norm ve kavramları ne toplumumuzun realitesini açıklayabilir ne de gereksinimlerimiz ve sorunlarımız ile ilgilidirler. Bu toplumun 20'inci yüzyıldan, alabildiğince uzaklaşmış olduğu anlaşılmalı.

Gerçekte, hala tarih öncesi zamanda varolan, hala yazılı iletişim sistemi geliştiremiyen bazı uluslar vardır. 20'inci yüzyılda bulunmak, o yüzyılı yaşamak anlamında değildir. Belirli ilkel topluluklar vardır ki, hala Orta Çağlarda hüküm süren hayat koşullarıyla karşı karşıya gelmekteler. Onlardan bazıları hala vahşidir, bazıları Rönesansa adım atmaya başlıyorlar, diğerleri de modern zamanlara adım atıyorlar. Her halukarda, ilkin tarihte Avrupa toplumunun tarihsel süreciyle karşılaştırılabilir olan tarihsel sürecimizi tanımalıyız. Bunu yaparken, o zamanın entellektüellerinden çok şeyler öğrenebiliriz.

Kanımca, toplumumuzun mevcut koşulları —şayet böyle bir yakınlık varsa— 13 ve 14'üncü

yüzyıllardaki Avrupa'nın koşullarına benzemektedir. Bu, feodalizmden ve dinsel gelenekçilikten, burjuva gelişimine ve devrim dönemine, karşı koyuş ve geniş görüş dönemine geçiş devridir. Toplumumuz da benzer değişimleri tecrübe ederek, benzer bir geçiş dönemine girmiştir. Yine de ilkin 13 ve 14'üncü yüzyıl Avrupa'sını tanıyalım. Onun sahip olduğu entellektüellerin rolü ile onların Orta Çağların katı ve hareketsiz Avrupa'sını, modern zamanların dinamik Avrupa'sına nasıl dönüştürdüklerini bilelim.

Modern uygarlığı meydana getirmede ve Avrupa'yı ataletten itici kuvvet ve hareket aşamasına değiştirmede genelde iki temel unsurun etken olduğu mütalaa edilmiştir. Birincisi, feodalizmin çöküşünden sonra burjuvazinin yükseliş ve gelişmesini beraberinde getiren ekonomi faktörüdür. Burjuva sınıfı geliştikçe, gericiliğin ve bozulmuşluğun ajanı olmayı kanıtlamış olan eski feodal aristokrat sınıf Avrupa'da sönmeye başlamıştır.

Haçlı seferleri vasıtası ile Doğu-Batı ilişkilerinin artması ve iki kıta arasındaki ticaretin gelişmesi, Avrupa'ya büyük miktarlarda ham maddelerin getirildiği Afrika, Asya, Latin Amerika ve hatta Kuzey Amerika'nın kolonizasyonu, bununla birlikte Amerika ve Avusturalya'nın keşfine yardımcı olan deniz yollarında ve deniz araçlarındaki gelişmeler... Tüm bu faktörler, daha sonradan yeni burjuva sınıfının gelişmesine yol açan, Avrupa'daki feodalist sistemin çöküşüne etken olmaktan sorumluydu. Fakat Katolikliğin Protestanlığa dönüşümü, o zamanın entellektüel rolünü içinde barındıran ikinci faktörce yerine getirilmişti. Ondördün-

cü yüzyıl entellektüeli dini reddetmiyordu. Onlar, Ortaçağ Hıristiyanlığını bir hayat dinine döndürmek istiyorlardı. Onlar Hıristiyanlığın eski zihni uğraşısını maneviyata, keşişliği ve ahlakiyatı da hayata ait yeni ilgilere ve toplumsal etkinliklere döndürmek istiyorlardı. Ve onlar, kendi dinlerinin edilgen sürecini aktif hale döndürmeyi ve Ben-cilik durumundan bir yeni toplumculuğa (sosyalizme) değiştirmeyi başarmışlardır. Sonuç, Ortaçağ Avrupa'sının kalbinde varolan aynı güçlü kültürel ve Hıristiyan kaynakların harekete geçirici, vücud verici ve gelişmeci kaynağa dönüşümü olan protestanlığın zuhuru olmuştur. Bu, gerçekte bizim derin ve haklı ilgimizin konusudur. Zira o, toplumumuzun mevcut koşullarını anlatır. Sartre'nin, Marx'ın, Rousseau'nun veya diğerlerinin söyledikleri veya söylemek zorunda oldukları şeyler toplumumuzla ilgilendirilemez, çünkü onlar kendi zamanlarına hitap etmeyi amaçlamışlardır, bizimkine değil. O yüzden, kendi entellektüel egoizmimizi doyurmak pahasına böyle düşünürlerin fikirlerine tutunmamız faydasızdır. Tarihimizin bu aşamasında, Ortaçağ Hıristiyanlığının tutucu etkisini hareket edici, öğretici ve yaratıcı etkiye dönüştüren Luther ve Calvin'in eserleri bizim için çok anlamlı ve ilgili olabilirler. Luther ve Calvin gibi biz de dinimizde gelenekçiliğin tutucu ruhunu, yaratıcı ve gelişmeci olanıyla nasıl değiştirebileceğimizi öğrenmeliyiz.

Daha açık olması bakımından Protestanlığın belirli Avrupa ülkelerinde kültürel ve endüstriyel gelişmeyi nasıl arttırdığını, Katolikliğin ise aynı gelişmeyi bir kaç Avrupa ülkesinde nasıl azalttığını inceleyelim. Max Weber entellektüel tarih açı-

sından Avrupa'ya ait böyle bir inceleme ortaya koymuştur.

Bildiğimiz gibi, tüm Avrupa ülkeleri ya Katolik ya da Protestandırlar. Bazılarında Protestanlar çoğunlukta ve Katolikler azınlıktadır. Bazılarında ise, Katolikler çoğunlukta, Protestanlar azınlıktadır. Söz gelimi, İtalya ve İspanya tümden Katoliktir, İngiltere tümden Protestandır. Büyük bir Protestan azınlık ile Fransa Katolik bir ulustur. Almanya tümden Protestandır. Bilimde, teknikte ve uygarlıkta daha büyük gelişme gösteren Hıristiyan uluslar Protestandırlar. Örneğin, Protestanlığın hakim olduğu Birleşik Alman devletleri bilimde ve uygarlıkta çok daha fazla gelişmişlerdir. Büyük bir Katolik nüfusa ve fazlaca Protestan azınlığa sahip olan Fransa ise vasattır. Fakat Avrupa'daki herhangi bir Avrupa ülkesinden daha katolik olan İtalya ve İspanya, bilim ve teknolojide Avrupa'daki herhangi bir ulustan daha az gelişmişlerdir.

O halde, eski donuklaştırıcı dini, karşı koyucu, gelişmeci ve yaratıcı bir faktöre dönüştürebilen Avrupa ulusları, bilimde ve teknolojide, dini Ortaçağdaki haliyle korumaya çalışan uluslardan çok daha fazla gelişme göstermişlerdir. İspanya ve İtalya'ya bakın. Her ne kadar bu iki ülkenin tekdüze coğrafi ve tarihi konumları varsa da olması gerektiği şekilde gelişmemişlerdir. Bildiğimiz kadarıyla İtalya geçmişte büyük bir ulus idi. Hristiyanlık ve İslam'dan önce Roma en büyük uygarlık merkeziydi. Gerçekte, Leonardo da Vinci, Michel Angelo ve Galileo gibi öncü sanatçılar ve hür düşünürler ile Rönesansın ruhunu tanıtan ve tecrübe eden ilk ülke 15 ve 16'ıncı yüzyıllardaki İtalya idi. Her ne

kadar İspanya geçmişte Roma gibi değil idiyse de, 8 ve 12'inci yüzyıllarda en büyük İslam uygarlık merkezi haline gelmişti.

İslamiyetin Avrupa'nın diğer kesimlerinde yayılması da buradan olmuştur. Oysa, bir zamanlar Avrupa'ya öncülük eden bu iki ulus, modern bilim ve uygarlıkla uzlaşamamıştı. O kadar geç başlamalarına rağmen, bugün bilimde ve uygarlıkta en büyük gelişmeyi sağlayanlar Birleşik Devletler, İngiltere ve Almanya'dır. Öyleyse, belirli Avrupa ülkelerinin böylesine hızlı gelişiminin yanında diğer ülkelerin geride kalmasının nedenlerini en iyi açıklayan, dinin bu etkisi veya aynı dinin iki şekli arasındaki farktır.

Geleneksel ve çökmüş Katolikliği, geniş dünyevi —toplumsal-siyasal ve maddi yönlere meyilli dine— Protestanlığa dönüştürmekle 14,15,16 ve 17'-inci yüzyıl entellektüelleri bilim ve uygarlık üzerinde modern gelişmenin temelini yükseltmeye devam ediyorlardı. Öyle yapmakla onlar hem kendilerinin hem de toplumlarının hayatını ve akibetini oluşturmuş oluyorlardı. Orta Çağ Avrupa'sında olduğu gibi, dinin önemli bir inanç ve zihinsel altyapıyı meydana getirdiği Doğu toplumunda bir entellektüel olarak benzer bir rolü oynamaya gayret etmeliyiz. Ama, son iki yüzyılın 19 ve 20'inci yüzyılın batılı entellektüellerinin fikirlerini taklit etmek, bizden aktif bir ilgi talebeden toplumumuzun mevcut koşullarına tamamen ilgisiz bir harekettir. Buna rağmen, ne yazık ki kitleye katılmak yerine, toplumumuzun kitlelerinin hala Orta Çağlarda yaşadığı ve bizim özgün fikir ve ifadelerimizden asgaride etkilenmiyecekleri olgusu ihmal edilirken;

kahvehanelerde, gece kulüplerinde bir araya gelen entellektüel kadrolar veya elit takımlar ile, büyük sözler eden veya izm'leri terennüm eden partiler teşkil etmişiz.

Kaynaklandığı toplumun kültürel altyapısına kendini dayandıramayan herhangi bir mektep veya ideoloji, halkın okuması için bir kütüphaneye koyulan azıcık populariteye sahip bir kitaptan pek farklı olmayacaktır. Bilim adamları, öğrenciler ve diğer okuyucular onu okuyabilir veya onun yüzbin nüshası basılabilir. Yine de tüm bunların, kitle üzerinde en ufak bir etkisi olamaz. Kitle değişmiyecektir. Oysa entellektüel, toplum kitlesine yabancılaştırılacaktır ve bu da en büyük tehlikedir. Eğer toplum, kendi entellektüellerinin tecridinden acı çekmeye devam ederse, evrensel ün ve tanıya sahip büyük düşünürleri içinde barındırsa da kendisinin çöküş haline son vermeye hiçbir zaman gücü yetmiyecektir. Toplumumuz 5 ve 6'ıncı yüzyıllarda, kendi zamanlarında insanlığın en büyük öğreticileri olarak tanınan İbn-i Sina ve Gazali gibi büyük simalara ve bunlar gibi daha nicelerine sahipti. Fakat Gazneliler ve Selçuklular tarafından yönetilen kendi zamanlarının toplumu, önceden olduğu gibi hala çökük köleleştirilmiş ve feodalist toplum idi. Toplum yerinde sayıyordu. Çünkü entellektüel ondan yabancılaşmıştı. Eğer İbn-i Sina, Gazali, Fahrûddin'i Razî. Zekeriya Razi ve benzer simalar yerine toplumumuz bir Ebuzer'i Gıffari'ye sahip olsaydı, Gaznelilerin, Selçukluların ve Moğolların zulmünden kurtulurdu.

Aynı şekilde Yunan da, fikirleri hala değerli ve takdir edilir olan büyük düşünürlere ve filozof-

lara sahipti. Her ne kadar 2500 yıl kadar önce formüle edilmişse de Aristo'nun trajedi ve komediyi tanımlaması,, hala iki edebi türün en iyi olası tanimlaması olarak kabul edilmekte ve onlara tutunulmaktadır. Her ne kadar konu hakkında çok şey yazılmış, seçkin Avrupa'lı oyun yazarları ve eleştirmenlerince üretilen büyük trajediler ve komediler mevcutsa da, Aristo'nun trajediyi ve komediyi tanımlayışı geçerliğini korumuştur. Oysa aynı filozof kendi zamanında Atina'nın sorunlarının çözümüne yardımcı olamıyordu. Atina kölelikten, çöküşten ve aristokrat zulmünden çeken bir toplumdu. Aristo aynı toplumda yaşadı fakat onu değiştiremedi.

Bununla beraber İsparta bir bilginler şehri değildi. O, sporcular kentiydi. Bir İsparta'lı sporcu, güçlü olmaktan ve acı ile cezadan korkmamaktan gurur duyuyordu. O, yere uzanıp yüzbin kamçı darbesi yemekten ve sonra en ufak bir acı hissi göstermeden kendi ayaklarına eğilmekten imtina etmezdi. Atina'da yüzlerce yazar, oyun yazarları, düşünür, filozof, sanatçı ve başka entellektüeller de vardı, fakat onlar yararsızdı çünkü toplumlarını değiştirmeye ve yeni bir toplum kurmaya mûktedir değillerdi. Topluma gelince, böyle insanların toplumda varolması, onların tümden olmamasından pek farklı olmayacaktı.

Atina örneği zamanımızda bu doğulu toplumun entellektüelince izlenmektedir. Tahran'da, bu topluma kesinlikle yabancı olan tutum ve düşünceler alışverişinde bulundukları birkaç özel kahvehaneye, elit entellektüelin platonik bahçesine veya benzer bir Yunan akademisine rastlayabiliriz. Orada onlar arasında varoluşçulara, sosyalistlere, mark-

sistlere ve diğer tiplere rastlayabilirsiniz. Fakat sokak ve köy insanları onları ve fikirlerini tanımıyorsa, onlar suçlanmalı-avam halk değil. Bir entellektüel olarak ben suçlanmalıyım, tahkir edilmeliyim. Çarşı insanı veya sokak ve köy kitlesi değil kendimi ve fikirlerimi onlara kabul ettirmek için icra edecek bir sorumluluğum vardır. Eğer bir molla veya öfkeli bir vaiz, çarşıdaki kitle arasında bir popülerlik kazanmış, fakat büyük bir fikir adamı halk tarafından tanınmamış ve bilinmemiş ise; kim suçlanmalı? Suçlanacak olan Palace Hotel'den aşağı inmeye istekli olmayan aynı fikir adamıdır. Sorumlu tutulacak olan odur, sokaktaki insan değil.

Soru : Onlarla konuşmak için kitlenin lisanını bilmek yeterli midir? Aynı zamanda, kıyafetlerine bürünmek de gerekli midir?

Cevap : Oldukça basit. Farzedin ki tesadüfen Ahmadabad köyünden geçtim ve tüm köylülerin bir camide bir molla etrafında toplandığını ve onun oldukça belirsiz ve anlaşılmaz sözlerini dinlediklerini gördüm. Eğer sözlerimin o molladan daha uyumlu, anlaşılır ve güvenilir olduğunu orada toplanmış kitleye kanıtlamakla mollanın yerini alabilseydim. Eğer bazı yollarla onların güven ve inancını kazanabilseydim. O zaman kuşkusuz entellektüel sorumluluğumu yerine getirmiş olacaktım. Fakat, oraya gidip bir kenara otursaydım ve kalabalıktan uzaklaşıp, okumamış olmasından dolayı köylüye konuşmayı onuruma yedirmeseydim veya orada bulunuşumdan içerlemesin diye mollayla konuşmaktan çekinseydim, böyle çökük ve batıl itikatlı halktan uzak durmaya karar verseydim; verimsiz ve za-

yıf bir kişilikten başka bir şey olmadığını kanıtlamış olacaktım.

Sorumlu bir entellektüel, bir mollanın ne söylediği ile ne yaptığını, kalabalığa nasıl anlatımda bulunduğunu ve kalabalığın da neden onun sözlerine katıldığını bilmelidir. O, mollanın kitle ile bu kadar yakın oluşunu sağlayan etkenleri bilmelidir. O, bu kadar cezbedici olanın mollanın kendi sözleri olup olmadığını öğrenmeli. Halkın mollaya bu şekilde itaatkâr olmasını sağlayan; mollanın sözlerinin, bir mirası ve değer sistemini barındıran bir zaman dilimini oluşturup oluşturmadığını bilmelidir o. Eğer bu değerleri keşfedersek ve onları ima yoluyla, anlaşılır ve aşina bir dil ile kitleye anlatabilirsek, mollanın yerini almaya ve toplumun kalbinde bir güven ve itibar konumu tahsis etmek için kitleyi hazırlamaya gücümüz yetecektir. Fakat bu rolü yerine getiremezsek, sözlerimizin toplumda herhangi bir yararı veya gerçekliği olmayabilir.

Soru : Kitle arasında ve onlara özgü kılık ve kıyafetlerde görünmek gerekli midir? Dillerini konuşmak yeterli midir?

Cevap : Hayır, gerekli değildir. Kılık-kıyafeti değiştirmek gerekmez. Amerika'lı sosyologlar onu tavsiye etmişlerdir. Fakat bu gelenekçilik çığırına artık gerek kalmamıştır. Artık giysilerinizi, görüntünüzü, görünüş ve makyajınızı değiştirmeniz gerekmiyor. Aşina olmadık yüz buruşturmaları yapmak ve yapıyor görünmekte iyi değildir. Eğer rollerini tesirli bir şekilde oynayabiliyorlarsa, giyinip süslenen bu arkadaşlardan çoğu, kamu tarafından

kabul edilme şansına sahip olacaklardır. Söz gelimi, ben bir camiye gidip İmam Hüseyin'in daha çekici ve makul bir suretini ortaya koyabilirsem ve camide mollaya baskın çıkarsam, kuşkusuz halktan daha iyi bir tanınma ve kabul görürüm. Fakat mollanın, köylünün zihnine hakim olmasına izin verirsem, toplumun dışında kalmaktan, Batı Avrupa entellektüeli gibi devamlı dırdır etmekten başka bir seçeneğim olmayacaktır. İster bir varoluşçu (eksistansiyalist), ister bir sosyalist gibi dırdır edeyim, onların tümü birdir ve bir değerleri de yoktur. Kenarda dırdır etmektense, köylüyü tanımaya gayret sarfetmeli ve onun kabulünü kazanmaya çalışmalıyım. Eğer köylü üzerinde bir etki bırakacaksam, oynamam gereken rol budur.

Bir keresinde «Leylekler Uçarken» adlı filmin direktörünün bir makalesini okumuştum. Makalenin yazarı şunu iddia ediyordu: Bir film direktörü, bir köylü tipini iyice tanıyabilmesi için tipik biriyle arkadaşlık kurmalı, zira bu yakın teması ile o, köylünün nasıl yaşadığını, nasıl konuştuğunu, nasıl dinlediğini, nasıl karşılık verdiğini ve nasıl davrandığını öğrenecektir. Ancak o zaman bir filmde köylü tipini temsil edebilir ve bir köylünün bir jigolo gibi yürüyemiyeceğini aklında tutar. Bir entellektüel bu filim direktörü gibidir. O, gözlemesi gereken ve farklı sosyal tipleri iyice bilip tanıması gereken kendi toplumunun direktörüdür. Fakat bu günün entellektüeli kendini toplumdan ayırmıştır. O, kitle hakkında konuşur, fakat söylediği şeyler Batıdan tercüme edilen söz ve fikirlerden başka şeyler değillerdir. Bu yüzden onun söylediklerinin toplumun kitleleriyle, mahalle ve köy halkıyla ilgisi yoktur. Ve aynı nedenden dolayı ne top-

lumumuzun kitlelerini tanıyabilmişiz, ne de onlar bizi anlayabilmişlerdir.

Ümmi insan ile entellektüel insan arasındaki iletişim eksikliği ya onları birbirine yabancılaştırmış veya onlar arasında gergin bir ilişki doğurmuştur. Bu yakışıksız durumu tecrübe edebileceğimiz yer bir sokak çayevidir. Çayevinde çarşı insanı fikir sahibi insanla karşı karşıya gelir. çayevinde çarşı insanları çay içmek, sohbet etmek. dinlenmek için toplanırlar. Fakat sokağın bu sıcak köşesi, bizim tipte insanların ziyaretiyle teklifsiz atmosferi kaybeder. İçeriye adım attığımız anda rahatsızlık hissini gösteriyor iken görürüz onları, onlar artık şakalaşmayı, gülmeyi ve kişisel konuşmaları bırakırlar. Çayevi sessizliğe döner. Ve o zaman sanki bizler Mars gezegeninden gelme yabancı misafirlermişiz gibi gözümüzün içine bakılıyor buluyoruz kendimizi. Onların sabırsızlığı artar ve onları yalnız bırakmamızı isterler bizden ve onlar sohbetlerine yeniden başlasınlar diye oradan cehenneme gitmeye kendimizi mecbur ve rahatsız hissederiz. Hatta, kitle içinde yabancılar gibi hareket eden ve sokağın avam insanlarını karıştıran biziz. Fakat bu, kitleye karışmanın ve onlarla iletişim kurmanın yolu değildir. O, gösterişçi bir harekettir ve sokak insanı ile entellektüel insan arasındaki boşluğa köprü olamaz.

Celal (*) bir keresinde bir çarşı insanı zannedilişinin deneyimini anlatmıştı bana. Anlattığına göre paltosu omuzlarında Meşhed'teki Haram'dan

(*) CELAL ALİ AHMED; İran'lı büyük romancı sosyal eleştirmendir.

ayrılmış East'a geçiyormuş. Bir adam kendisine yaklaşıp «Baba, paltoya ne istersin?» diye sormuş. Celal de onun satılık olmadığını söylemiş. Fakat bu çarşı insanının, sahip olduğu tipe veya sosyal sınıfa kendisini benzetmesinden oldukça memnun kaldığını söylemişti bana Celal. O, paltosunu satınalacak kadar içten hareket etmişti. Ona göre bu çok başarılı bir karşılaşma idi çünkü yoldan geçenler onu farklı bir sosyal sınıfa ait entellektüel olarak düşünemezdi. Fakat adama «O satılık değildir muhterem amca!» demekle herşeyi bozduğunu anlattım kendisine verilecek doğru cevap o değildi. Zira o, bu sözü söylediği anda, oradan geçen biri onun yanlış birine benzetildiğini anlayacaktı. Muhtemelen satmak için paltosunu omuzuna alıp yürüyen alelade birisinin bir yakınlaşma sağlamaya çalışan birine «satılık değildir muhterem amca» demesinin beklenmediğini anlatmıştım ona.

Gerçek, «muhterem amca» demek «ben senin sınıfından veya tipinden değilim» anlamına gelmektedir.

Soru : Fakat söylediğiniz şeyi yapmak kolay değildir. Öte yandan, böyle bir işe kalkışmak zaman alır ve kimse de ondan sonuç alamaz.

Cevap : Toplumsal sorunlara çözüm bulmak yolunda, uzun ve zaman alıcı olsalar bile, sağlam yollarla ilgilenmeliyiz. Belki de aynı nedenden dolayı bu toplumdaki fikir sahibi insanlardan bir çoğu arzu ettikleri hedeflere ulaşamamışlardır. Uzun olan bir sağlam yola koyulmaya çabalamak yerine onlar, önlerinde duran çeşitli yollar düşünmeye ve keşfetmeye çabaladıklarında kaybolurlar. Doğal olarak onlar daima hedeflerine ulaşmadıklarından

yakınırlar. İşlerinin bozulmuş olmasından dolayı onlar hayal kırıklığına uğramış ve toplumdan ellerini çekmişlerdir. Onlardan bazıları modern şiirler yazmaya başlamış fakat nafile. Onlar topluma girdiklerini, kalabalığa karıştıklarını bağırıp çağırdıklarını söylemek isterler, fakat hiç bir yere girmemişlerdir. Şiire yönelmelerinin nedeni budur! Fakat bu onların yenilgisi ve ümitsizliğe sarılmalarıdır. Ama bizim hayal kırıklığına uğramaya ve kayıtsızlığa dönmeye hakkımız yoktur. Bazı arkadaşlar «Toplumsal sorunlarla kestirme bir yol almanın geri zekalı insanların mantığı» olduğunu söylemişlerdir.

Başka biri de bunun aptal birinin mantığı olduğunu söylemiştir. Eğer aptal, bir üçgenin A noktasından uzaklaştırılırsa önce C noktasına gitmeyip B'ye gidecek ve daha sonra C'ye gidecektir. Bu, budala kuramıdır. En kestirme olası yolu tut ve yakın karşı koyuştan kaçın.

Tümden çözülmemiş toplumsal sorunlara, tamamlanmamış eylemlere, henüz elde edilmeyen amaçlara kısa süreli çözümler aramak, bir parça başarı ümidi taşıyan çok yapay bir yaklaşım olabilir. Bizce gidilecek yol sağlam, güvenli ve mantıklı olmalı. O bizi arzu ettiğimiz amaçlara yöneltmeli. Toplumun gerçek entellektüeli olarak, bu yolu bulmaya kendimizi adamalıyız.

Bir entellektüel, toplumun ve devletin siyasal önderliğini üstlenmenin kendisi için ciddi bir hata olduğunu hatırlamalıdır, zira bu insanlar sınıfının Asya ve Afrika'daki birçok devrimci hareketleri de faydalı bir cephe oluşturmaya hiç bir zaman muktedir olmadığı kanıtlanmış bir olgudur. Bu hareketlerin önünde hareket eden ve Asya ile

Afrikadaki belirli ülkelerin çoğu devrimlerinde kendilerini kanıtlayanlar kitleler olmuştur. Oysa entellektüeller sık sık potlar kırmış ve devrimler için trajediler meydana getirmişlerdir.

1960 yılında Kuzey Afrika'da yapılan bir konferansta, Kuzey Afrika'daki devrimin tamamlanmasından ve Afrika toplumunun bağımsızlığından sonra teşkil edilecek yeni hükümetlerin siyasal önderliğini, Afrika'lı entellektüellerin alması ve şu ya da bu gerillanın, filanca bakanlıkların ya da dairelerin başına getirilmemesi kararlaştırılmıştı. Verilen kararda, okumuş vatandaşlar böylesi önemli pozisyonları devralmaya davet edileceklerdi. Fakat halk gerillaları düşmana karşı savaşla uğraşırken güvenliği sağladıklarında bu entellektüeller ve okumuş insanlar neredeydiler? Kuşkusuz onlar Paris'in kulüp veya kahvehanelerinde vakit geçiriyorlardı veya Sorbon ve diğer Avrupa üniversitelerinden doktoralar elde etmekle uğraşıyorlardı. Şimdi ise devrim rayına oturmuş, onlar da doktor, mühendis, öğretmen ve diğer branşlarda okumuş ve derece sahibi vatandaşlar olarak yeni devletin ve toplumun işlerine el atmak, devrimcinin yerini almak, ona artık silahını bir kenara bırakmasını, kendisine gereksinim olmadığını anlatmak, ve eski işlerine geri dönmesini söylemek için memlekete geri gelmekteler. Fakat bu hadise meydana geldiğinde, yani devrimci bir kenara bırakılıp yerine pasif entellektüel geldiğinde, yeni ulus çöküşe ve tutuculuğa yönelmiş demektir. Afrika ve Asya'daki bir çok toplumun başına gelen budur. Buna en iyi örnek belki Tunus'tur.

O yüzden entellektüelin asıl sorumluluğu toplumu uyandırmak ve eğitmektir, devletin siyasal

önderliğini almak değildir. Eğer toplum uygun bir şekilde uyandırılır ve rehberliğe sahip olursa; toplumu yönetmekte ve ona rehber olmakta yeterli olacak birçok kahramanlar yetiştirmeye muktedir olacaktır. Öyleyse böyle kişilikleri oluşturmaya yeterli oluncaya kadar toplumu uyandırma ve aydınlatma işine devam etmek entellektüelin görevidir. Sömürge bir toplumun entellektüeli sömürgecilere karşı toplu bir bilincin yaratılmasından sorumludur ki toplum sömürgeci güçlere karşı kendisini kanıtlayabilsin. Entellektüelin kitlenin zihninde oluşturacağı bilinç şekli budur. Dinde, tarihte, sanat ve edebiyatta —nesir, şiir ve tiyatroda— bunların tümünde entellektüelin bu tür bilinci yansıtması ve dramatize etmesi gerekmektedir. Entellektüel, bu vasıtalarla sorumluluğunu yerine getirip genişletmelidir. Ve o, Avrupa kültürünün hakimiyeti altına alınmakla kendi kendisine yabancılaştırılan toplumu uyandırma misyonu ile kendisini, sınırlandırmalıdır. O halde entellektüel, toplumun kaybolmuş kimliğini ve gerçek bilincini yeniden kazanmasına yardımcı olmak zorundadır. Bundan fazlasını beklemek faydasız ve aldatıcı sloganlarda yuvarlanmaktır. O halde entellektüelin biricik görevi, topluma ve onun tarih ve kültürüne kişilik, sınıf bilinci, insan duyarlığı kazandırmak ve iman muştusunda bulunmaya çabalamakla sınırlandırılmıştır. Bu görevi yerine getirebilmek için, en iyi ve en makul yöntemleri uyarlamayı araştırmalıdır. O en kestirme yolun, daima makul bir yol olmadığının farkında olmalıdır.

Soru : Almamız gereken en makul yolun daha fazla uzatılmaması gerekmektedir. Bizler bu yo-

la hayatlarımızı koymalıyız. Fakat öte yandan seçim sorunu hem ivedi hem de kesin bir yoldur.

Cevap : Hangi yolu izlemeliyiz? Riski yüzde elli olan en kısa yolu mu yoksa başarı şansı yüzde altmıştan fazla olan en uzun yolu mu? Sorun şudur: Enteliektüelin beklentisi genellikle yaptıklarından fazladır ve bundan kötüsü enteilektüelin özverili hareketlere nadir olarak katıldığıdır. Kanımca, kavga etmek ve muzaffer olmak için bir sebebimiz varsa, iki veya üç nesillik bir mesele olsa da uzun zaman mücadelemize devam etmeliyiz. Ümidimizi yetirmemeliyiz. Fakat, on yıllık bir mesele gibi, amacımıza ulaşabilmek için onu çabuklaştırmağa uğraşırsak, zaman olarak bir yüzyıl gerilemeye mecbur oluruz. Böylesi aceleci bir yolu izleyen Asya ve Afrika'daki bir dizi toplum, devrim öncesi avantaj ve potansiyellere büyük zarar verilmesine neden oldular. Şunu da ilave etmeliyim ki ben tüm zamansız devrimlere karşıyım.

Soru : Kanaatinizce, biz mi kendimizi geliştirmeliyiz yoksa başkalarının bizi geliştirmelerine izin mi vermeliyiz?

Cevap : Tıpkı Afrika'lı entellektüellerin kendilerini geliştirmeleri gibi, biz de kendimizi geliştirmeye koyulmalıyız. Afrika'lı Entellektüel Fransa'ya gitti, fakat orada kendisine yapılan ayırımı hissetti. Birleşik Devletlere gitti, fakat orada beyaz insanların kulüplerine ve lokantalarına giremiyordu. İngiltere'ye gitti, fakat orada da insan yerine konulmadığını hissetti. Böylelikle nihayet kendisini tanımaya ve kendiliğinden bilinçlenmeye muktedir oldu. O, nasıl okunacağını, nasıl yazılacağını

bilmeyen aynı ilkel Afrika'lı idi fakat kendisini keşfetmeyi öğrenmişti.

Bir gün Paris'in Montmartre Caddesi'nde kaldırımın karşı tarafında el arabası süren siyah bir seyyar satıcı ile karşılaştım. Ondan birkaç eşya satın aldığımda onun okur-yazar olmadığını farkettim. Fakat bu ümmi insan kendisini öyle anlamlı ve zekice ifade etmeyi öğrenmişti ki, bir müddet için yanında durup onun konuşmalarını dinlemeye kendimi mecbur hissettim. Gördüm ki o, çok özel tipte bir müslümandı. Onun ezberlediği tüm Kur'an ayetleri, onun toplumsal mücadelelerini haklı çıkarabilen ayetlerdi. Tarih hakkında tüm bildiği ,onun toplumsal uyanış ve anlayış amacına hizmet edenlerdi. Ve onun bildiği tüm dünya simaları, dünya ve sorunları hakkında bilmeye muhtaç olduğu şeyleri kendisine öğretebilenlerdi. O, farklı uluslar hakkında çok şeyler biliyor ve dünya sorunlarını ustalıkla tahlil edebiliyordu. Fakat bu adamı kim yetiştirmişti? UNESCO'dan bir uzman mı? Yoksa göklerden gelen biri mi? Veya Sorbonne Üniversitesi mi? Veya solcu Avrupa entellektüelleri mi? Yoksa (Afrika'lılar) kendileri mi kendilerini geliştirdiler?

Soru : Afrika'lı siyahi ile ilgili olarak şunu söylemeliyim: Ona yöneltilen alçaltmanın ve ayırımın boyutu öylesine ardı arkası kesilmeyen bir şiddetle olmuş ki, bu şiddet onu kendiliğinden uyanış aşamasına götürmüştür. Fakat bize yöneltilen alçaltma, aynı türde bir uyanışa bizi ulaştıracak kadar şiddetli değildir.

Cevap : Söylediğiniz, öyle kaba bir şekilde alçaltılıyor olmamamız yüzünden değildir. Fakat ger-

çekte alçaltıldığımızı anlamış görünmememizdendir. O siyah Afrika'lı 17 ve 18'inci yüzyıllarda gemiler dolusu zenci, köle pazarlarında müzayedeye koydukları Amerika'ya ihraç edilmişlerdi. Köle tüccarları Amerika ve Avusturalya'da sattıklarında azami kâr elde etmek için; Amerika'ya yol alan her bir gemiyi hınca hınç izdiham edilen bin tane zenci ile sıkı sıkıya doldurmuşlardı. Her ne kadar yediyüz ile sekizyüz arasında zenci yolda ölüyor ise de; köle tüccarları onları Amerika'da satmaktan yine de büyük miktarda kâr elde ediyorlardı. Fakat köle edilen zenci, şimdi olduğu gibi, o zaman da alçaltıldığını pek fazla hissetmiyordu. O, şimdiki boyutta bir alçaltılmayı hissetmiyordu. Çünkü yalnızca köle olma eylemi onun uyanışına yeterli bir etken değildir. Onun bilmesi gereken; köleleştirilmiş olmasına yol açan antitezi keşfetmesidir.

Diyalektik materyalizm, bir toplumda ilerleme ve gelişmenin tez, antitez ve sentez güçleri arasındaki tesire dayandığını ileri sürmektedir. Çok yalın bir örnek olması bakımından; bir toplumda sömürücü ile sömüren arasındaki diyalektik çelişki veya gerilim, o toplumun tez ve antitezini oluşturur. Bu iki güç zıtlaştığında, birbirlerine karşı meydan okuduğunda, diyalektiğin ikinci aşaması kendini gösterecek ve O da üçüncü aşama olan senteze yol açacaktır. Fakat diyalektik materyalizm kanunu tartışmalı bir konudur. Zira o, dünyada bir dizi toplumda oluşan toplumsal gelişmeye vesile olmamıştır. Bazı Afrika ve Avusturalya toplumlarında, hatta Yunanistan'da diyalektik güçler yıllarca belki de yüzyıllarca var olagelmişlerdir. Fakat, bu ülkelerin üyeleri hala avcılık döneminde yaşamaktadır. Avusturalya'da yerli topluluk Polotunzi kabilesinin

fertleri hala çıplaktırlar. Kabilenin bütün işleri bir şef tarafından yürütülmektedir. Böyle bir toplumda diyalektik unsurların güçleri, yani sömürülen ile sömüren uzun zaman varolmuşlardır, fakat bu güçler kabilede beklenen hareketi veya gelişmeyi meydana getirmeye muktedir olamamışlardır. Neden?

Bir toplumun daima tarihsel determinizm veya diyalektik faktör esasından hareket etmediği böylece aşikâr olmaktadır. Toplumsal uyanış faktörü olmadan, kitle uyandırılmadan, yalnızca sınıf çatışması ve sömürü türünden diyalektik güçlerin varlığı, toplumu gelişmenin ikinci aşamasına yöneltemez. Önemli olan, kendiliğinden uyanış aşamasına varmasında kitleye yardımcı olmak gerektiğidir. Siyah Afrika'lı, onurunun kırıldığını hissetmek zorundadır. Böylece bu onur kırma, onun uyanışına etken olabilir. Eğer düşman hissedilir ve iyice tanınırsa, gerçek öğretici olur. Kişi ondan, dolaylı olarak, kendiliğinden uyanış dersini öğrenebilir. Fakat düşmanımı kör bir tarzda bağrıma basmaya devam edersem, onunla beraber olmaktan veya onun aşağısında olmaktan gurur duyarsam —ki tüm bunlarda onurumun kırıldığı ve ihanete uğradığım olgusunu ihmal etmekteyim— onu artık bir düşman olarak değil ancak bir efendi ve üst olarak görürüm. Onu yalnızca düşman olarak gördüğümde muhalifim olarak düşünebilirim. Bu yeni tutum kendiliğinden uyanışa yol açacaktır. Ve kendiliğinden uyanış ta beraberinde toplumda hareket ve ilerlemeyi getirecektir.

Entellektüelin asıl sorumluluğu kamunun zihnine toplumda mevcut çelişkileri, anlaşmazlık-

ları ve aykırılıkları yerleştirmektir. Başka bir deyimle, toplumun görünür (zahiri) hakikatlerini halkın kalbinde ve zihninde derunileştirmek gerekmektedir. O halde entellektüelin biricik misyonu toplumda mevcut olan objektif diyalektik aykırılığı halkın sübjektif zihniyetine dönüştürmektir. Zira aykırılık, sosyal bilinçlenmeye tabi kılınmadıkça kendiliğinden toplumsal gelişmenin etkeni olamaz. Bu bilincin meydana getirilmediği bu tür toplumlar bu çağda hala feodal dönemlerinden geçmekteler, fakat bu dönemler tarihin ikinci ve üçüncü devirlerine aittir.

Belirli geri kalmış toplumlar tarihsel aşamaya, giysilere ve yazılı simgelere sahip olma aşamasına henüz intikal etmemişlerdir, halbuki insan uzayı keşfetmekle uğraşıyor. Belirli toplumlar da zamanın önünde hareket etmeye başlamışlardır. O halde, zihne intikal etmedikçe ve bilinç durumuna ulaşmadıkça, diyalektik çelişki, gelişmenin faktörü olamaz. Bu yüzden; yoksulluk, yoksulu bilinçlendirmeye etken olmanın boyutunca hissedilmediği sürece, kendiliğinden, harekete etken bir faktör değildir. Denilebilir ki, bazan hissedilmenin eksikliği yoksulu sefalete teslim ettirecek ve onu kendi isteğiyle kabul ettirecektir. Bu olduğunda, yoksulluk artık diyalektik bir faktör değildir. O, aktif bir tarzda reddedildiğinde diyalektik bir faktör olabilir. Öyleyse, yoksulu direnmeye, kıyam etmeye ve değişmeye zorlayan sefaletin kendisi değildir. Sefalete karşı onu direttiren yoksulluk bilincidir, yalnızca yoksulluk değil.

O yüzden gerçekleri bu günün dünyasının gerçekleri ile birlikte olumlu ve yapıcı gerçekleri-

mizi şimdiki neslimizin bilincinde yaratmada ve onlara aktarımda bulunmada entellektüelin önemli bir sorumluluğu vardır. Bu bizim kendi sorumluluğumuzdur ve onu nasıl yerine getireceğimizi de öğrenmeliyiz. Ama onu kimden öğrenebiliriz?

İlgileri, konuları ve vaadleri bizimkilere yakın olan Afrika ve Asya'lı entellektüellerden. Öyleyse, söyledikleri şeyler zamanımızın dört yüzyıl ilerisine ait olan Marx, Sartre, Jean Genet, Hiedegger ve benzerlerinin söylediklerini araştırmaya çabalamak yerine, Fanon, Ömer Mevlud, Kâtib Yasin, Rada Krishnan ve diğer büyük Asya ve Afrika'lı düşünürleri tanımaya çalışmalıyız. Bilhassa Çad, Kongo ve Mali'nin entellektüelleri ile böyle ulusların çoğu düşünürlerinden öğrenmeye çabalamalıyız. Toplumlarına verdikleri vaadleri yerine getirmiş olmalarından dolayı bu entellektüellerin bize öğretecekleri çok şeyler vardır. Emma Cesaire'yi taklit etmek ve fikirlerini kopye etmek yerine —ki Emma Cesaire'yi kopye etmek, Sartre'yi kopye etmekten farklı deyildir— onun fikirlerini ve yaklaşımlarını öğrenmeye ve uygulanabilirlikleri varsa onları kendi koşullarımıza uygulamaya çalışmalıyız. Fakat bizler onun veya diğer bir yazarın külli fikirlerinin değiştirilmeden ve tadil edilmeksizin uygulamasına çabalarsak ve onları akidevi, kültürel, toplumsal ve ekonomik özelliklerimize empoze edersek, bizler sağduyusuz kimseleriz demektir ve çabamız da boşuna olacaktır.

Soru: Şimdiki kültürel koşullarımızın 13 ve 14'üncü yüzyıl Avrupa'sında varolan koşullara benzediği olgusunu kabul edersek, 20'inci yüzyıl

Avrupa kültürünün de altı yüzyıl sonra veya daha önceden sahip olacağımız kültürle aynı olacağı olgusunu da kabul etmemiz gerekmiyor mu?

Cevap: Bu güzel bir sorudur. Eğer herşey iyi başlarsa, ileriye doğru böylesine büyük ve hızlı bir atılım yapmaya muktedir olacağız, yani, son iki yüzyıl Avrupası'nın Sartre dönemine ulaşmak altı yüzyıl almak yerine, ona yirmi senede ulaşacağız. Gerçekte, dikkatlice hazırlanmış beş yıllık plan projeleri vasıtasıyla modern dünyaya ve onun sahip olduğu uygarlığa erişen Afrika ve Asya'da böylesi birçok toplum tanımaktayız. Prensip olarak, entellektüel devrim ile toplumsal gelişme sorunu zamanlık kriterler açısından ölçülecek ve şekillendirilecek bir şey değildir. Zaman itibariyle bir tarih sürecine ulaşmadan önce bir toplumun bir mutluluk devresine sahip olma ihtiyacı vardır. Fakat başka zamanlarda çok kısa bir sürede büyük bir atılımla aynı süreci tamamlayabilecektir. Kanımca, geri kalmış bir toplumun entellektüeli toplumun uzun ve tedrici evrim sürecini ilkel dönemden, feodalizme, burjuvaziye, kapitalizme, enperyalizme, sosyalizme vs.'ye geçtiğine emin olmak için uzun zaman beklememelidir.

Bir entellektüel olarak, yalnızca bir seyirci olmanız gerekmez. Sizin rolünüz toplumunuzu tanımakla, ona tesir etmekle ve onun toplumsal kurum ve ilişkilerinden yararlanmak ve onları harekete geçirmek suretiyle; toplumunuzun, ihtiyaç duyduğundan daha hızlı ilerlemesine yardım etmektir, böylelikle o, modern dünyadan geri kalmasın. Bu yolla, onun tüm ardıl dönemlerden ve tarih aşamalarından geçmesi gerekmez. Bu yüzyı-

la kadar kararlı değişimlerden geçmemiş bu tür topluluklar vardır, Uzak Doğu'da. Confucius zamanından beri, ikibinaltıyüz yıldır —daha yakın zamana kadar— onlar hiç değişmemişlerdir. Halbuki Avrupa, İran, Mezopotamya ve Hindistan'da çeşitli aşamalarıyla yüzlerce uygarlık gelişip sönmüştür. Fakat ani ve olaganüstü bir toplumsal ve kültürel atılım onları inkilabileştirmiş ve onlara öyle bir toplumsal ve siyasal değişim süreci başlatmış ki, bin yıllık fark kapatılmış ve modern uygarlığa erişilmiştir. Entellektüelin rolüyle böyle bir atılım yapılabilir, tarihi determinizm talim edilebilir, değiştirilebilir veya durdurulur ve bir toplumda büyük bir başarı ile büyük gelişme beklenebilir.

Bizim hâlâ 14'üncü asırda bulunduğumuz ve zamanımıza, o zamanın metodunu uygulamaya çabalamamız gerektiği olgusunu bilirsek, yarım asırdan kısa süre içerisinde 20'inci yüzyıla yetişebileceğiz. Fakat 20'inci yüzyıl toplumunun kopyası olmaya çabalamamalıyız. Bizler başka bir şey olmaya çabalamalıyız. Frantz Fanon'un sözleriyle. (*)

(*) Fanon'un sözlerinin tamamı şöyledir :
«Arkadaşlar, bir üçüncü Avrupa yaratmaktan başka yapacak işlerimiz yok mu? Batı kendisini bir ruhani serüven gibi görmüştür. Ruh adına, Avrupa ruhu adına, Avrupa tecavüzler yaptı, suçlarını haklı çıkardı ve insanlığın beşte dördünü köleleştirdi.»
Bundan önce de Fanon şunları söyler :
«Gelin Avrupa'yı taklit etmeyelim, gelin kollarımızı ve kafalarımızı yeni bir yönelişte biraraya getirelim. Avrupa'nın muzaffer doğumunu yapamadığı külli insanı meydana getirmeye çalışalım.

Biz Afrika'yı başka bir Avrupa veya Amerika'ya döndürmek istemiyoruz. Amerika'da yapılanları tekrarlamamalıyız. Amerika'da başka bir Avrupa yapmak istiyorlar. Öylece, eski dünyanın imajıyla Amerika'yı kurdular. Ve şimdi bizler Afrika'yı Amerika gibi yapmaya çalışırsak, iki Amerika'ya sahip oluruz. Fakat tüm bu özverilere değer mi? Ne başka bir Avrupa ne de başka bir Amerika fakat Amerika ve Avrupa'nın kuramadığı, aksine her sokağın başında ve yeryüzünün her bir köşesinde nerede bulursa katlettiği ve ondan hiç söz etmediği insandan bir insan toplumu kurmalıyız. Biz hiçbir zaman Fransa'ya, İngiltere'ye, veya Amerika'ya yetişmek istemeyiz. 20'inci yüzyıla yetişmek için de yolumuzu şaşırmadık.

Soru: Toplum kurmada entellektüelin rolü nedir?

Cevap: Entellektüelin toplum kurmadaki rolü; onun, kendi araştırmasında daima dinamik oluşundadır. Aksi takdirde, kişiliğinden ve taahhüdünden kendisini sıyıracak olan tarihi determinizme yenilmek durumundadır. Tarihi ile ilahi determinizm arasındaki fark şudur: Biz tarihi güçler tarafından değil de, Allah tarafından ya-

Iki yüzyıl önce bir Avrupa kolonisi Avrupa'ya yetişmeye karar vermişti. Öylesine başarılı olmuştuki içinde Avrupa'nın ayıplarının, hastalıklarının ve insandışılığının korkunç boyutlara vardığı Birleşik Amerika Devletleri denen bir canavar olmuştu.»
(Frantz Fanon, Yeryüzünün Lanetlileri - Bir Yayıncılık)

ratılmış isek o zaman tarihi determinizmden daha iyi ve daha üstün olmalıyız.

Soru: Teknolojiyi ve teknolojik beceriyi elde edişimiz entellektüel bağımsızlık elde etmemize ve daha sonra itici güç ve ivedilik kazanmamıza yardımcı olur mu?

Cevap: Kişiliğini yitirmiş bir toplum, teknolojik gelişmeye ulaşabilir mi ve Batı teknolojisinden bağımsız olabilir mi? Bu aşamaya varmış bir toplum var mıdır? Bir toplum ancak kendi kişiliğiyle bir teknolojiye sahip olabilir. Japonya'nın kendine has bir Japon kişiliği vardır ve böylece o yüksek bir teknoloji ulusudur. Fakat ruhsal kişilikli insana sahip olmayan bir toplum daima tüketici bir ulustur. Kendi kişiliğinden yoksun olduğu bir üretimi varsa da; o da kapitalizmin temsilcisinin elindedir.

Soru: Bizler onların yollarına uymadan, istediğimiz şekilde kendi teknolojimizi yaratmaya ve tek başımıza hareket etmeye muktedir olacak mıyız?

Cevap: Eğer ekonomik üretkenliğe erişeceksek, ilkin kültürel üretkenliği elde etmeye çalışmamız gerekir. Endüstriyel bağımsızlık, kültürel bağımsızlığı gerektirir. Bizler kültürel yönden Batı'ya bağımlı oldukça endüstriyel bakımdan kendimize yeterli, yaratıcı ve bağımsız olamayız. Kendi zevk ve rengini seçemiyecek kadar zayıflatılmış olan birisi kuşkusuz kendi teknolojik bağımsızlığını öne süremiyecek kadar kifayetsizdir. Bu özellikte bir insan daima asalak, bir nevi önemsiz ücretli biri ve kısır bir tüketicidir. Sorulması gere-

ken soru şudur: Efendisine hizmet eden veya bir ağanın ev halkına katılan bir hizmetçi ilkin kendi bağımsızlığını elde etmek ardından da kendi insani bağımsızlığını elde etmek için mi, yoksa tersine olarak mı mücadele etmesi gerekir? Kendi kişiliğini ve insani bağımsızlığını tekrar kazanmadan efendinin evinden çıkmaya, muktedir olabilir mi? Ve eğer ağa kendisini evden kovarsa geri gelip kendisini tekrar kabul etmesi için ağanın ayaklarına kapanmayacak mı? Hatta, efendisi olmaksızın kendi olmaksızın kendi başına buyruk olması fikri onu ürkütecektir. Bir Ağanın hizmetçisi olmakla daima iftihar eden birisi öyle hazır olarak efendisiz olmaya meyletmiyecektir. O yüzden onun ilkin bir bağımsız insan kişiliği elde etmeye çabalaması gerekmektedir, ancak o zaman kendi hesabına bir evi olur. O zaman Allah gündelik ekmeğimi gönderir! Benim kendi kollarım da var. Kendi hayatımı kendim kazanabilirim! O, kendisine başka bir hizmetçi bulsun» diye kendi kendine söylenecektir.

O yüzden ilkin kültürel üretkenlik elde etmeye çalışmalıyız ve ancak o zaman ekonomik alanlarda üretkenlik sağlamaya muktedir olabiliriz. Aksi takdirde daima yapamıyacağımız şeyin tüketicisi oluruz. Fakat bundan da kötüsü yaratamadığımız bir şeyde gurur duymamızın alçaltıcılığıdır. Kendi Pontiac'ının tekerleği üstünde sanki onun yaratıcısıymış gibi övünerek oturan ve vaziyet takınan bir arkadaş satın aldığı bir şeyle gurur duymaktadır. Fakat yaptığı bir şeyden değil. Ve insanın Aya nasıl ayak bastığı hakkında çene çalan ve övünen de aynı türde bir arkadaştır. Fakat o, kendisinin bu yükselen insanın bir

parçası olmadığını bilmemektedir. Aya ayak basan insanın kendisiyle bir ilgisi olmadığını bilsin o. O, bilsin ki: ekmeğini ağzına koymasına yardım edilen, başka tipte bir insandır. Bunu kendisi için yapan başka bir kişi vardır. Bir yazarın sözcüklerinde, Batı ellerini Doğu'nun kafasından çekmiş ve onun ceplerine indirmiştir.

Soru: Bu iki şey birarada gitmemeli mi?

Cevap: Onların her ikisi beraberce gelişme sağlamalı. İnsan bilinci olmaksızın ekonomik uyanıklık sağlanamaz. Başka bir deyimle, ilkin kişi insan olmalı, yaratıcı bir mentalite duygusu elde etmeli, kendisi için seçme gücünü kazanmaya ve Batının görüşlerini taklit etmek yerine kendi görüşlerini ifade etmeye muktedir olmalıdır. Ve ancak o zaman ekonomik bağımsızlık elde etmeye gücü yetecektir. Daha yüksek aşamada bir toplumsal tanıma ve kendiliğinden bilinçlenme ile eşlik edilmeyen herhangi bir bağımsızlık devam edici değildir. Çıplak bir yabani insan bile kendi batılı efendisinin emrine itaat etmeyebilir. Fakat bu tür bağımsızlığın yararı nedir? Batıdan bağımsız olmam için Batıyı tanımak zorundayım. Ve Batıdan bağımsız olmak için zihni, ferdi ve insani bağımsızlık gibi bir yüksek aşamaya ulaşmaya gayret etmeliyim. Fakat Batı'nın yaptığı ve söylediği şeylerin aksini yapmaya devam edersek kendimizi gericiliğe ve bozulmaya mahkûm ederiz.

Soru: Fakat Batı kendisine yetişemiyeceğimiz kadar önde gidiyor. Batının bize bıraktığı yükten kendimizi kurtarmaya çalıştıkça, Batı da o de-

rece gelişmemizi engellemede, taktiklerini ortaya koymakla meşgul olacaktır.

Cevap: Evet. Bu, 2000'lerin Kongresinde Batının kurnaz ve zeki toplum bilimcilerince ileri sürülen bir varsayımdır. Onlar, Asyanın milli gelirinin 30 yılda beş kat olacağı kehanetinde bulundular. Aynı anda, Avrupa'nın milli gelirinin otuz katına çıkacağını söylediler. Bu varsayıma göre, otuz yıl sonra şimdi olduğumuzdan çok daha geride olacağız. Fakat bu teori hareket faktörünü dikkate almamıştır. Eğer şimdiki hareket faktörü —statüsko— gelecek otuz yıla kadar değişmeden muhafaza edilirse, o zaman böyle bir kehanet gerçekleşebilir. Fakat biliyoruz ki hareket faktörü kontrol edilemez. Örneğin, endüstriyel üretkenliği hiçbir değişime uğramamış ve bazan da bir yıllığına çöküşe giden bir dizi toplum vardır Asya'da. Fakat yeni bir kapsamlı sosyal ve kültürel hareket, kendi milli gelirini on sene içinde yüzde yüz arttırmaya muktedir olmuştur. Böyle kapsamlı hareketlerin faktörü Doğulu toplumlarla ilgili olarak ele alınmamaktadır.

Soru: Eğer kehaneti kabul etmek istemiyorsanız, sizin kendi kehanetiniz nedir?

Cevap: Benim yapacak bir kehanetim yok. Kehanette bulunmak onların işidir. Ben hali, kehanete tercih ederim. Bununla beraber, eğer gereksinimi duyulan kapasiteye sahip olsak, o zamana kadar başka bir ülkeye sahip olurduk. Değilse, şimdi olduğundan daha kötü olacaktı. Fakat Asya ve Afrika ile ilgili kehanetlerin gerçekleşmeyeceğine kesin eminim, zira 2000 yılı Asya

ve Afrika'da tüketicilik çağının çöküş yılı olacaktır. O, bugün de şahit olduğumuz gibi, ideolojinin tüketiciliğe karşı bir zaferi olacaktır. Batı çökmeye mahkûmdur. Onun yükselen grafiği fazlasıyla düzensizlik göstermiştir ve o nihai düşüşüne doğru gitmektedir. Spengler zamanından beri bu böyle olmuştur.

Soru: Bir nevi enternasyonalizme geçiş olası olur muydu?

Cevap: Enternasyonalizm büyük bir yalandır. O, bizi aldatmak ve dünyada sömürüyü evrenselleştirmek içindir. O, bay aristokrat yerine bay proleterya tarafından yönetilecektir. Onların tümü aynıdır. Yalnızca başlıklar değişiktir.

Fakat ne zaman Asyalı ve Afrikalı, Batılı gibi bağımsız ve kararlı bir kişilik elde ederse o zaman enternasyonalizmin insancılık (hümanizm) ve insanî siyasal ve sosyal eşitlik olduğunu kabul edeceğim. Fakat şimdi enternasyonalizmin sözcüsü olan kimse bana yerli demektedir. O beni kendisi gibi bir insan olarak düşünmekten imtina ediyor. Öyleyse ben bir hizmetçi ve işçi çalışacak ve acı çekecek biri olarak hareket edecek kimseyim. O efendidir ve üstündür. Ben kaybedeceğim, o kazanacaktır. Bu bir nevi ortaklıktır ki, üstte olan en büyük yetkiye sahiptir. O zaman enternasyonalizm Doğu ile Batı arasında sahte bir yakınlık yerleştirmek üzere hazırlanmış haince bir entrikadır.

Muhtaç bir insanın varlıklı bir insanla ortaklığa girişmesi bir yalan değil midir? Onların farklı ekonomik talebleri ile sınıf farklılıklarını görmezlikten gelmek tavsiye edilir mi? Enternas-

yonalizmin çığırtkanlıklarını yapan kimse gerçekte, toplumumuzda sömürdüğü yüzlerce kişiyle inançta kardeş olduğunu söyleyen ve İmam Hüseyin için camide onlara katılıp ibadet eden ve dövünen çarşının hacısından farklı değildir. Ne aldatma!

Proleterya burjuvalaştırıldığı zaman, geçmişte ne olduğu dikkate alınmaksızın burjuvadır. Onun geçmişte ne olduğu beni ilgilendirmemektedir. Beni ilgilendiren şey ise şimdi onun ne olduğudur. Benim şimdiki ilgim onun burjuvalaştırılmasıdır. Bay Edward Heath'ın bir marangoz çocuğu olduğu söylenir. Fakat şimdi onu bir marangoz çocuğu olarak değil de Bay Edward Heath olarak görüyorum. Proleterya sınıfı burjuvalaştırıldığı zaman toplum burjuva olmaktadır. Bizim bir burjuva sınıfına sahip olmadığımız doğrudur. Fakat tüketim seviyesini yükseltmek için kendisini kitleyi sömürmeye dayandıran bir burjuva toplumunu haiziz.

İlkin kendi kendime düşünmeli, kendi özümü bulmalı, gerçek insanlığımı ve insani kişiliğimi yeniden kazanmalı ve kendim için seçmede yeterlik elde etmeli ve Batılı enternasyonalistin taleb ettiği insan haklarına sahip olmalıyım. Tüm bunları elde ettikten sonra, insan eşitliği ve enternasyonalizme onayımı ilan edeceğim. Beni talan etmekle uğraşan aynı enternasyonalist proleterya değil midir? Ben bir insandan daha az düşünülmüyor muyum? O halde, enternasyonalizm benim için ne anlam ifade eder?

Soru: Batının bu ekonomik gelişme aşama-

sına ulaşması teknolojik gelişmeden dolayı olmamış mıdır?

Cevap: Avrupa'da ortalama bir insanın modern bir uyumlu hayat sürdürmesinin nedeni onun çalışma saatleriyle ilgili değildir. Fransa'da bir araba şoförü günde ancak altı saat çalışır! Onun dinlenmek ve rahatlamak için onsekiz saati vardır. Yine de onun buzdolabı ve diğer modern yaşam araçları vardır. Onun bir doğulu kadar çok çalışmak zorunda olmayışının nedeni onun Avrupa'da olan herkesle aynı olması, Afrika'nın talan edilmesinden sonra ülkelerine getirilen zenginliklerden faydalanan biri olması sebebiyledir. Öte yandan, onun hükümeti bir şişe kırmızı Cezayir şarabı için yalnızca on cent ödemektedir. Ve Paris'te domateslerin öylesine ucuz olmasının nedeni onların Afrika'dan ithal ediliyor olmasıdır. Fransa, ucuz işçilikle ve milyonlarla ifade edilen kârını yükseltmekle uğraşan çıplak bir Afrikalı'ya 50 tümenden fazla ödeme yapmaksızın Cad'ın vahşi ormanlarından kahve ithal etmektedir. Afrika'da iken yerlileri sömürmekle uğraşmakta, Avrupa'da ise Batı kapitalizminin işçi sınıfına karşı adil olduğunu öne sürmektedir. Onlara iyi ödeme yapmaktadır. Fakat o Afrika'lı işçilerin eline geçen ne onun işinden ne de kapitalistin cebindendir. O talan edilmekte olan şeydendir. Afrika'daki işçi-efendi ilişkisi sömürücü ile sömürülen arasında mevcut olan karşılıklı vurgunculuk ilişkisi türüyle mukayese edilemez. Afrika'da o, hem yöreyi hemde yerlilerini talan etmektedir. Avrupa'da o baş hayduttur ve çalınan her şeyden kendi payını almaktadır. Bu hiç bir zaman sınıf ilişkisine dayanmamaktadır.

Soru: Siz bir teori oluşturuyor görünüyorsunuz.

Cevap: Teorilerle ilgilenmeyi arzu etmem. Ben bir teorisyen değilim. Teoriler üniversiteler için iyidir, benim için değil. Onlar benim amacıma hizmet edemezler.

Soru: Avrupa kesiminde böyle işleri meşrulaştırmak için hangi nedenler ileri sürülebilir?

Cevap: Bir çok Avrupalı dünyadaki diğer insanlardan üstün olduğuna kendini inandırmıştır. Bu tip aşırı milliyetçi tutum Batılı egosentrizme yol açmıştır. Egosentirizm Eski Yunandan beri Batıda varolmuştur. Batılı egosentrizm (*), diğer insan ırklarının eşit olduğunu artık düşünmüyor. Onlara göre tarih Yunan ile başlar ve bugünün Fransa'sı ve İngiltere'ye doğru seyreder. Onların tarih modeli diye düşündükleri şey budur. Batılı hümanistler, antropolojistler ve sosyologlar tüm dünyayı bir uluslararası toplum olarak görmek yerine, insan bağlarını ve insan ilişkilerini Batılı toplum açısından incelemişlerdir. Onlara göre dünya daima Batı olmuştur. 19'uncu yüzyılda yaşayan demokrasi savunucuları, büyük sosyologlar, hümanistler, insan hakları şampiyonları her çeşit konu ve sorunlu ilgilendikleri, işçi-işveren ilişkileri konusunda en ince ayrıntılara bile girdikleri halde, sıra kolonyalizme geldiğinde onların tümü sessiz ve hissiz kalmışlardır. Böylece

(*) **Egosentrizm**: Kendini merkez olarak alan, başka kişileri veya şeyleri kendi durumuna göre düşünmek. Kişinin algıladığı şekilde varlığının olması.

Batılı zihniyet, Batılı egosentrizme doğru çekilmiştir. Bazıları özel, siyasal ve koloni menfaatlerini meşrulaştırmak için onu bir araç olarak kullanmışlardır. Bazıları onu, bilimsel inanışlarının bir parçası haline getirmişlerdir. Birçokları da ona bilinçsizce yapışmışlardır. Eğer Batıda, bilinçli veya bilinçsiz olarak hem sağ, hem de sol kanatca, hem hümanist olan hem de hümanist olmayanca kendisine bağlanılan tümden kapsayıcı bir ideoloji mektebi varsa, bu ideoloji mektebi Batının bir çığırı ve dünyanın ona hapsedildiği bu Batılı egosentrizmdir, sanki kendisi dünyaymış gibi.

Sosyal bilimcilerin insanı ve toplumsal konuları ele alışları peşin hükme dayandığından, sosyal varsayımlar ve tahliller, bilimsel gerçekler gibi evrensel özellikte değillerdir. Bu bakımdan, bir konunun gerçekliğini araştıracaksak, anlatımı yapılan şeyin mantığından çok coğrafyası ile ilgilenmeliyiz. Ne yazık ki, bizim feda edilişimize fakat Batıda bir ulusun canlanmasına etken olan aynı kelime mantığı olmuştur. Bir zamanlar Batı'nın kölelik bağlarını üzerinden atması, kıyam etmesi ve tek vücud olması ilham edilmişti, oysa aynı sözcük belirli bir tarih döneminde Doğuya getirildiğinde onun parçalanmasına, dağılmasına ve zillete düşmesine etken olmuştur. Söz gelimi, 18 ve 19'uncu yüzyıllar boyunca İslâm dünyası öylesine güçlü ve birlik içerisinde idi ki, donanması Akdeniz'i hakimiyeti altına almış ve 1812'de Avusturya'yı kuşatacak kadar ilerlemişti. Fakat Avrupa'da milliyetçiliğin ortaya çıkışı durumu değiştirmiştir. İlerici bir hareket olarak milliyetçilik 16 ve 17'inci yüzyıllarda İngiltere, Fransa, Alman-

ya ve Avusturya'nın bağımsızlıklarını elde etmelerine yardımcı olmuştu. O, Avrupa'daki katolik düzenin yıkımına etken olmuş ve güçlendikçe de kiliseyi zayıflatmıştır. Aynı milliyetçilik Ortaçağ teokratik yönetimini yok edip, Ortaçağ döneminin büyük sonunu beraberinde getirmiştir. Milliyetçilik, aynı zamanda Avrupa'da özgürlüğe ve bilimin bağımsızlığına yol açmıştı. Oysa, aynı milliyetçilik Doğu'ya getirildiğinde, İslâm dünyasının dağılmasına ve parçalara ayrılmasına etken olmuştur. O halde, bir sosyal kuramın doğru-yanlış, mantıklı-mantıksız olduğunu bir yana bırakarak, onun coğrafyasına daha fazla dikkat etmemiz gerekmektedir.

Kesrevi'yi (*) 1957-1959 yılları arasında şu sözleri söylemiş olmasından dolayı hiç affedemiyorum. Kitapları belki mantıksal ve bilimsel bakımlardan doğrudur. Fakat onlar zamanın gereksinimlerine cevap vermemektedir. Böylesi sözlerin muhatabı başka zamanlardır. Her ne kadar kendisine ilahi bir ilhamın geldiğini düşünüyor idiyse de Kesrevi'nin o zaman ağzını kapatması en makul yoldu. Kesrevi'nin sözleriyle kışkırtılan gençlerin dua kitaplarını, muhtelif şair ve yazarın kitaplarını yaktıkları günleri hatırlarsınız. Da-

(*) Kesrevi, bu çağda İran tarihinde en çok tartışılan entellektüel ve teolojik simadır. Çeşitli kitaplarında, denemelerinde en sert eleştirilerini Sufiliğin, İslamın ve Şiiliğin çeşitli yönlerine yönelmiştir. Her ne kadar eserleri gençlerin ilgisini çekmişse de, dini çevrelerce mahkûm edilmiştir. İslam fedayileri örgütünce öldürülmüştür.

ha sonra onlar yumruklarını havaya kaldırıp «Hurra, Hurra!» diye haykırıyor ve ulusal sorunlar, toplumsal konular ve uluslararası ilişkiler hakkında birbirleriyle çekişiyorlardı. Fakat tüm bunlar boşunaydı. Bu, onların halkın zihninde duyarlık üretmeye çabaladıkları bir yoldu.

Bir kuramın coğrafyası konusunun açıklığa kavuşması bakımından bir örnek vermek istiyorum. Bir yetimin büyütülmesi ve onun malının-mülkünün muhafaza edilmesi işinin kendisine emanet edildiği bir muhafızı ele alalım. Eğer muhafız bir dolandırıcı ise ve yetimin malından çalmak niyetinde ise veya hırsızlığından şüphe edilmeyecek şekilde o malı kendi mülkünün bir parçası haline getiriyorsa, yetimde bir nevi suçluluk duygusunu oluşturmak suretiyle onun dikkatini malından çevirmek için elinden geleni yapacaktır. Böylelikle, malının nerede olduğunu ve kâr-zarar durumunun ne olduğunu öğrenme alışkanlığına düşmeyecektir. Bu taktik tutarsa, bunu gerçekleştirmenin bir yolu da, yetimi Avrupa'da okumaya ikna etmektir. Bilgi sahibi olmak, bilim ve felsefeye dalmaktan daha iyi ne olabilir? Kuşkusuz öğrenmekten daha iyi bir şey yoktur Ne var ki, öğrenme işini övmeye başladığı zaman muhafızın kafasında başka şeyler vardır. Onun bir gizli hesabı vardır. Muhafız, yetimin dine meyilli olduğunu öğrenirse onu ibadet etmek, çokca camiye gitmek ve Kur'an okumakla cezbedecektir. Kuşkusuz, muhafızın söyledikleri harfiyen doğrudur. Fakat onun altında, yetimi hile ile malından mahrum edecek hain bir komple vardır. Kısacası, bilinmesi önem kazanan şey, onun söylediklerinin coğrafyası, sözcüklerin ardındaki iti-

ciliktir. Bizim dikkate almamız gereken, sosyal kuramın bu cephesidir, kuramın kendisi değil fakat kuramcının kendisi ve kuram meydana getirmedeki iticiliğidir.

Soru: Bu konularda bilinçlenmek için hangi kaynakları tavsiye edersiniz?

Cevap: Kanımca, esasta yalnızca bu amaca uyarlanan kaynaklara bakmakla kendimizi sınırlandırmamalıyız. Diğer bilgi kaynakları da ilham verici ve faydalı olabilir, yeter ki gereğince idrak edebilelim. Üniversite öğrencisi olduğum yıllarda, modası geçmiş bir sürü eski kitap okurdum. Hatta, gelenekçi mollalarımız bile, o günlerde üzerinde düşündüğüm birçok kitabı okumayı bırakmışlardı. Onları oldukça eski buluyorlardı. Ama ben onları okumaya yine devam ediyordum. O kaynaklardan hatırladığım şeyler, anılarımın ilk mitini, mistik inançlardan ve batıl fikirlerden meydana gelen miti oluşturmuştu. Fransa'ya gidinceye ve Prof. Berque nezaretinde sosyoloji çalışmaya başlayıncaya kadar onlara ne yapacağımı bilmiyordum. Prof. Berque bana yeni bir yöntem öğretmişti. O yöntemle onların uyandırıcı faktörlere nasıl dönüşeceklerini öğrendim. Yöntem, neyin gerçek, neyin hayal; neyin tarih, neyin uydurma neyin hakikat, ve neyin herhangi bir tarih döneminde hakim düzenin çıkarlarına hizmet edecek sahtelik olduğunu ayırdetmeme yardımcı olmuştur. Böyle bir yöntem, yanlışı ayırdedici güce dönüştürebilir. Bununla beraber o yöntem kişiden, tarihte belirli bir konuyu araştırmaya, onu belirli bir perspektiften incelemeye kendini sınırlandırmasını ister. Belirli bir perspektiften bu yönte-

min uygun kullanımı ile, kendi uyanışımızı yaygınlaştırmada, şimdiki ve gelecek zamandaki hayat koşullarımızı aydınlatmada ve kendi kültürümüzün yapısını öğretmede yeteri kadar fayda sağlayacak olan okumamızdan bir miktar yapıcı malzeme çıkarmaya muktedir olmalıyız.

Kuşkusuz böyle bir bilgiyi salt tanıtım tarzında veren bir dizi kitap vardır. Söz gelimi, Abbas İkbal'in yazdığı «Moğol Tarihi», belirli bir analiz yöntemi yüklenmiş, ancak Kerim Keşaverz'in çevirdiği «İran'ın Sosyal Tarihi» adlı kitabıyla mukayese edilemez. İkincisinde yüklenen analiz yönteminin bizce değeri büyüktür, yine de yazarın kişisel hükümlerinin ve ideolojik değinilerinin bizce kullanımı olmadığı açıktır. Onda en önemli olan tarihle ilgili analiz yöntemidir. Ekzistansiyalizm'e gelince, her ne kadar ben ekzistansiyalizm bağlısı herhangi bir kimseden daha fazla Sartre ile aşinaysam da, Ekzistansiyalizm'de Sartre'den daha fazla ilgilendiğim başka şeyler vardır. Yine de, Hiedegger'i ekoldeki çok daha önemli bir kişi olarak düşündüğümü itiraf etmeliyim. Gerçekte, Hiedegger, Sartre'yi ekzistansiyalizm'in parlak öğrencisi olarak anar, fakat Sartre'ın ekzistansiyalizm'i Marksçı materyalizme karıştırmakla bozduğunu üzülerek ifade etmektedir. Hatırlanmaya değer olan insandaki ekzistansiyalizmin, onca yaratılacak olan özdekinden önce olduğunu ileri sürmesidir. Molla Sadra aynı düşünceyi ekzistansiyalizmin onu kavramasından çok önce genişletmiştir.

Kültürel geçmişimize, tarihsel ve felsefi bakımdan bağlanmamız halinde onun bize vereceği sayısız zenginlikte ve derinlikte deneyimler ile

ideolojik düşünceler sağlamaya gücü vardır. İşte o zaman, ekzistansiyalizm'in köklerini eski mistik deneyimlerde barındıran Doğulu düşüncenin bir cephesini amatörce taklitten başka birşey olmadığını bilmeye gücümüz yetecektir. O, bu düşüncenin zengin, derin ve ardı arkası kesilmeyen mirasının yalnızca bir parçasıdır. Ekzistansiyalizm Doğulu düşüncenin kaynağından beslenmek zorunda idi, aksi taktirde bir yere varmaya gücü yetmeyecekti.

Avrupa'da bulunduğumda Rada Krishnan'ın Belçika'yı ziyaret ettiğini duymuştum. Doğunun bu en büyük insanına büyük çapta inanan ben de onunla orada tanışmaya ve Dinler Tarihi hakkında yapacağı konuşmaya katılmaya karar vermiştim. Orada bir dizi Batılı bilim adamının da konuşmaya geldiklerine dikkat ettim. Fakat onların tümü Doğunun bu muhteşem insanı önünde hayli küçük görünüyorlardı O, mesajlarını sunduğunda öylesine kapsayıcı ve derin görünüyorlardı ki, onların tümü peygamberlerinin önünde duran aciz havariler zümresini andırıyorlardı. Onlardan biri soru sorduğunda veya yorum yaptığında sözlerinde birazcık belirsizlik ve tereddüt ifade ediyordu. Rada Krishnan dine, Veda'ya, Budha'nın öğretilerine ve Leu-tze'ye olan nüfuz edici vukufunu sunmaya devam ettiğinde, muhteşem dikkat, duyarlık ve güzelliğin yegâne duygusu ile Doğu'nun anlaşılması güç ekollerinin çeşitli cepheleri üzerindeki görüşlerini derinleştirdiğinde, insan kendisini büyük bir haz ve sevinçle heyecana boğuluyor bulabilirdi. Fakat tüm bu ihtişam yüksek fikir ve nezaket önünde varlığını hissettiği anda kendisini bir aşağılık duygusuyla bunal-

mış görebilirdi. Ve ancak o zaman Avrupa yeni bir insanın felsefe menüsüne orijinal bir yemek, insanlıkça kabul edilecek yeni bir oluşum eklemeye geldiğini hissedebilirdi. Batıda ona bunca onur ve saygıyı kazandıran onun düşünce orijinalitesidir. Bir başka Hint'li şahsiyet Nehrû'ya da aynı nedenden dolayı büyük saygıyla inanılıyordu. O, Avrupa'ya geldiğinde, çoğu kez birçok Avrupa'lı filozof, bilim adamları ile sanat ve edebiyat uzmanları tarafından karşılanmıştır.

Kendisi 1961 yılında Paris'e vardığında Hindistan Büyükelçiliği, tabak ve dekorasyonları tamamen Hint yapımı olan bir resepsiyon partisi vermişti. Başka uluslar, elçilikleri resepsiyon verdiklerinde onları Elysaiz Sarayında aynı tabaklarla, içki ve danslarla yapılan partilerin türüne benzetmek için ellerinden geleni yapacaklardı. Fakat burada herşey, tepeden tırnağa Hindistan'dandı. Fransız kabinesinin üyeleri, Fransız sanatçılar ve diğer misafirler elçiliğe girdiklerinde onu farklı dekorasyonlarla, farklı kişilikli ve farklı elbiseli değişik insanlarla, değişik bir saray olduğunu göreceklerdi. Onlar kendilerini kendi dünyalarının dışında bir dünyada bulduklarından, biraz aşağılık duyarlardı. Fakat onların, kendi düşüncesine, kişiliğine ve kültürüne inanan, iki yüzyıldır ülkelerini idare eden kolonyalist sisteme karşı kesinkes baş kaldıran insanlara büyük saygıları vardı. Soyluluğun anlamı budur, gerçek entellektüelin de anlamı budur. Yüz yıldır tümü boş olan Marx ve benzerlerinin sözlerini konuşmakta olan toplumumuzun entellektüelleri gibi değil. Asya ve Afrika'da zafere ulaşanlar, ilkin Avrupai ekolleri ve düşünceleri iyice öğrenip, ken-

di toplumlarının sorunlarını anlamak ve kendi mevcut kültürel tarihsel ve sosyal kurumlarına dayanan ve yeni bir yapıyı yaratmayı amaçlayan çözümler sunmak için daha sonradan onları unutan kimselerdir. Bildiğimiz gibi onlar kendi amaçlarına ulaşmada başarılı olmuşlardır.